

hakol

br. 98 siječanj / veljača 2007.

švat / adar 5767.

הקול

GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ
בטאון קהילת יהודי קרואטיה

TU BIŠVAT

U ŽOZ S GOSTIMA IZ BUDIMPEŠTE

SADRŽAJ

IMPRESSUM
Ha-kol 98.
siječanj - veljača 2007.
švat - adar 5767.

Glavna i odgovorna urednica
Nataša Barac

Urednički savjet
Zora Dimbach, Žilko Gruđen,
Tamara Indik-Mali,
Damir Lajoš

Tehnička urednica
Nataša Popović

Priprema i oblikovanje za tisak
Magen d.o.o. Zagreb

Ha-kol
glasilo židovske zajednice u Hrvatskoj

Lektorica
Ivana Kurtović Budja

Izdavač
Židovska općina Zagreb,
Palmotičeva 16, 10000 Zagreb,
p.p. 986.

Tel: 385 1 49 22 692
fax: 49 22 694
e-mail: jcz@zg.t-com.hr
uredništvo: hakol@net.hr

Za izdavača
dr. Ognjen Kraus

ISSN 1332-5892

Izlaženje Ha-kola financijski potpomaže
Savjet za nacionalne manjine
Republike Hrvatske

Pretpлата
100 kuna godišnje,
za inozemstvo 200 kuna.
Žiro račun kod Zagrebačke banke broj:
2360000-1101504155
Židovska općina Zagreb.
Devizni račun: 30101-620-16/2424116441

Tisak
NPGTO OFFSET ZAGREB

Na naslovnici:
Sinagoga u Rijeci

Reakcija Koordinacije na nacrt ugovora o zajedničkim pitanjima	4
Hanuka u ŽOZ-u	5
Kako podučavati o holokaustu	6
Židovski narod nikada neće zaboraviti Pravednike	7
Izložba Židovi u Međimurju	10
Proslava 225. godina ŽO Rijeka	14
Židovska zajednica u Rijeci od 1441. do danas.....	15
Druženje u Opatiji	19
Tko sve sudjeluje u projektima koje financiraju ministarstva?	23
Osamdeset godina aškenaske sinagoge u Beogradu	24
Promocija knjige Branka Polića «Imao sam sreće»	28
Knjiga o internaciji civila u fašističkoj Italiji	29
Intervju s Rambom Amadeusom	30
70. godišnjica Izraelskog filharmonijskog orkestra	32
Vinkovačka sinagoga	33
Zastave Izraela	36
Pismo iz Londona	40
Republika rabljanina Marina	44
Judaica	48
Intervju: Naš primjer je bez primjera	51
Afera Dreyfus: od poniženja do pomirenja	52
Jacob Kaplan	54
Kako se rodilo jedno prijateljstvo	55
Odlazak Teddyja Kolleka	56
Donacija najbogatijeg Židova na svijetu Yad Vashemu	57
Novi život Židova na Kubi	58
Naći ćemo se na uglu... ..	60
In memoriam Regina Altarac i Berta Postružnik	62

U realizaciji ovog broja sudjelovali su:

Jurica Miletić, Andrej Pal, Gertruda Preis Hur, Nada Preis Čavlović, Oto Konstein, Filip Kohn, Melita Švob, Lea Fuerth Kriesbacher, Raka Levi, Kristina Mah, Laila Šprajc, Dean Friedrich, Željko Heimer, Vesna Domany Hardy, Nada Rajner, Ljerka Magdić, Nataša Popović, Danijela Stanojević Majerić, Dragan Damjanović, Regina Kamhi, Mira Altara Hadji-Ristić
[Svim suradnicima najtoplije zahvaljujemo!](#)

Iako su gotovo sve vjerske zajednice u Hrvatskoj potpisale ugovore s državom još prije tri godine, židovska zajednica, odnosno Koordinacija židovskih općina u RH kao organizacijski oblik deset židovskih općina koje djeluju na području RH ostaje jedna od rijetkih koja isti ne može potpisati. Zahtijevajući da se u Ugovor uključe odredbe o povratu imovine, kao što je učinjeno u ugovoru s katoličkom crkvom, pregovori s Vladom oduljili su se do početka 2005. godine. Vlada obećaje da će problem povrata riješiti na drugi način, a odredbe o povratu odbija uvrstiti u ugovor, jer kako kaže, katolička crkva ima međunarodni ugovor, te nudi standardni tekst kakav je potpisala većina vjerskih zajednica. Koordinacija pristaje na ovakvo rješenje te

usuglašava tekst u studenom 2005. Međutim, od tada pa do prosinca 2006. ne prima ponudu za potpis ugovora. 19. prosinca 2006. Komisija za odnose s vjerskim zajednicama RH dostavlja nacrt ugovora na opće iznenađenje svih članica Koordinacije. Taj ugovor nudi i trećeg potpisnika, protivno zakonu osnovanu zajednicu Bet Israel, kojoj usput nudi i posebne beneficije; mogućnost izbora glavnog rabina te visinu sredstava koja premašuje 60% svih sredstava namijenjenih za sve preostale židovske općine u Hrvatskoj. Koordinacija odbija mogućnost potpisivanja takvog ugovora te o tome izvještava Komisiju za odnose s vjerskim zajednicama sljedećim dopisom:

KOORDINACIJA ŽIDOVSKIH OPĆINA U RH

POB 986

10001 ZAGREB

mb: 1991086

žiro račun: 236000-1101866131

ŽO Čakovec, ŽO Daruvar, ŽO Dubrovnik, ŽO Koprivnica, ŽO Osijek, ŽO Rijeka,
ŽO Slavonski Brod, ŽO Split, ŽO Virovitica, ŽO Zagreb

Vlada RH

Komisija za odnose s vjerskim zajednicama

Savska 41

10000 Zagreb

Zagreb, 14. veljače 2007.

Broj: 16/07

Predmet: Nacrt Ugovora o zajedničkim pitanjima između Vlade RH i Koordinacije židovskih općina u RH

Poštovani,

Vezano za nacrt Ugovora o zajedničkim pitanjima između Koordinacije židovskih općina u RH i Republike Hrvatske od 19. prosinca 2006. dostavljamo Vam sljedeće primjedbe deset židovskih općina u RH udruženih u Koordinaciju židovskih općina u RH:

1. Izričito zahtijevamo da Koordinacija židovskih općina u RH samostalno rješava ugovorne odnose s RH odnosno tražimo izuzeće organizacije pod imenom Bet Israel.
2. Koordinacija smatra potpuno neprihvatljivim potpisivanje zajedničkog ugovora zbog činjenice da se pri Upravnom sudu vodi postupak za ukidanjem rješenja o registraciji Bet Israela te stoga tražimo da Vlada RH o potpisu Ugovora s navedenom organizacijom odlučuje po donošenju pravomoćnog rješenja nadležne instance.
3. Koordinacija smatra potpuno neprihvatljivom podjelu sredstava koja su nacrtom dodijeljena Koordinaciji u odnosu na Bet Israel. Predloženi iznos novca iz državnog proračuna u članku 24. stavak 1 posebno je i nedopustivo proizvoljan i neopravdano povlašćuje Bet Israel u odnosu na sve ostale Židove u RH, deset židovskih općina u Koordinaciju, kao njihovu zajednicu u organizacijskom smislu. Diskriminatorni odnos naročito se očituje u tome što iz Nacrta uopće nije vidljivo po kojim kriterijima je utvrđen raspored sredstava za Koordinaciju i Bet Israel, naveden u članku 24. stavku 1. Nacrta, s obzirom na to da Bet Israel ima svega 163 člana, a da Koordinacija židovskih općina ima 1870 članova. Nije nevažno na-

pomenuti da od 163 deklarirana člana Bet Israela svega dvadesetak otpada na Židove, a što predstavlja neobičan presedan u smislu članstva židovske zajednice.

4. Potpuno su neprihvatljivi: Preamble ugovora, članak 5. članak 6, članak 11, stavak 7, članak 12, stavak 3, članak 13, stavak 1, članak 17, stavak 2.
5. Tražimo da odredbe Ugovora s Koordinacijom budu identične onima usuglašenim u studenom 2005. godine.
6. Detaljnije primjedbe dostavljamo u privitku.

Općenito Nacrt smatramo nedopustivim otklonom od teksta koji usuglašavamo već nekoliko godina. Neke od odredbi Nacrta, a posebice one koje definiraju određivanje unutarnjeg ustrojstva i imenovanja vjerskih službenika unutar vjerske zajednice su protuustavne. Ustavu RH suprotan je i prijedlog rasporeda proračunskih sredstava.

Napominjemo da je i Ministarstvo pravosuđa RH ukazalo na nelogičnosti odredbi nacrta Ugovora.

S poštovanjem,
dr. Ognjen Kraus
Predsjednik

Prema odredbama Nacrta ugovora koji ste dostavili, Koordinaciji židovskih općina u RH i općinama koje čine Koordinaciju, faktično se oduzima status vjerske zajednice.

To proizlazi iz sljedećeg :

Prema članku 5. Nacrta Ugovora u isključivoj je nadležnosti Bet Israela imenovanje glavnog rabina i rabina uopće, što znači da je Koordinacija, odnosno da su općine, vjerske zajedni-

ce koje ne mogu imati svog rabina, a niti imenovati glavnog rabina RH. To je u suprotnosti sa Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica prema kojem u članku 1. vjerske zajednice imaju pravo obavljanja vjerskih obreda, prema članku 2. imaju pravo na samostalno i slobodno određivanje sadržaja i načina očitovanja vjere, člankom 10. jamči se vjerskim zajednicama slobodno obavljanje vjerskih obreda, prema članku 17. stavku 1. alineji 4. vjerska zajednica stječe sredstva pružanjem vjerskih usluga, a članak 18. regulira status svećenika i vjerskih službenika. Sva prava vjerskih zajednica navedena u citiranim člancima ne mogu se ostvarivati bez osnovnog prava vjerske židovske zajednice, a to je pravo na rabina, koje pravo prema ovom Nacrtu ima jedino Bet Israel, a ne i Koordinacija.

Nadalje, to je u suprotnosti sa Statutom Koordinacije prema kojem je u nadležnosti Koordinacije imenovanje glavnog rabina Hrvatske. Naime, Statut Koordinacije je osnovni pravni akt židovske zajednice u Hrvatskoj koji regulira prava i obveze Koordinacije i općina, a ujedno uređuje unutrašnju organizaciju i strukturu cijele zajednice, pa se prema tome njegove odredbe prilikom sastavljanja ovog Ugovora ne smiju zanemariti.

Okolnost što Nacrt predviđa stavljanje u nadležnost i Koordinaciji, kao i Bet Israelu, neke poslove iz domene vjerskih poslova, kao što je, na primjer, izdavanje isprava za vjeroučitelja (članak 13. stavak 1. Nacrta), ne umanjuje činjenicu da je Koordinacija prema ovom Nacrtu stavljena u neravnopravan položaj u odnosu na Bet Israel.

Blagdani u ŽOZ-u

Posljednji blagdan koji smo proslavili u prošloj godini bila je Hanuka, kada je na prvi dan toga praznika održan odličan party za mnogobrojne članove Općine i njihove prijatelje.

Najveće i najugodnije iznenađenje večeri priredili su nam naši najmlađi poklonivši svojoj Općini, povodom 200-te obljetnice postojanja, unikatan parohet koji su sami izrađivali. Našoj Miri Wolf i gospođi Malini Zuccon Martić iz MUO velika velika hvala na njihovoj nesebičnoj pomoći u izradi paroheta.

Uistinu je impresivan! Svaka čast *vrtićancima*, koji su pored paroheta uspjeli snimiti još jedan film i pripremiti posebnu priredbu samo za svoje obitelji.

Ovogodišnja proslava bila je sva u znaku djece, onih koji će nastaviti s našom tradicijom. Čak je i u potrazi za skrivenom uljanicom pobjedila ekipa u kojoj su bila samo djeca. Gosti su se zabavljali uz nagradne igre, bogatu trpezu i dobru glazbu. A u sitne sate pridružili smo se plesnoj grupi Or haŠemeš.

Kako je prvi blagdan u ovoj godini Tu biŠvat, a koji upravo slavimo ovih dana, naši *vrtićanci* su i za Vas pripremili kratak kviz (podsjetnik) o Prazniku drveća.

NAUČIMO VIŠE ILI

SAMO PONOVI MO ŠTO VEĆ ZNAMO!!!

1. KAKO SE ZVAO PRVI VRT NA PLANETI ZEMLJI?
2. KAKO SU SE ZVALI PRVI „VRTLARI“ TOGA VRTA?
3. JESU LI „VRTLARI“ IZ PRETHODNOG PITANJA SVOJOM VOLJOM OTIŠLI IZ VRTA, OTIŠLI U MIROVINU ILI SU DOBILI OTKAZ?
4. KOJI JE OD DVOJICE BRAĆE BIO FARMER - KAIN ILI ABEL?
5. ZA KOJI ŽIDOVSKI PRAZNIK NE JEDEMO VOĆE?
6. KOLIKO VREMENA TREBA PROĆI OD TU BIŠVATA DO PURIMA?
7. ŠTO JE NOA PRVO POSADIO NAKON POPLAVE?
8. GRANČICU KOJEG DRVETA JE GOLUBICA DONIJELA NOI U ARKU?
9. KOJE ZNAČENJE IMA RIJEČ *TU* U IMENU PRAZNIKA TU BIŠVAT?

Za točne odgovore možete se obratiti vrtiću na d.v.mirjam.weiller@zg.t-com.hr

Poštanski žigovi i cjeline

HANUKA I OBLJETNICA

Na filatelističkom šalteru glavne zagrebačke pošte u Jurišićevoj 13 u razmaku od samo osam dana u uporabi su bila dva prigodna žiga.

Prvim se u petak 15. prosinca, na dan **Erev Hanuka** obilježavao početak blagdana svjetlosti - Hanuke. Sukladno prigodi, žig u svojem gornjem dijelu donosi osmerokraki svijećnjak *hanukiju*, a ispod njega se čita **HANUKA 10101 ZAGREB 15. 12. 2006.** Ispod hanukije u sredini žiga je i prigodni tekst na hebrejskom jeziku i pismu koji glasi HAG HANUKA SAMEAH odnosno **Sretna Hanuka**.

Bio je to prvi prigodni žig u spomen Hanuke u našoj zemlji i pobudio je ne samo filatelističko zanimanje. Spomena je vrijedno i da je to drugi put da jedan prigodni žig u nas ima tekst i na hebrejskom jeziku. Prvi takav žig u uporabi je bio 31. svibnja 2006. godine kada su obilježavani Dan grada Zagreba i 200. obljetnica Židovske općine Zagreb, a sve je bilo popraćeno i koncertom Izraelske filharmonije pod ravnanjem maestra Zubina Mehte.

Drugi je žig u uporabi bio u subotu 23. prosinca i zajedno s omotnicom koje je naklada samo pedeset komada, u filatelističkom je smislu završni događaj proslave 200. obljetnice Židovske općine Zagreb. U žigu se javljaju nekadašnja zagrebačka sinagoga, prigodni natpis i naziv Židovske općine Zagreb na hebrejskom jeziku.

Tim žigom i prigodnom omotnicom broj filatelističkih obilježavanja u redakciji Židovske općine Zagreb popeo se na četiri: prije ta dva izdanja, dotiskom na dopisnici bio je obilježen Međunarodni dan sjećanja na žrtve holokausta (27. siječnja), a prigodnim žigom i dotiskom na dopisnici 31. svibnja obilježeni su bili Dan grada Zagreba i 200. obljetnica Židovske općine. Zbog kratkoće vremena, nije bilo moguće prigodnim žigom popratiti i Međunarodni dan sjećanja na žrtve holokausta.

Jurica Miletić

KAKO PODUČAVATI O HOLOKAUSTU

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa i Agencija za odgoj i obrazovanje u suradnji s Vijećem Europe, Yad Vashemom, Kućom Anne Frank iz Amsterdama, Spomen-područjem Jasenovac i Židovskom zakladom za Pravednike među narodima organizirali su od 25. do 27. siječnja u Zagrebu već tradicionalan nacionalni seminar za poučavanje o holokaustu.

Trodnevni seminar, koji bi hrvatskim profesorima povijesti trebao olakšati učenje o holokaustu, održava se u povodu 27. siječnja, Međunarodnog dana sjećanja na žrtve holokausta, koji se obilježava na dan kada je 1945. godine oslobođen zloglasni koncentracijski logor Auschwitz-Birkenau.

U radu seminara sudjelovali su hrvatski i svjetski stručnjaci iz tog područja te profesori povijesti u osnovnim i srednjim školama, a po prvi su puta svoja iskustva o podučavanju o holokaustu hrvatski profesori podijelili i s 15 svojih kolega iz europskih zemalja.

Na seminaru su prikazani projekti koje Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa provodi sa stranim partnerima, a profesori su mogli vidjeti kako u nastavi o holokaustu mogu koristiti videosvjedočanstva preživjelih ili priče o Pravednicima među narodima.

Seminar je otvorio hrvatski ministar kulture Božo Biškupić koji je tom prigodom istaknuo važnost učenja novih generacija o holokaustu, posebice u nastavi povijesti, kako bi se uklonile predrasude i naglasili međusobni pozitivni utjecaji različitih zemalja, religija i ideja u povijesti Europe.

U radu seminara sudjelovali su hrvatski i svjetski stručnjaci iz tog područja te profesori povijesti u osnovnim i srednjim školama, a po prvi su puta svoja iskustva o poučavanju o holokaustu hrvatski profesori podijelili i s 15 svojih kolega iz europskih zemalja.

REZOLUCIJA UN-a PROTIV NEGIRANJA HOLOKAUSTA

Opća skupština Ujedinjenih naroda usvojila je krajem siječnja rezoluciju kojom se osuđuje negiranje holokausta, a tu je rezolucije odbio samo Iran tvrdeći da se radi o pokušaju SAD-a i Izraela da užase iskoriste za svoje političke interese.

Rezolucija je usvojena konsenzusom i nije bilo glasovanja.

Novi glavni tajnik UN-a Ban Ki-moon kazao je da je holokaust „jedinstvena tragedija koja se ne može negirati“.

Prvi čovjek te svjetske organizacije također je istaknuo da je sjećanje na holokaust „osnovni odgovor ljudima koji tvrde da se holokaust nije dogodio ili da su priče iz tog vremena pretjerane“.

KOMEMORACIJA U AUSCHWITZ-BIRKENAU

Preživjeli zatočenici zloglasnog nacističkog koncentracijskog logora Auschwitz-Birkenau i stanovnici obližnjeg poljskoga grada Oswiecima okupili su se 27. siječnja na mjestu na kojem se tijekom Drugoga svjetskog rata nalazio taj nacistički logor smrti, u povodu 62. godišnjice oslobođenja logoraša i odavanja počasti svim žrtvama holokausta.

“Cijele obitelji i zajednice nestale su u plinskim komorama. Svi Židovi središnje i istočne Europe, prema zamisli nacista, trebali su biti ubijeni i zaboravljeni”, rekla je izaslanica poljskog predsjednika Lecha Kaczynskog, Ewa Junczyk-Ziomecka, dodajući kako svijet ne smije zaboraviti da su na tom mjestu stradali i Romi, Poljaci, sovjetski ratni zarobljenici i drugi logoraši raznih nacionalnosti.

Od 1940. do 1945. oko 1,1 milijun muškaraca, žena i djece, pogubljeno je u Auschwitzu koji je postao simbolom patnje i užasa holokausta.

Spomen-područje Jasenovac, podsjetio je Biškupić, mjesto je sjećanja na konkretne patnje ljudi stradalih u tom logoru, a te žrtve ponajprije imaju pravo na istinu.

Tijekom seminara sudionici su posjetili i Spomen-područje Jasenovac, gdje ih je ravnateljica Spomen-područja Nataša

U radu seminara sudjelovali su hrvatski i svjetski stručnjaci iz tog područja te profesori povijesti u osnovnim i srednjim školama, a po prvi su puta svoja iskustva o poučavanju o holokaustu hrvatski profesori podijelili i s 15 svojih kolega iz europskih zemalja.

Jovičić upoznala s koncepcijom novog stalnog postava Memorijalnog muzeja i Obrazovnog centra Spomen-područja Jasenovac, otvorenih koncem studenoga 2006.

Sudionici seminara u svojim su zaključcima istaknuli da će i dalje nastaviti proučavanje građe o holokaustu, borbi protiv antisemitizma i ostalih oblika diskriminacije.

Na skupu je također rečeno da je Hrvatska, kao članica Radne grupe za međunarodnu suradnju u području obrazovanja, sjećanja i istraživanja o holokaustu, dala znatan doprinos u proučavanju holokausta.

Izvršna dopredsjednica Židovske zaklade za Pravednike, gospođa Stanlee J. Stahl sudjelovala je u radu seminara o holokaustu te je tom prigodom u intervjuu za Ha-kol objasnila glavne zadaće Zaklade.

ŽIDOVSKI NAROD NIKADA NEĆE ZABORAVITI PRAVEDNIKE

- Koja je glavna zadaća Vaše zaklade?

Židovska zaklada za Pravednike trenutačno financijski potpomaže 1.333 muškaraca i žena, Pravednika među narodima, od toga njih 11 u Hrvatskoj. Pravednika je bilo mnogo više, ali oni su na žalost sve stariji i odlaze, kao što je to slučaj i s preživjelim žrtvama holokausta. Muškarci i žene kojima pomažemo stari su sedamdesetak, osamdesetak ili devedesetak godina, a neki imaju više od 100 godina.

- Za koliko hrvatskih Pravednika među narodima se brinete?

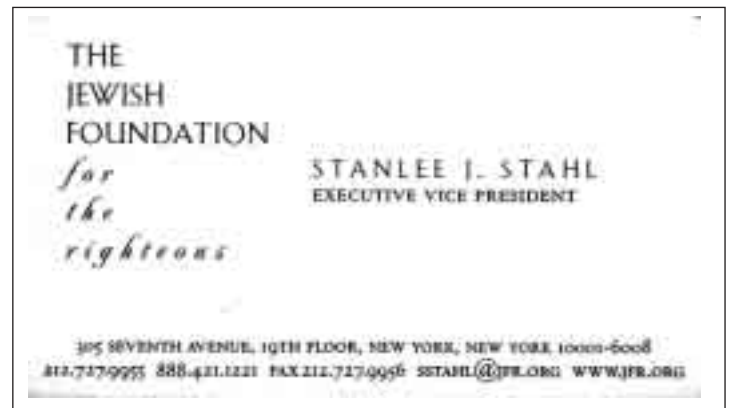
U Hrvatskoj ima 11, a u Zagrebu 7 Pravednika među narodima, a ja ih sve namjeravam tijekom boravka u Zagrebu i posjetiti. Oni su učinili to što jesu - spasili Židove - i ne misle da su učinili ništa posebno. U tom teškom razdoblju bilo je onih koji su surađivali sa zločincima i onih koji su stajali sa strane i promatrali. Pravednici među narodima nisu promatrali, oni su djelovali.

- Na koji način pomažete Pravednicima među narodima?

Naš je cilj pomagati Pravednicima, tim divnim muškarcima i ženama, sve do njihove smrti. Pokušavamo im pomoći da posljednje godine života provedu dostojanstveno. Pomažemo im u kupnji hrane i lijekova, plaćanju grijanja i slično. A kada preminu, pomažemo u plaćanju troškova pogreba.

- Čime se još bavi Zaklada?

Sjećanje na Pravednike čuvamo i zahvaljujući našem programu za učenje o holokaustu. Program se održava svake godine na sveučilištu Columbia, vrlo prestižnom sveučilištu, a u njemu sudjeluju profesori povijesti, njih 32 iz SAD-a i petero iz Europe. Program traje tjedan dana, predavanje drže najbolji profesori iz čitavog svijeta i stoji 24 tisuće dolara. JFR plaća taj program profesorima iz središnje i istočne Europe. Uvijek ima profesora iz Poljske, a u dva navrata u tom su programu sudjelovali i hrvatski profesori. Hrvatsko Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa i američko veleposlanstvo iz Zagreba biraju profesore, a jedan od uvjeta je i njihovo tečno znanje

ŽIDOVSKA ZAKLADA ZA PRAVEDNIKE

Židovska zaklada za pravednike (JFR) je jedinstvena ne-profitna organizacija čiji je primarni cilj pružanje pomoći nežidovima - poznatim kao Pravednici među narodima - koji su pod cijenu vlastitog života spašavali Židove od smrti tijekom Drugog svjetskog rata. Drugi cilj te organizacije jest educiranje budućih generacija o povijesti holokausta i nasljeđu Pravednika među narodima.

Organizaciju je 1986. godine osnovao rabin Harold Schulweis kako bi ispunio židovsku tradiciju - hakarat hatov - priznavanje dobrog.

Većina Pravednika među narodima danas je u kasnim godinama života i uglavnom žive u siromaštvu. Zahvaljujući svom programu za pružanje pomoći JFR pruža mjesečnu financijsku pomoć za gotovo 1.300 Pravednika među narodima iz 27 zemalja. Da bi primio pomoć JFR-a, Pravednik mora biti priznat kao takav od strane Yad Vashema te mora dati podatke o svom imovinskom stanju.

Program za učenje o holokaustu JFR-a namijenjen je profesorima povijest osnovnih i srednjih škola i daje im povijesno znanje, pedagoške okvire i materijal za učenje o holokaustu.

Godišnji proračun JFR-a iznosi oko 2,2 milijuna američkih dolara. Polovina tog iznosa dolazi od dobrovoljnih priloga pojedinaca, a ostatak od drugih židovskih organizacija i filantropskih zaklada.

engleskog jezika. Američko veleposlanstvo snosi troškove puta, a JFR plaća stipendiju za program.

- Kada bi trebalo početi s učenjem o holokaustu?

Mislmo da djecu ne bi trebalo učiti o holokaustu prije nego što napune 12-13 godina, moje je osobno mišljenje da su prije toga djeca premala da shvate. U SAD-u se uči o Drugom svjetskom ratu, ali u udžbenicima povijesti se o holokaustu nalazi samo jedna rečenica: 'Bilo je koncentracijskih logora u kojima su ljudi ubijeni, većinom Židovi'. U SAD-u većina učenika o holokaustu uče tako da pročitaju jednu jedinu knjigu - 'Dnevnik Ane Frank'. A to nije istina o holokaustu. Većina Židova nije imala tvornice, nije mogla izgraditi skloništa i opremiti ih, opskrbiti se hranom i nisu imali kršćane-prijatelje koji su bili zbog njih spremni riskirati svoje živote.

A Amerikanci iz te knjige stječu znanje o holokaustu. I zato mi i u SAD-u imamo mnogo posla. Pitanje je naravno što će profesori nakon završenog programa napraviti sa stečenim znanjem. Mi ih pratimo, ostajemo u kontaktu, šaljemo im materijale, a oni nama šalju svoje radove.

- Koji je pravi način učenja o holokaustu?

Neki profesori pokušavaju djecu učiti o holokaustu kroz druge predmete, a ne samo povijest. Njihova je namjera dobra, ali mi smatramo da to nije pravi način. Mi se koncentriramo na povijest holokausta - počinjemo s razlikom između antijudaizma i antisemitizma, s razdobljem 18. i 19. stoljeća, zatim prelazimo na razdoblje između dva svjetska rata, pa na uspon nacionalsocijalističke stranke i posljedice toga, zatim pokušavamo naći odgovor na pitanje zašto su vrata SAD-a i Europe bila zatvorena za Židove koji su bježali od nacista. Tu je i pitanje s kojima se nitko do sada nije bavio - kakav je

STANLEE J. STAHL - IZVRŠNA DOPREDSJEDNICA JFR-A

Gospođa Stanlee J. Stahl izvršna je dopredsjednica Židovske zaklade za Pravednike. Dvadeset godina radila je za Ministarstvo zdravstva SAD-a, a osnovala je i udrugu Extra Helping koja je bila prvi program za prehranu siromašnih u New Jerseyu. Extra Helping je bio organiziran tako da se hrana koja je ostala od cateringa, proslava velikih tvrtki, škola i sličnih institucija skupljala i raznosila siromašnima. Kao dio Extra Helpinga, Stanlee Stahl je osnovala i košer odjel. U jednom dijelu svog života živjela je u Izraelu gdje je radila za izraelsku inačicu Crvenog križa - Magen David Adom.

Pomoć po zemljama
(posljednji datum promjene: prosinac 2006.)

Zemlja	Pravednici	Zemlja	Pravednici
Albanija	10	Mađarska	67
Argentina	1	Italija	1
Armenija	2	Latvija	7
Australija	3	Litva	72
Bjelorusija	70	Moldavija	7
Belgija	1	Poljska	673
BiH	1	Rumunjska	7
Kanada	3	Rusija	24
Hrvatska	12	Srbija	13
Češka	4	Slovačka	26
Danska	1	Švedska	3
Francuska	3	Ukrajina	324
Njemačka	4	SAD	24
Grčka	3		

bio život nežidova u okupiranoj Europi, u Danskoj, Francuskoj i Poljskoj. Tek tako možemo shvatiti koliko je teško nežidovu bilo preuzeti odgovornost za Židova. Zatim slijedi učenje o spasi- teljima odnosno pravednicima, a posljednje poglavlje je doba nakon holokausta.

- Kako će sudionici programa nastaviti s učenjem?

Sudionici tog programa mogu se prijaviti i za europski program Zaklade, koji se provodi u Njemačkoj i Poljskoj. Radi se o inte- nzivnom dvotjednom putovanju po Njemačkoj i Poljskoj, a uk- ljučuje posjete koncentracijskim logorima, nekadašnjim getima, židovskim zajednicama te razgovorima s povjesničarima, pre- živjelim žrtvama holokausta, Pravednicima među narodima itd. Program završava četverodnevnom boravkom u nekadašnjem koncentracijskom logoru Auschwitz-Birkenau.

- Koliko se Pravednika među narodima nalazi na popisu Yad Vashema?

Yad Vashem je do sada priznao 22 tisuće Pravednika među narodima, Hrvata je među njima 105. Poruka koju ja uvijek

ističem Pravednicima jest ta da će se židovski narod uvijek sjećati onih koji su mu pomogli, to sam rekla i ovdje u Zagre- bu: Židovska zajednica u Hrvatskoj uvijek će vas se sjećati, zauvijek ćete biti u njihovim molitvama. I onda oni plaču i ja pla- čem s njima. Ja sam blagoslovljena jer susrećem prekrasne i najbolje muškarce i žene, Pravednike među narodima. Mislim da bi židovska zajednica u Zagrebu i Hrvatskoj trebala biti po- nosna na svoje Pravednike među narodima.

- Što je prema Vašem mišljenju najvažnija poruka za buduće generacije?

Važno je da buduće generacije shvate da Pravednika nije bilo mnogo i kako je malo ljudi izabralo da ne stoji postrani. I zato je važno da naučimo našu djecu da može doći trenutak kada moraju donijeti odluku o tome hoće li biti promatrači ili će djelo- vati, a za to treba imati hrabrosti za sućut prema drugima i hra- brosti za djelovanje.

Nataša Barac

MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA

Na svojem zasjedanju održa- nom 1. studenog 2005. godine, Opća skupština Ujedinjenih naroda odlučila je da datum 27. siječnja, dan oslobođenja zlo- glasnog koncentracijskog logo- ra Auschwitz-Birkenau, bude označen kao Međunarodni dan sjećanja na žrtve holokausta. Židovska općina Zagreb prošle

je godine taj dan obilježila dotiskom na dopisnici, na kojoj je marka bila poništena žigom PREMIER JOUR na glav- noj zagrebačkoj pošti u Jurišićevoj ulici. Tiskana u iznim- no maloj nakladi od samo 50 primjeraka, naišla je na veli- ko zanimanje svekolike filatelističke i ine javnosti. Bilo je to prvo izdanje koje je tekst imalo i na hebrejskom jeziku.

Ove godine, u suradnji s filatelističkim publicistom Juricom Miletićem, istim je povodom pripremljen prigodni žig koji je u uporabi na filatelističkom šalteru spomenute pošte u Za- grebu bio samo 27. siječnja. To je prvi prigodni žig posve- ćen Danu sjećanja na žrtve holokausta u povijesti hrvatske filatelije. Kružni natpis u žigu glasi MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA, a unutar žiga iz- među teksta 10101 ZAGREB i datuma 27. 01. 2007. jesu amblem i naziv Yad Vashem na hrvatskom i hebrejskom jeziku.

Jurica Miletić

JOODS
HUMANITAIR
FONDS

Židovska općina Zagreb

zahvaljuje na pomoći pri

realizaciji projekta

Croatian Jewish Network.

U Čakovcu je 17. prosinca 2006. godine u Izložbenom salonu Muzeja Međimurja otvorena izložba „Židovi u Međimurju“. Pred prepunom dvoranom i uz nazočnost, između ostalih, župana Međimurske županije Josipa Posavca, gradonačelnika grada Čakovca Branka Šalamona te predstavnike lokalnih vlasti, izložbu su otvorili autor izložbe, ravnatelj Muzeja, Vladimir Kalšan, predsjednik ŽO Čakovec Andrej Pal, potpredsjednica ŽO Zagreba Sanja Zoričić-Tabaković te župan Međimurske županije. Otvorenju izložbe nazočan je bio i zagrebački nadrabin Zvi Eliezer Aolnie.

Slijeva nadesno Župan međimurske županije Josip Posavec, autor izložbe i ravnatelj Muzeja Međimurja Vladimir Kalšan, potpredsjednica ŽO Zagreb Sanja Zoričić-Tabaković, glasnogovornik Muzeja Međimurja Zlatko Bacinger, voditelj promidžbe i marketinga

IZLOŽBA „ŽIDOWI U MEĐIMURJU“

Izložba obuhvaća povijest židovske zajednice od prvih pisanih zapisa o doseljavanju i formiranju židovske zajednice na području Međimurja.

Kako se povećavao broj članova zajednice, tako je neprestano rastao i njihov ugled, značaj te doprinos društvu. Članovi židovske zajednice svojim su radom i vizionarstvom uvelike potpomogli razvoju i napretku međimorskog gospodarstva. Svoj su život ugradili u bogatu povijest Međimurja, utkavši znanje, vještinu, spretnost i marljivost u svaku poru našega društva, ostavljajući iza sebe neizbrisiv trag postojanja. Kao vlasnici tvornica, poznati bankari, odvjetnici, liječnici, obrtnici, osnivači i aktivni članovi sportskih društava, ostavili su trajan i neizbrisiv pečat doprinosa u ovoj regiji.

Na žalost, tragična događanja tijekom Drugog svjetskog rata, zauvijek su prekinula njihovo djelovanje i njihov život. Za najveći je broj čakovečkih Židova zadnja stanica života bio koncentracijski logor Auschwitz. Željeli su živjeti, ali tek malobrojni, njih oko desetak posto, uspjelo je preživjeti te ratne neljudske strahote.

Kada im je omogućeno, uz određene uvjete tadašnje vlasti, većina ih se odselila u Izrael. Oni malobrojni preživjeli, smogavši snage, došli su na ruševine svojih domova sa željom da ponovo ožive nekada snažnu zajednicu.

Izložbu prati i veliki katalog

Na izložbi su predstavljeni originalni dokumenti, izvodi iz matičnih knjiga te dijelom očuvana trodimenzionalna građa. Veći dio izložbe sastoji se od foto-dokumentacije uz prikaz značajnijih predstavnika i obitelji zajednice.

Na izložbi je prezentiran i veliki katalog od 150 stranica koji sadrži popis većine Židova u Međimurju te njihovo mjesto kako u židovskoj zajednici i općenito u društvu. Za stvaranje popisa židovskih obitelji i osoba korištene su i knjige rođenih,

umrlih i vjenčanih Židovske vjeroispovjedne općine Čakovec, koje čuvaju Državni arhiv u Varaždinu i Matični ured u Čakovcu te Knjiga stanovnika i Knjiga sjedala čakovečke sinagoge uz brojne i druge dokumente.

Na samoj izložbi uvidjelo se da postoje neki manjkavi i nepotpuni podaci o značajnim članovima, što će se pokušati naknadno ispraviti.

Prilikom izložbe prikazan je dokumentarni film o Auschwitzu kao i power-point prezentacija slika članova zajednice

Nastup Kletzmer sastava ŽO Zagreb "Jewasers"

Predsjednik ŽO Čakovec Andrej Pal, u razgovoru sa Županom međimurske županije Josipom Posavec, autorom izložbe i ravnateljem Muzeja Međimurja Vladimir Kalšan

te snimke značajnijih privrednih objekata i zgrada.

Postoji želja da se u Muzeju Međimurja, a uz financijsku potporu lokalnih i županijskih vlasti, postavi trajni postav o kulturnom naslijeđu Židova - Judaica, kao vječni spomen i sjećanje na snažnu i značajnu, a u Drugome svjetskom ratu gotovo do potpunosti istrijebljenu židovsku zajednicu.

Sama izložba postigla je velik uspjeh u javnosti, što je popraćeno u medijima, a to se potvrdilo i velikim brojem prisutnih gostiju na otvorenju.

Izložba je otvorena do 18. veljače 2007. godine, a postoji ideja da se prikaže i u drugim sredinama.

*Andrej Pal, dr. med.
Predsjednik ŽO Čakovec*

Gospođa Eva Schwartz iz Budimpešte, kćerka posljednjeg predratnog predsjednika ŽO Čakovec te unuka rabina Schwartz; Gospodin Rikard Steiner

Izložbu o Židovima u Međimurju iscrpno su popratili i mediji. Međimurske novine tako 20. prosinca pišu: „U Čakovcu je prije 226 godina osnovana židovska općina koja je djelovala sve do početka Drugoga svjetskog rata, a Židovi su od početka bili istaknuti javni, društveni, kulturni i sportski djelatnici te jedni od nositelja gospodarskog razvitka našeg kraja. Usprkos činjenici što su ostavili dubok trag, te zajednice danas više gotovo da nema, ona je nestala u holokaustu tijekom Drugoga svjetskog rata. Danas u Čakovcu djeluje Židovska općina koja ima 18 članova, a na njenom je čelu Andrej Pal.”

“Međimurje” 27. prosinca u svom tekstu ističe kako “nitko ne može znati bi li gospodarska, kulturna i javna slika Međimurja danas izgledala upravo ovako, da nije bilo kobnog travnja 1944. godine kada su s lica zemlje jednostavno izbrisani svi Židovi koji su tada živjeli na području Međimurja. Od sedam stotina Židova koliko ih je živjelo ovdje uoči 2. svjetskog rata, devedesetak posto je odvedeno sa strahotnom bujicom nacističke politike koja je tradiciju jednog naroda pokušala ugušiti u koncentracijskim logorima. Najveći broj međimurskih Židova ubijen je u Auschwitzu, jedan dio u Dachau, a nekolicina njih u Jasenovcu”.

Veliki tekst o izložbi objavio je i “Večernji list”, koji donosi i priču o stradavanju međimurskih Židova tijekom Drugog svjetskog rata. “Rano ujutro 26. travnja 1944. osvanuli su po Čakovcu i cijelom Međimurju plakati mađarskih okupacijskih vlasti, kojima se Židovima zabranjuje napuštanje stanova i svaki dodir s arijevcima. Bio je to prvi korak u provedbi masovne deportacije, koja je bila uvertira uništenja cijele dotad brojne židovske zajednice u Međimurju. Toga i idućega dana mađarski su žandari danju i noću dovodili Židove u sinagogu i pučku školu te popisivali njihovu imovinu, krali vrijedne predmete, umjetnička djela, nakit i novac iz njihovih kuća. Otprilike 450 Židova, nakon zatočenja, bez hrane i vode, 28. travnja odvedeno je u logor u Nagykanizsi. Sve su ih tamo strpali u teretne vagone i poslali u najzloglasniji koncentracijski logor Auschwitz. Većina međimurskih Židova odvedena je izravno u plinske komore, a ostali su poubijani idućih dana. Bio je to u povijesti nezapamćen holokaust, kad je u samo nekoliko dana zbrisana židovska zajednica jedne regije. Da im se zametne svaki trag, u Čakovcu je sa zemljom sravnjena njihova sinagoga”, napisao je novinar “Večernjeg lista”, koji također podsjeća na velik doprinos međimurskih Židova zajednicama u kojima su živjeli te podsjeća da su međimurski Židovi “bili osnivači brojnih međimurskih štedionica i usmjeravali novac u osnivanje industrijskih pogona. Većina je poduzeća u Čakovcu i drugim mjestima Međimurja bila njihova, među kojima i današnji Čateks, MTČ i Vajda.”

O IZLOŽBI „ŽIDOV I U MEĐIMURJU“

U Čakovcu je 17. prosinca 2006. otvorena izložba „Židovi u Međimurju“ koju smo mi, Međimurke, očekivale s velikim nestrpljenjem. Nismo povjesničarke i ne možemo suditi o povijesnom prikazu postojanja Židova u Međimurju, no primijetile smo da, inače lijepo izrađen katalog i izložbeni panoi, obiluju netočnim podacima (izostavljena ili krivo pisana imena, pomiješane obiteljske veze, preživjele žrtve holokausta, popisi obrtnika, liječnika i sl.).

Među izostavljenima je i naš otac, dr.med. Andrija Preis, čovjek koji je čitav svoj život i radni vijek proveo u Međimurju. Našeg se oca sjećamo, a nadamo se i mnogi Međimurci, kao čovjeka koji je s ljubavlju i predano obavljao plemeniti liječnički poziv u katkada vrlo teškim okolnostima i čiji je život u potpunosti bio posvećen praktičnoj medicini i onima koji je trebaju. U svakom trenutku rada i života vodila su ga načela humanosti, skromnosti, poštenja i pravednosti. Držimo da mu je izostavljanjem imena na panou izložbe „Liječnici u Čakovcu“ učinjena nepravda koju treba ispraviti.

Dana 10. lipnja 1946. napisana je u Prelogu, Međimurje, karakteristika o našem ocu (izvornik posjedujemo), koju citiramo:

„Kao liječnik dosta dobar. Jevrej i kao takav nije se stopio s NOP. Držanje mu je kao da nešto očekuje, a i društvo takvo voli. Smrt fašizmu - sloboda narodu“

Na nepravdu 1946. nismo mogle utjecati, ali danas u vezi izložbe možda možemo. To je i razlog što ovo pišemo.

Dr. med. ANDRIJA PREIS

(08. srpnja 1910. - 16. lipnja 1991.)

Andrija Preis rođen je u Budimpešti 08. srpnja 1910., kao četvrto dijete u činovničkoj obitelji, od oca Samuela i majke Jelenke. Obitelj se oko 1914. preselila u Kotoribu, Donje Međimurje, tada Austrougarsku Monarhiju.

Osnovnu je školu završio u Kotoribi, gimnaziju u Varaždinu, a studij medicine na Medicinskom fakultetu u Zagrebu 1935. godine.

Od 1936. do 1938. radio je u Gradskoj bolnici u Varaždinu, a od 1939. do 1941. kao liječnik Socijalnog osiguranja „Merkur“, Varaždin. Istovremeno i unatoč već očitim naznakama dolaska teških vremena, radio je vrlo uspješno i kao privatni liječnik.

Odmah nakon uspostave tzv. NDH i uvođenja rasnih zakona bio je uhapšen kao Židov i odveden u Lepoglavu, no ustaše su ga zajedno sa suprugom, zahvaljujući mađarskom državljanstvu (po rođenju), protjerale u Međimurje. Tu je radio u Kotoribi od 1941. do 1942., a potom od 1942. do 1944. u Sv.

Mariji. No, on i supruga više nisu bili slobodni. Redovito su se morali javljati njilašima (mađarskim fašistima), kretali su se samo uz posebnu dozvolu njilaških vlasti.

U velikom valu deportacija mađarskih Židova, njilaši su ih u proljeće 1944. odveli u Zalaegerszeg i predali Nijemcima. Od tamo put je vodio samo u koncentracijske logore smrti, Auschwitz i Mauthausen. Čudom sudbine preživjeli su logore i početkom ljeta 1945. vratili su se u Međimurje.

Od 1945. do 1949. postavljen je po nalogu tadašnjih vlasti za liječnika u zdravstvenoj stanici D. Dubrava. Od 1949. do 1956. radio je kao jedini liječnik u Kotaru Prelog. Radio je 24 sata dnevno, ponovo organizirao razorenu zdravstvenu službu, organizirao tečajeve za medicinsko osoblje, podučavao stanovništvo temeljnim higijenskim navikama. Borio se s traumom i gušavošću stanovništva. U kućne je posjete često odlazio zaprežnim kolima, hodajući zimi uz njih kako bi se ugrrijao. Mnogim Međimurcima je bio obiteljski liječnik i osoba od povjerenja.

Od 1956. do 1960. radio je u Domu zdravlja Čakovec, a od 1961. do 1976. kao šef Opće medicine u Medicinskom centru Čakovec.

Zaslugom dr. Preisa, Opća medicina u Čakovcu dobila je prve specijaliste iz područja opće medicine, a bolničarke je upućivao na doškolovanje za medicinske sestre.

Otvorio je područne ambulante u Belici, M. Subotici, Orehovici, Lopatincu, Macincu i G. Mihaljevcu. Umirovljen je 1976. godine s 40 godina i 6 mjeseci radnog staža, no nastavio je raditi kao privatni liječnik.

Nakon teške prometne nesreće u Mađarskoj, nikada se više nije oporavio da bi shrvan dugom i teškom bolešću umro 16. lipnja 1991. u 81. godini života. Sahranjen je na čakovečkom židovskom groblju.

Kćerke, dipl. prof. Gertuda Preis Hur i dipl. ing. med. biokemije Nada Preis Čavlović, spec. med. biokemije

ČESTITKE

ŽIDOVSKOJ OPĆINI ČAKOVEC

Treba odati priznanje Židovskoj općini Čakovec, na čelu s predsjednikom dr. Andrejem Palom, koji je u suradnji sa stručnjacima Muzeja Međimurja organizirala izložbu na temu «Značaj Židova na području Međimurja».

Izložba za koju su marljivi organizatori, posebno dr. Pal, prikupili fotografije, dokumente, osobne stvari, plakate, oglase i dr. o ljudima i događajima do Drugog svjetskog rata predstavlja presjek života i rada židovskih obitelji počam od 1784. godine.

Na području Međimurja uoči Drugog svjetskog rata živjelo je oko 800 Židova, od tog broja navodno je preživjelo svega sedamdesetak Židova. Ostali su pretežno stradali u koncentracijskom logoru Auschwitz, jedan dio u Dachau, a nekolicina u Jasenovcu.

Danas Židovska općina u Čakovcu broji 18 članova, od kojih nijedan nije iz vremena prije holokausta. Muzej Međimurja ovom izložbom želi odati dužno poštovanje jednoj zajednici koja je uveliko obilježila povijest Međimurja, a tom prigodom izdan je i rijetko lijepi i sadržajno bogati katalog, čiji je autor gosp. Vladimir Kalšan, ravnatelj muzeja.

Pošto izložba nakon Čakovca seli u Zagreb, članovi naše zagrebačke židovske općine imat će prilike vidjeti i sami se uvjeriti o njenoj važnosti i vrijednosti.

Spomenuti ću samo kratku povijest Židova u Međimurju. Židovi su se u većem broju počeli doseljavati tek u drugoj polovini 18. stoljeća, a Židovska vjeroispovjedna općina utemeljena je već 1780. godine. Gradnja kompleksa Židovske općine započela je 1834. godine, a dovršena je 1876. godine.

Židovi su bili cijenjeni građani, liječnici i odvjetnici, činovnici, obrtnici i radnici, poticali su osnivanje industrijskih pogona, veletrgovina i eksploatacije prirodnih bogatstava. Bilo je bogatih i siromašnih, obrazovanih i neobrazovanih, a i vrsnih sportaša.

Zanimljiv je dokument od 30. rujna 1787. godine, koji govori o promjeni prezimena židovskih obitelji od starih hebrejskih

u nova germanska (npr. Magdalena Israel u Magdalena Fischer, Salamon Isac u Salamon Chakaturner itd.)

Broj Židova je naglo rasao. Tako je 1831. godine u Čakovcu bilo 187 Židova. Godine 1857. već ih je bilo 536 u Međimurju, od čega 357 samo u Čakovcu.

Međimurje je 1930. godine imalo 92773 stanovnika. Sam Čakovec imao je tada 6192, od toga 533 Židova. Jedina sinagoga u Međimurju bila je podignuta u Čakovcu 1836. godine, a obnovljena i proširena 1876. godine. Uz sinagogu izgrađen je čitav kompleks, koji su činile i zgrade Židovske općine, židovska škola, te stanovi za rabina, kantora i

šahtera. Sav taj kompleks nestao je, odnosno uništen je 1944. godine. Na tom je prostoru 25. svibnja 1997. održana komemoracija međimurskim židovskim žrtvama fašizma i otkriveno spomen-obilježje.

Najstarije, najveće i najbolje uređeno bilo je židovsko groblje i mrtvačnica u Čakovcu. Ono je posvećeno 1794. godine.

Ima jedan nevjerojatan kuriozitet, sret na okolnost vezana za one rijetke preživjele.

Među sedamdesetak preživjelih nalazili su se i tri sina posljednjeg čakovečkog

rabina dr. Ilije Gruenwalda i to: Nikola koji je bio samnom u Auschwitzu, a danas živi u Izraelu. Stariji sin Teodor (Dori) bio na prisilnom radu. Živio je i umro u Izraelu, kao i najstariji sin Tibor, koji je prije Drugog svjetskog rata iselio u Izrael.

Holokaust je preživio i sin kantora Leopolda Katza, agronom Đuro Katz, koji je nakon rata živio u Izraelu gdje je i preminuo. Holokaust je preživjela i Eva Schwarz, unuka nekadašnjeg nadrabina Jakoba Schwarza, odnosno kćerka posljednjeg Židovske općine, dr. Ljudevita Schwarza. Živi u Budimpešti. Tu je još Georg, sin Marka Leitnera potpredsjednika Židovske općine. Georg je bio samnom u koncentracijskom logoru «Dora» - Buchenwald, a danas živi u Izraelu.

Oto Konstein

Na području Međimurja uoči Drugog svjetskog rata živjelo je oko 800 Židova, od tog broja navodno je preživjelo svega sedamdesetak Židova. Ostali su pretežno stradali u koncentracijskom logoru Auschwitz, jedan dio u Dachau, a nekolicina u Jasenovcu.

PROSLAVA

225. GODINA

ŽIDOVSKJE

OPĆINE RIJEKA

Kada smo započeli s projektom "Sinagoga", čistili smo i pregledavali postojeću dokumentaciju u vlastitom arhivu ili bolje reći onom što je od njega ostalo i tako naišli na kopiju možda i najvažnijeg dokumenta koji govori o povijesti židovske zajednice u Rijeci. Taj povijesni spis imenom "PROTOCOLUM" govori o službenom osnutku Židovske općine Rijeka godine 1781.

Ove jubilarne 2006. godine odlučili smo proslaviti taj dijamantni jubilej. Irena se mjesecima trudila da dobijemo financijsku pomoć od grada Rijeke i Primorsko-Goranske županije da se dostojno obilježi 225. godišnjica židovske zajednice u Rijeci. Srećom sredstva su dobivena i krenulo se u realizaciju.

Prijevod "Protocoluma"

Jedna od važnijih dionica bila je prevođenje dokumenta "Protocolum" s latinskog na hrvatski jezik. Dokument je tom prilikom prošao dalek put: iz Rijeke u Pariz iz Pariza u Beč te iz Beča, napokon, ponovo u Rijeku. Prijevod se djelimično razlikuje od prijevoda u originalnoj knjizi Teodora Morganija "Gli Ebrei di Fiume e Abbazia" koja je za tu priliku prevedena na hrvatski. Za proslavu obljetnice planirano je i tiskanje prijevoda Morganijeve knjige, a u knjigu smo dodali desetak slika kako bi ona bila atraktivnija.

Omladina židovske općine Rijeka odlučila je dati svoj doprinos obilježavanju te dijamantne obljetnice. Nakon duge dis-

Regionalni direktor za Hrvatsku American Jewish Distribution Comiteea, Yechiel Bar-Chaim, uputio je 29. studenog 2006. godine članovima Židovske općine Rijeka čestitku koju prenosimo u cijelosti:

OVIH DANA U OVO VRIJEME

Obilježavanje rođendana otvara za trenutak ogromni i davni pogled na našu povijest.

Priča o Židovima počinje s dvije riječi upućene Abrahamu.

"Lech, L'cha" - idi naprijed.

I zauvijek od tog vremena ustrajali smo u kretanju :

Od mjesta do mjesta,
Od stanice do stanice,
Razilazimo se,
Mijenjajući pristup i shvaćanja,
Uvijek u pokretu.

Sukladno našoj tradiciji rečeno je da nas je Bog, HaKadosh Baruch Hu, štoviše hotimice stvorio u duhu različitosti.

Različita lica, različiti glasovi i prividno beskonačni prostor različitih mišljenja.

Što je tada usred dinamičnosti promjena, raznolikosti, napetosti i raspršenosti sačuvalo židovski narod od propadanja?

Isto se tako možemo zapitati "Što predstavlja granice podivljalog mora?"

Ponovo su dvije riječi ključne :

"L'shem shamayim" - "Za Božju volju."

Iza svakog djela, namjera nam mora biti zadovoljiti volju Boga.

Na taj se način naša djela, koliko god bila različita pa i kontradiktorna, ujedinjuju u izražavanju jedinstvenog cilja.

Ta dva pola "Lech, l'cha" - idi naprijed i LShem shamayim - za Božju volju, neprekidno koegzistiraju u židovskom životu. Stajali su i pred vašim precima u ovom gradu prije 225 godina.

Neka vas oni vode i dalje na putu prema naprijed.

kusije, koja je ponekad bila vrlo burna, odlučeno je da omladina za proslavu radi kolače. Od kolača izabrali smo kolač imenom "Hamanove uši". Nekoliko dana prije proslave, nas petoro je u Natašinom stanu sa svim potrebnim sastojcima po prvi put u životu pokušalo ispeći kolače, koji su na proslavi dobili same pohvale.

Konačno je došao i zakazani dan - 30. studenoga 2006. i uzbuđenje je raslo. Par sati prije početka slavlja otišao sam autom po svježe tiskane knjige "Židovi Rijeke i Opatije" na autobusnu stanicu, dovezao ih pred vrata Židovske općine.

Odnijeli smo tridesetak knjiga u sinagogu za promociju i vidjeli da su se ljudi već počeli okupljati. Uskoro su došla dva rabina, koji su bili pozvani kao gosti.

Predstavljena je i knjiga „Židovi Rijeke i Opatije“

Kad se publika smjestila, predsjednik riječke općine obratio se nazočnima i najavio Sašu Kabilja, koji je bio zadužen za glazbeni dio proslave. Prekrasni zvukovi gitare ispunili su prostor u vrlo akustičnoj sinagogi.

Odsvirao je nekoliko sefardskih pjesama od kojih je najbolja i najbliža nama bila "Kad ja pođoh na Bembašu". Najviše nas je dirnulo stara sefardska romanca "Adio kerida".

U pauzi je predstavljena knjiga "Židovi Rijeke i Opatije" koja govori o povijesti i aktivnostima riječke židovske općine.

Recitalom teksta Janka Polića Kamova, kojem je baka bila Židovka, u izvedbi petero srednjoškolaca, završio je službeni dio proslave i počeo je domjenak, s kojeg su svi nazočni otišli zadovoljni.

Filip Kohn

Židovska zajednica u Rijeci od 1441. do danas

Piše: **Filip Kohn**

Grad Rijeka bio je tijekom povijesti vrlo tolerantan grad, a takav je ostao i do današnjih dana. Smjestio se na raskrižju kopnenih putova između istoka i zapada te morskog puta na jugu i putova prema sjeveru. Zahvaljujući svemu tomu, u Rijeci se već u 15. stoljeću nastanilo mnoštvo različitih naroda, pa i različitih vjera. U to doba na području Rijeke nastanili su se i prvi Židovi. Najstariji pronađeni dokumenti iz 1441. godine dokazuje prisustvo prvih Židova koji su se naselili u gradu Rijeci zbog njezine gospodarske i trgovačke razvijenosti te mogućnosti različitih djelatnosti i nesmetanoga vjerskog života.

Zahvalio bih Jolandi Todorović, Državnom arhivu u Rijeci, Irvinu Lukežiću, Sanji Dukić i svima ostalima koji su pomogli da se sastavi ova saga o riječkim Židovima.

Ovaj članak napisan je prigodno, povodom 225. godišnjice službenog osnutka Židovske zajednice u Rijeci.

Najstariji poznati podaci o prisustvu Židova u Rijeci su zadužnice kojima Abraham Angoleti i njegov sin Marko posuđuju 30 dukata od Sladojeva iz Vrbasa. Obveznice su pronađene u spisima notara Rena iz razdoblja 1431. - 1446. godine.

Čini se da su Židovi za vrijeme svojih povremenih boravaka u Rijeci stanovali u prostoru grada zvanom Zuecha ili Zudecca,

što bi odgovaralo poznatom venecijanskom izrazu Giudecca. Prema Koblerovu mišljenju, naziv označava gradski trg ili neku zgradu, a spominje se u prvoj polovini 16. stoljeća. Dokaz za prisustvo Židova u Rijeci je i knjiga Isaka Adarbija iz 1531. godine, koja nosi naslov "Libre Shalom" (Knjiga molitava i psalama).

Židovi su u Rijeku dolazili sa svih strana, najvećim dijelom iz Italije i Dalmacije, a zahvaljujući riječkoj toleranciji, mogli su u gradu nesmetano održavati svoje vjerske obrede.

U Rijeci je 1930. godine postojala još jedna, manja, ortodoksna židovska zajednica (Unione degli Israeliti Ortodossi di Fiume) s 220 pripadnika, koja je također željela imati svoju sinagogu.

Tijekom 16. i 17. stoljeća nemamo nikakvih podataka o dolascima židovskih poslovnih ljudi u Rijeku, niti se židovska prezimena pojavljuju prilikom sklapanja bilo kakvih ugovora. To, međutim, još uvijek ne znači da Židovi ipak nisu povremeno dolazili i zadržavali se neko vrijeme u gradu.

Rijeka - slobodna luka s carskim povlasticama

Na temelju carskog patenta Karla VI. iz 1719., Trst i Rijeka proglašeni su slobodnim lukama, s carskim povlasticama i povoljnim kreditima za privatnu inicijativu u međunarodnoj trgovini. Na taj su način stvoreni ne samo temelji budućeg napretka i otvorena vrata prema ostalome svijetu, već su i javno proklamirana sloboda trgovanja pripadnicima svih nacija, staleža i vjeroispovijesti te je proširena mogućnost stvaranja koncesija za različite trgovačke kolonije stranaca koji prebivaju u gradu.

U Rijeci je sve do 18. stoljeća živio mali broj Židova, ali se njihov broj postupno povećavao nakon proglašenja grada slobodnom austrijskom carskom lukom.

Izvjesno je da samostalna židovska općina u Rijeci nije postojala do početka osamdesetih godina 18. stoljeća kada su i stvoreni svi potrebni preduvjeti za osnivanje jedne takve konfesionalne i etničke zajednice, izdvojene iz općevažećih pravnih i društvenih normi te podvrgnute posebnim propisima. Tada je, naime, ustanovljena stalna trgovačka kolonija odnosno koncem sedamdesetih godina 18. stoljeća u Rijeci se trajno nastanjuje nekoliko židovskih obitelji koje su se mahom doselile iz Splita. Jedan od osnovnih razloga njihova preseljenja svakako je izuzetno težak položaj ondašnjih Židova na području Dalmacije, koja je tada bila pod vlašću Mletačke Republike.

Prva sinagoga u namjenskoj zgradi

Koncem rujna 1779. godine Isak Mihael Penso zajedno s braćom Josipom i Leonom Venturom (Ebrei Spalatini) u svojstvu

zastupnika svoje male zajednice, upućuju gradskim oblastima službeni zahtjev u kojem traže dozvolu za podizanje groblja nedaleko od gradskih zidina i osnivanje vlastite sinagoge (scola). Kad bi se udovoljilo spomenutim zahtjevima, tvrde molitelji, u Rijeku bi se zasigurno doselile još mnoge židovske obitelji iz Splita i nekih talijanskih gradova.

Čini se da su gradske vlasti tu obavezu zaštite židovske zajednice od početka shvatile ozbiljno, poduzimajući rigorozne mjere protiv svakoga izgnanika.

Dekretom od 27. rujna 1779. godine gubernij je dozvolio Židovima da ustanove vlastitu bogomolju, kehilu, pa je odlučeno da se ona privremeno uredi i otvori u privatnoj kući obitelji Penso. Obitelj Ventura tomu se protivila. Stoga je odlučeno da sinagoga ne bude više smještena u privatnoj kući, već u namjenskoj zgradi koju je trebalo uzeti u godišnji najam. Zajedničke troškove za to ravnopravno su dijelili braća Ventura, Isak Mihael Pensa i Isak Levi.

Za podizanje sinagoge osnovan je poseban odbor židovske vjerske zajednice, koji je 1890. godine raspisao dobrovoljan doprinos za izgradnju. Akcija se odužila - trajala je deset godina.

Postoji podatak da su 1783. godine u Rijeci živjele 4 židovske obitelji, (Ventura, Pensa, Levi i Piazza) sve porijeklom iz Splita, a bavile su se trgovinom, prodajom duhana, kože, tkanina te žitarica, rakije, meda i drugih poljoprivrednih proizvoda. Trgovačka važnost Rijeke s vremenom je rasla, a to je pridonijelo i doseljavanju Židova, a tomu je pridonijelo i josefinsko zakonodavstvo koje je nastojalo emancipirati židovsko stanovništvo i uklopiti ga u građansko društvo.

Protocollum

Protocollum je, ustvari, opći pravilnik čiji je cilj bio stvaranja samostalnih židovskih zajednica, a riječkim je Židovima omogućio ostvarivanje njihovih temeljnih građanskih prava zajamčenih tadašnjim austrijskim državnim zakonima. Stupio je na snagu 26. studenoga 1781. godine, a bio je pisan po uzoru na tršćanski Regulamentum Judaeorum iz 1771. godine, koji su dobili tamošnji Židovi «pod zaštitom zasebne milosti i blagosti» carice Marije Terezije.

Protocollum utvrđuje postupak izbora poglavara židovske zajednice, koji se trebao obavljati jednom godišnje, prve nedjelje mjeseca rujna, tajnim glasanjem između više predloženih kandidata, u prisutnosti izaslanika Kraljevskog gubernija u Rijeci. Protocollum je pored toga opisao djelokrug svih poglavarovih zaduženja i stupanj odgovornosti. Također je sadržavao i odredbe o arbitrarnome rješavanju sporova među članovima zajednice.

Za prvog poglavara i upravitelja riječke židovske zajednice bio je izabran Isak Levi, sin Kalimanov, trgovac nastanjen u Trstu.

19. stoljeće

Dokumenti iz 19. stoljeća stradali su u velikom požaru kuće predsjednika riječke židovske zajednice Natana Kohena. Od svih dokumenata spasila su se samo tri sveska matičnih knjiga koji su bili pohranjeni kod službenog državnog rabina Raffaela Mondolfa Halevija.

U tim matičnim knjigama podaci o rođenju, sklapanju brakova i smrti počinju s 25. srpnjem 1824. (prvo upisano ime je Sabato Elia Piazza). Te službene bilješke dokazuju da su obitelji Piazza, Valenzin, Kohen, Pardo, Jesurum, Jachia, Bemporath, Penso, Ventura, Mandolfo itd. talijanskog i istočnog porijekla, a stalno nastanjene u Rijeci početkom 19. stoljeća.

Postojanje organizirane židovske općine tijekom 19. stoljeća u Rijeci s posebnim hramom i grobljem za sahranjivanje pokojnika po vlastitim ritualnim propisima otvaralo je mogućnost razvijanja drugih institucija prema tradicijama judaizma - tradi-

Dokumenti iz 19. stoljeća stradali su u velikom požaru kuće predsjednika riječke židovske zajednice Natana Kohena. Od svih dokumenata spasila su se samo tri sveska matičnih knjiga koji su bili pohranjeni kod službenoga državnog rabina Raffaela Mondolfa Halevija.

cionalnih filantropskih humanitarnih organizacija, dobrotvornih, vjerskih i kulturno-prosvjetnih udruženja.

Godine 1885. Adolfo Gerloszi, rabin riječke židovske zajednice, zajedno s Antoniom Matersdorferom i Giuseppeom Treuschem osnovao je karitativnu udrugu Chevra Kadisha (hebr. Sveto društvo, Sveto bratstvo). To je najstarije riječko dobrotvorno društvo koje je brinulo o sahranama i uzdržavanju općinskog groblja. Isprva je Chevra Kadisha bila društvo koje je svojim članovima pružalo pomoć i usluge u svakodnevnom društvenom i vjerskom životu i materijalnim potrebama. Članovi su bili uglavnom svi članovi zajednice i zato se plaćao redoviti doprinos prema imovinskim mogućnostima. Prikupljeni je novac bio korišten za materijalnu pomoć siromašnim i oboljelima, za vjersku izobrazbu i općenito unapređenje vjerske službe te za sahranu siromašnih po vjerskim propisima.

Židovska groblja u Rijeci

Prvo židovsko groblje izvan gradskih zidina bilo je na predjelu Zagrada (sjeverni dio terena Zeniković uz današnju Trinajstićevu ulicu). Na njemu su Židovi pokapali mrtve do 1875. godine.

U međuvremenu je Societa Chevra Cadischa di Fiume dokupila dio zemljišta za ukop radi proširenja židovskog groblja. Iz Plana povećanja izraelitskog groblja s kraja 1889., koji je Tehnički ured dobio tek 1893., vidljivo je da se proširenje odnosi na susjednu parcelu koja je bila „fondo comunale”.

Prema dozvoli grada danoj Zajednici 1875. godine bio je dozvoljen ukop na novom, općem groblju Kozala.

Na dijelu starog groblja, uz ogradni zid prema cesti kojom se iz Rijeke prilazilo glavnom ulazu u groblje Kozala, graditelj Francesco Plaček je zamislio malu mrtvačnicu s ulazom na groblje. U lipnju 1893. Plaček predlaže novi nacrt mrtvačnice, nešto većih dimenzija. S prvog židovskog groblja premještene su 22 nadgrobne ploče i zazidane u južni ogradni zid.

Na polju A riječkog židovskog groblja nalaze se grobovi većinom iz 19. stoljeća sve do prije Drugoga svjetskog rata, a na polju B još se i danas vrše ukopi.

Židovska društva u Rijeci

Društvo Chevra Kadisha osnovano je na Sušaku 12. studenoga 1933. godine, što je neposredno povezano s osnivanjem židovskoga groblja na Trsatu (odjeljak) i na taj način omogućeno pokapanje sušačkih Židova.

Židovsko gospojinsko društvo

Ženska židovska organizacija koja je imala izrazito filantropski karakter, u Rijeci je utemeljena 1903. godine, odmah po uređenju novog židovskog hrama, pod imenom Societa di beneficenza delle Signore israelite in Fiume. Prva predsjednica društva bila je Sari Neuberger de Hlinik rođ. Kohn, supruga riječkog veleindustrijalca i trgovca. Sjedište društva bilo je u njihovoj obiteljskoj kući u Via Pomerio 30.

Cionističko udruženje Heruth

Pojava cionističkog pokreta, koji je obnovio židovski identitet, na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće predstavljala je za Židove diljem svijeta neku vrstu «trećeg puta».

U međunacionalnim sukobima više se nisu trebali svrstavati ni na čiju stranu ili pak ostajati neutralni, već je sada postojala mogućnost da budu priklonjeni vlastitome tradicijskom krugu.

Cionističko društvo Heruth (hebr. sloboda) u Rijeci osnovano je 2. travnja 1911. godine.

Židovski omladinski klub

Početkom 20-tih godina 20. stoljeća u Rijeci je osnovan Židovski omladinski klub - Circolo Giovanile Ebraico koji razvija mnogostranu kulturno-prosvjetnu, sportsku i rekreativnu djelatnost, postavši središnjom kulturnom ustanovom ne samo židovske mlade već i srednje generacije tijekom čitavoga međuratnog razdoblja.

Velika sinagoga

Za podizanje sinagoge osnovan je poseban odbor židovske vjerske zajednice, koji je 1890. godine raspisao dobrovoljan doprinos za izgradnju. Akcija se odužila - trajala je deset godina. Nakon što je riječka općina izdala građevnu dozvolu, započeli su radovi za izgradnju sinagoge na Pomeriu.

U cjelokupnom nastojanju i organizaciji skupljanja doprinosa za izgradnju te luksuzne građevine isticao se riječki odvjetnik

dr. Enrico Sachs koji je zastupao pred riječkom općinom židovsku vjersku zajednicu i vodio korespondenciju. Iz molbe magistratu za dozvolu gradnje hrama saznajemo da je u "riječkoj židovskoj vjerskoj zajednici 1901. godine bilo 2.500 duša pa je za potrebe tolikog broja vjernika nedvojbeno trebao doličan hram..."

Građevina je veoma brzo napredovala tako da je Zajednica 18. rujna 1903. godine obavijestila riječku općinu da je izgrađen novi hram pa se moli dozvola korištenja pred velike židovske praznike.

Taj hram, glavno nacionalno, vjersko i društveno središte Židova u Rijeci, otvoren je 22. listopada 1903. godine.

U pogledu vanjštine valja naglasiti da je arhitekt Lipot Baumhorn bio tipičan eklektičar, vrlo uspješno je kombinirao arhitekturne elemente romanike, gotike s maurskom dekoracijom, kombinirao je po uzoru na panonsku arhitekturu, kamen, opeku i

Najstariji pronađeni dokumenti iz 1441. godine dokazuje prisustvo prvih Židova koji su se naselili u gradu Rijeci zbog njezine gospodarske i trgovačke razvijenosti te mogućnosti različitih djelatnosti i nesmetanog vjerskog života.

žbuku na sva četiri pročelja. Na glavnom pročelju okrenutom ulici Zagrad koncentrirao je dekor, iznad centralnog korpusa hrama postavljena je kupola, a na uglovima su bili dekorativni tornjići. Na vrhu krova kupole je magen David (Davidov štiti), šesterostruka zvijezda. U svojoj knjizi „Židovi Rijeke i Opatije“ Morgani iznosi svoje sjećanje na prostrani i lijepi hram s četiri središnja luka, na okrugle, veoma velike mjedene lustere, na ružičaste mramorne, prošarane stupove koji su završavali pozlaćenim kapitelima, a koji su pridržavali balkon rezerviran za žene. Jednaki stupovi pridržavali su četiri središnja luka ukrašena zlatnim ulošcima, a iznad četverokuta se nadvijala kalota kupole obojene u plavo, ukrašena brojnim zvijezdama.

Kultno mjesto je bilo povišeno s tri stepenice, sa strane su na podlošcima od tamnog mramora bile dvije menore, a između njih rešetka od kovanog željeza, koja je okruživala tevu.

Sinagogu je opustošio i srušio njemački okupator 25. siječnja 1944. godine; ostaci su razneseni i poslije sloma Trećeg Reicha (1945. godine) kada je na tom mjestu podignuta stambeno-uredska zgrada koja postoji i danas.

Ortodoksna sinagoga

U Rijeci je 1930. godine postojala još jedna, manja, ortodoksna židovska zajednica (Unione degli Israeliti Ortodossi di Fiume) s 220 pripadnika, koja je također željela imati svoju sinagogu. Nakon što je kupila zemljište od Općine Rijeka, krajem dvadesetih godina 20. stoljeća pristupilo se izgradnji u tadašnjoj ulici Galvani. Sinagoga ortodoksnog usmjerenja izgrađena je 1928. godine kao židovski hram skromnih dimenzija te bez veće dekoracije i raskoši.

„Izvedena varijanta zapravo je treće rješenje inženjera Angyala i Fabbra, koja je usprkos manjim izmjenama, zadržala idejni duh projekta. Unutrašnjost hrama podijeljena je na pred-prostor i dio namijenjen obredima. Ritam triju prozora bočne fasade ponavlja se i u unutrašnjosti u trima proporcionalnim jedinicama prostora. Dva sačinjavaju obredni prostor zajedno s balkonom iznad trećeg, odvojenog ulaznog dijela. Taj je balkon (esrat naschim) namijenjen ženama koje su morale biti odvojene od muškaraca, pa ih je na balkonu skrivala rešetkasta ograda. Za vrijeme obreda vjernici su okrenuti prema aaron-ha-kodeshu, mjestu na kojem se čuva tora. U istom smjeru, prema istoku, okrenut je i rabin sa svoja dva pomoćnika, kantorom i hazanom. Njihovo je mjesto na istaknutom povišenju - bima. Jedini ukras unutrašnjosti je oslikani vijenac ispod samog krovišta i stilizirani vegetativni reljef ispod razine prozora.“ (Jolanda Todorović, Moderna arhitektura Rijeke, Moderna galerija, 1996.)

Protocollum je, ustvari, opći pravilnik čiji je cilj bio stvaranja samostalne židovske zajednice, a riječkim je Židovima omogućio ostvarivanje njihovih temeljnih građanskih prava zajamčenih tadašnjim austrijskim državnim zakonima. Stupio je na snagu 26. studenoga 1781. godine, a bio je pisan po uzoru na tršćanski Regulamentum Judaeorum iz 1771. godine koji su dobili tamošnji Židovi «pod zaštitom zasebne milosti i blagosti» carice Marije Terezije.

Unutrašnjost sinagoge obnovljena je tijekom 2005. godine prema projektu arhitektonskog biroa A. G.A. d.o.o.

Stradavanje riječkih Židova

Dio riječkih Židova odveden je u talijanske fašističke logore koji su formirani u riječkom susjedstvu i, dalje, na ostaloj hrvatskoj jadranskoj obali, u razdoblju od 1941. do 1943. godine. Tragedija se nastavila u rujnu 1943. dalje, nakon kapitulacije Italije, kada Rijeku okupira Treći Reich.

Prema podacima Tita Krešića 275 riječkih Židova stradalo je u njemačkim logorima, 14 ih je strijeljano, šestero poginulo u partizanima, a četvero u savezničkim vojnim formacijama.

Ti podaci ne uključuje izbjeglice. Kroz Rijeku je prošlo oko 450 zarobljenika (s Raba i Like) koji su odvedeni najprije u Trst, a zatim vlakovima u logore smrti.

Pretpostavlja se da je iz Rijeke odvedeno u njemačke logore oko 500-550 Židova.

Nakon Drugoga svjetskog rata u Rijeku se vratilo samo 36 članova zajednice. Nakon nadopuna novim podacima, popis žrtava, koji još uvijek nije konačan, sadrži 381 ime.

Druženje u Opatiji

Udruga osoba koje su preživjele holokaust bila je na zimovanju u hotelu Kristal u Opatiji od 13. do 20. siječnja. Iskoristili smo zimski popust za penzionere i uživali u suncu i prvom takvom druženju. Obično se kaže da se «prvi mačići bacaju u vodu», ali ovaj put svi su «mačići» ostali živi i zadovoljni.

Trebalo mi je gotovo dvije godine da za našu Udrugu dobijem od specijalnog fonda Claimsa, koji se zove «Caffe Europa», sredstva za organiziranje društvenih aktivnosti, ovaj put zimovanja u Opatiji.

No - kako je rastao broj zainteresiranih i uobličavao se program - nas je počela hvatati panika, jer su dobivena sredstva pokrivala boravak za samo dvadesetak osoba, a mi smo imali mnogo više kandidata.

Na druženje smo okupili i članove iz općina Osijeka, Šibenika, Rijeke i Splita.

Naš organizacijski odbor, u sastavu Melita Švob, Bjanka Auslender, Jelica Polak-Babić, Kyra Kardun, Lea Pintarić, Bojana Hodalić i Jakob Atijas, skupio je glave - većinom već sijede - i zaključio da trebamo vlastitim snagama započeti akciju «šnuriranja».

Od JOINT-a (Yechiel Bar Chaim) smo uspjeli dobiti troškove za 4 domara našeg doma. Senior klub je dao sredstva za autobus za izlet u Trst (koji je ionako bio planiran). Istraživački i dokumentacijski centar je osigurao korespondenciju i obavještanja te boravak «animatora» i ambasadora, jer oni nisu

mogli dobiti sredstva namijenjena za preživjele žrtve holokausta.

Židovska općina u Zagrebu je donirala shabat večeru koju smo u Opatiji proslavili s rabinom Zvijem Elieserom Alonijem i košer hranom.

Kada je Zoran, iz naše Općine, dovezao u Opatiju «kazan» s košer gulašom i maces knedlama (specijaliteti naših Marija i Bibe), pakete s halama, «tepsije» s kolačima, košer suđe, opremu za kabalat šabat, toru, molitvenike, svijećnjake, rabina s njegovim karakterističnim šeširom, njegovu suprugu sa slatkom kćerkicom i na kraju dječja kolica, osoblje hotela je skoro palo u nesvijest.

Svi smo se pomalo uključili u akciju, a ja sam sretna ako sam poslužila kao «ambasador dobre volje». Kako je zajednički rad u Općini postao rijetkost i relikat iz dobrih starih vremena, vrijedno ga je ovdje opisati.

Tako je Bjanka Auslender pregovarala s Adriatours agencijom, Kyra Kardun «obrađivala» Ministarstvo financija za oslobođanje od PDV-a, Sonja Makek prevodila korespondenciju s Trstom s kojim je «vezu» imala Jelica Polak-Babić, Lea Kriesbacher je sakupljala viceve, Mira Wolf dala film o našem vrtiću, a Melita Švob film «Židovi u Hrvatskoj» od Sedlara. Dom je dao doprinos, dr. Teodor Gruener je pripremio predavanje, a Mira Kern je volonterski organizirala vježbanje u

Opatiji. Članice zbora na čelu sa Sarom Danon su se pripremale, no imale su konkurenciju, jer nas je Saša Kabiljo sa svojim velikim repertoarom, pa i vlastitih skladbi, toliko animirao da smo svaku večer pjevali, pa i oni, koji kao ja, pjevati ne znaju. Siniša Jurica se opremio za snimanja i produkcije kao kakav ratni reporter na bojištu. Općina je dala tone macesa, košer vino, knjige i publikacije za općine u Rijeci i Trstu, a Neda Wieszler je pripremila kostime za «maškeradu».

Maškerada je bila posebno iznenađenje u programu, ali su kostime mladih plesačica jedva navukli naši pozamašni «glumci» pa su dobro došli razni šeširi, cvijeće, perike, naočale i šalovi. Našem Jošui iz Splita sam nalijepila na naočale okrugle flastere za «kurje oči», kako ga se ne bi prepoznao, a on je jadan vikao «ništa ne vidim», ali srećom našla se dobra «vila», Klara iz Osijeka, koja se pobrinula za njega.

Kada smo sve donacije sabrali, pa i participacije, nismo imali dovoljno sredstava i morali smo odbiti novo zainteresirane. Neki su se i naljutili na nas, a neki uvrijeđeno odbili kasniju ponudu.

Tada je počela prepiska s Bar Chaimom koji je nadzirao cijelu akciju. Toliko smo danima «emajlirali» na relaciji Zagreb-Pariz, dok nismo našli rješenje. On je mogao dodati samo 2.500 dolara, ali samo ako ja dodam isto toliko sredstava. Uvjet je bio i da dobije film snimljen o druženju u Opatiji. Ja sam ponudila donaciju Ženske sekcije i u Opatiju povelu Sinišu koji je snimao i škljocao od jutra do mraka.

Predsjedništvo Unije židovskih žena Hrvatske (Ženska sekcija) je dalo sredstva koja je planiralo za svoj sastanak. Odlučeno je da se sastanak održi u Rijeci, umjesto u Zagrebu, i da se tako predstavnicama (koje su preživjele holokaust) iz općina Zagreba, Splita, Osijeka i Rijeke, a pozvali smo i Dubrovnik, omogući dolazak u Opatiju. Vjerovali ili ne, taj je sastanak i održan.

Program u Opatiji bio je tako složen da je ujutro bila gimnastika u bazenu i dvorani pod vodstvom Mire Kern, prije podne slobodno za šetnje, poslije podne za filmove ili predavanja, a večeri za druženje i koncerte Saše Kabilja začinjene vicevima Lee Kriesbacher.

Program:

U nedelju filmovi i koncert.

U ponedjeljak je dr. Gruener održao izvanredno predavanje o našoj povijesti.

Čitateljima Ha-kola iz Opatije šaljemo „pjesmuljak“ pročitan prilikom šaljivog programa u hotelu „Kristal“.

POZDRAV PRI DOLASKU

*Tek smo na početku u Opatiji bajnoj
ali je užitak biti u našem društvu sjajnom!
Još nam slijede izleti i mnoga veselja,
šoping - kultura - ispunjenje želja.
Dobro nam došli naši dragi iz Osijeka, Rijeke,
Splita,
radost je biti s Vama, ako Vas tko što pita.
Mi smo velika obitelj svih Općina naših
prijatelji, braća i sve što to znači!
Sestre i brat nam iz Doma dragi nam i mili,
veseli i sretni, te zdravi nam bili!
A sada k'o uvijek šećer na kraju -
organizatorke zimovanja - neka svi to znaju,
zahvalu zaslužuju s Melitom na čelu -
za cijeli program - smještaj i situaciju cijelu.
Naročito dirnuta sam pažnjom prema nama
Hokej klubu sa štakama i štapom!
Kako rekoh - hvala Vam svima za sve!
Jesmo li mi obitelj? - Da ili ne?
A sad što kažete na ovaj moj fol?
Hoćemo li ovo poslati u „Ha-kol“?
(sa svih se strana čulo glasno - DAAA! - To je bilo
jasno!)*

Lea Fuerth Kriesbacher

U utorak smo bili u posjetu Židovskoj općini u Rijeci.

U srijedu smo imali predavanje gospođe Irene Deže o obnovi sinagoge u Rijeci.

U četvrtak smo bili u posjetu Židovskoj općini u Trstu.

U petak je bio kabalat šabat kojemu su prisustvovali svi sudionici, a navečer svečana večera.

U subotu smo, prije odlaska, imali TV snimanje za emisiju «Prizma».

Još dok smo se istovarivali iz autobusa na improviziranom parkingu i izbjegavali jureće automobile, ja sam otišla na razgovor sa šeficom recepcije Ana Marijom Jelisej, čija energija zaista vrijedi i za Anu i za Mariju.

Ona me uzela za ruku i ja sam još klecavih koljena od sjedenja u autobusu trčala za njom i cijelim osobljem hotela. Tako smo dobili posebnu sobu za stvari, posebnu dvoranu za druženja, posebni dio restorana, skoro sam pala u bazen jer sam i njega morala vidjeti da bi ujutro mogli vježbati. Jadan Siniša natovaren opremom morao je dotrčati da bi ugovorio sa šefom tehnike (sami šefovi) što mu treba. Tako su od negdje «posudili» odgovarajući televizor, naslagali stolove jedan na drugi, načičkali kablove i predstava je mogla početi. Kada je netko želio posebnu sobu ili mu je bilo hladno u sobi, sve se rješavalo bez problema - kao da smo u nekoj drugoj priči ili zemlji.

Hotel Kristal je nedavno moderniziran, udoban i «topao», u njemu odsjedaju redovito i naši članovi penzioneri, a u doba Austrougarske tamo je bila i sinagoga. Osoblje je ljubazno, a imali smo i privilegije, posebnu sobu za stvari itd. Evo kako smo to uspjeli:

Izleti su bili posjeti židovskim općinama, sinagogama, židovskim grobljima, židovskim muzejima i mjestima logora, jer mi smo organizacija koja čuva tradiciju i uspomenu na holokaust.

Gospođa Biserka Kon nam je osigurala udobne autobuse s veoma kvalificiranim vodičima.

U Rijeci smo vidjeli Trsat, posjetili sinagogu gdje nam je mladi Filip Kon, pomalo zbunjen tolikim gostima, govorio o zajednici i sinagogi, a doajen Tito Krešić dopunio podacima o stradanju riječke općine. Posjetilo se poznato i dobro uređeno groblje na Kozali, a gostoljubivi domaćini su nas ponudili čajem i kolačima u svom skučenom prostoru stare ortodoksne sinagoge koja čudom nije srušena. Dobili smo i nedavno objavljenu knjigu Teodora Morganija «Židovi Rijeke i Opatije (1941-1945)» Otišli smo na odličan ručak u poznati restoran «Ronjgi».

U Trstu nam je mnogo pomogao Filip Fisher, koji se kao dijete spasio bijegom u Italiju, a otac mu je iz Splita odveden u logor u kojemu je stradao. U ime Tršćanske židovske općine nas je dočekao predsjednik Andrea Mariani, koji nam je i održao govor u tzv. «malom templu», sinagogi unutar grandiozne tršćanske sinagoge. Mnogo smo naučili od profesorice Sanje Dukić (iz Opatije) koja nam je bila vodič i koja je is-

Tršćanska židovska općina danas ima oko 600 članova. Ortodoksna je općina. Ima veliku sinagogu (izgrađenu 1912., ponovo otvorenu 1945.), židovsku školu i vrtić, starački dom, žensku i omladinsku organizaciju i muzej «Carlo i Vera Wagner», koji smo i mi posjetili. Direktor muzeja je rabi Ariel Haddad koji je i glavni rabin Slovenije (ali tamo samo putuje). U Općini pokraj Trsta imaju veliku zgradu i teren za seminare i ljetovanja. Trst je bio za Drugog svjetskog rata u sklopu njemačkog Reicha (Adriatisches Kuestenland), tako da je mnogo Židova stradalo, a poslije su se i odselili. U Trstu živi mnogo Židova porijeklom iz Hrvatske, a osobito Slovenije, neki su nas i dočekali.

traživala i objavila rad o Židovskoj zajednici u Opatiji, u knjizi L'Educazione Spezzata-scuole ebraiche a Trieste e Fiume durante le leggi razziali (1938-1943), koju smo dobili u Trstu.

Posjet nekadašnjem logoru Risiera di San Sabba (u kojem je smješten i muzej) bila je posebno dojmljiva. Vodič nam je bio Ljubomir Sušić iz Trsta, koji je taj logor preživio i predsjednik je Međunarodnog komiteta Risiera di Trieste. U tom su strašnom logoru stradali i Židovi iz Rijeke i okolice.

Na veliku žalost onih koji su željeli barem vidjeti cipele Rossinija, dućani su bili u Trstu zatvoreni do 16 sati, a onda smo se već vraćali u Opatiju. Ipak smo u trgovačkom centru «Torri d' Europa», više razgledavali nego kupovali, a ručali smo tamo neku vrstu «pašta-šute» koja je u eurima koštala više nego što vrijedi.

Došli su: ambasador Izraela, g. Shmuel Meirom sa suprugom, gradonačelnik Opatije s prатnjom, predstavnik Nadbiskupskog ordinarijata iz Rijeke, predsjednik Židovske općine u Rijeci Vlado Kohn s obitelji, predsjednik Koordinacije židovskih općina dr. Ognjen Kraus, Agica Bezinović, predsjednica Ženske sekcije u Rijeci, koja je angažirala cijelu obitelj, Irena Deže s obitelji, Židovi koji stalno žive u Opatiji, gosti (naši) iz drugih hotela, predavači, učitelji, istraživači, studenti itd., a pridružio nam se i direktor hotela. Pozvali smo i našu Žužiku Jelinek (koju je posjetila naša delegacija), ali se ona zbog zdravlja vratila u Zagreb. Šabat večeru je vodio naš rabin Aloni, a nakon njegova odlaska iz sale - pjesma i druženje skoro do zore.

No zato je šabat večera u petak bila specijalna i veličanstvena. Očekivali smo najviše šezdesetak gostiju, a došlo ih je oko 80, tako da smo trčali po dodatne stolce i tanjure, konobarice su padale s nogu, dobri šef sale Zvonko Krščanski (ime mu odgovara) skoro si je čupao kosu, a glavna je kuharica očajavala kako će nas nahraniti.

Spasio nas je čarobni «kazan» pun mirisnog košer gulaša s maces knedlima, koji su svi željeli probati, a koji smo Bianka Auslender i ja, virtuosno (kao iskusne domaćice), raznosile po sali.

Gotovo je nevjerojatno da naši sedamdeset, osamdeset pa i devedesetogodišnjaci nisu imali većih zdravstvenih problema, a manje su uspješno rješavali naši doktori - pedijatri. Nije se razgovaralo o bolestima i problemima, našli su se stari prijatelji, koji se nisu vidjeli od vremena logora ili ljetovanja, sklopila su se nova prijateljstva i svi su na kraju govorili: «Do viđenja na sljedećem druženju!»

Melita Švob

Prilozi za DV "Miriam Weiler"

Jelena Polak - Babić	500 KN
Jelena Šaober, Pula.....	1.000 KN
Neven Tabaković	3.000 KN

Prilozi za Dom prosinac - siječanj

Obitelj Antunac	2.000,00 KN
Obitelj Švarc - Veber	200,00 KN
Obitelj Lustig povodom Hanuke.....	500,00 KN
Obitelj Auslender povodom Hanuke	200,00 KN
N.N. povodom Hanuke	300,00 KN
Vesna Domany - Hardy	500,00 KN
Obitelj Radman u znak sjećanja na strica i brata Josipa Radmana i povodom njegovog rođendana, te u znak sjećanja na tetu i sestru Slavicu Jurić-Radman	560,00 KN
Mirjana Radman u sjećanje na voljenog supruga povodom druge godišnjice smrti i rođendana	200,00 KN

Prilozi ŽOZ

ZA SOCIJALNE POTREBE ŽOZ-a

RAHELA WEINBERGER	500.00 KN
(ispričavamo se zbog propusta za prijašnji broj)	
POTEŽICA NARCISA	300.00 KN
(U spomen na pokojnu majku Lewy Violetu)	

Projekt JE4F

(Jewish Education for Future)

*Supported by the L.A. Pincus Fund
for Jewish Education in the
Diaspora, Israel.*

*Potpomognut je sredstvima L.A.
Pincus fund for Jewish Education
in the Diaspora, Israel.*

Tko sve sudjeluje u projektima koje financiraju ministarstva?

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (MZOS) ove će godine dodijeliti 45.000 kuna znanstvenom projektu na kojem se jedan od suradnika, među ostalim, zauzima za uvođenje izvanrednog stanja u zemlji, ukidanje Sabora i političkih stranaka te uspostavljanje radnih logora, pisala je u siječnju novinarka Jutarnjeg lista Tanja Rudež.

“Riječ je o projektu “Sinergija ljudskog, fizičkog i financijskog kapitala za autopoietični razvitak Hrvatske” voditelja Ante Lauca s Ekonomskog fakulteta u Osijeku o kome se raspravlja na znanstvenom portalu Connect. Projekt prof. Lauca rangiran je na 10. mjesto od 102 prihvaćena projekta u ekonomiji. Detalji projekta nisu poznati, no to je nastavak njegova prijašnjeg projekta “Razvitak Hrvatske između autopoiesisa i alopiesisa”, nastavlja u svom tekstu novinarka, dodajući da je pozornost znanstvenika, međutim, privukla činjenica da je u pregledu rezultata toga projekta u hrvatskoj znanstvenoj bibliografiji pod kategorijom ostale vrste radova naveden rad “Program nacionalnog opstanka” Marka Franciskovića.

Izvatci iz Franciskovićeva “programa”

Na internetskom portalu Connect (<http://portal.connect.znanost.org/>) navedeni su neki izvatci iz Franciskovića “Programa nacionalnog opstanka”, koje prenosimo (prema portalu Connect):

Samo nekoliko odabranih paragrafa:

Str. 1: *Program nacionalnog opstanka odnosi se na razdoblje nakon preuzimanja vlasti, a način i oblik djelovanja do svrgavanja izdajničke judeo-masonske i lopovske klike ostaje otvoren prilagodba okolnostima u državi i u okruženju.*

Str. 61: *Kršćanstvo i Crkva je jedini pravi neprijatelj judeo-masonske organizacije i prepreka novom*

svjetskom poretku. Stoga je kršćanska vjera i Crkva prirodni neprijatelj kapitalu kao magijskom sredstvu judeo-masonerije i kapital se zato po svojoj naravi okomljuje na konačnu zapreku.

Str. 3: *Za uspostavu jake i stabilne nacionalne države u kojoj je uspostavljen red, rad i disciplina u korist cijelog puka potrebno je državnoj vlasti dati mogućnost da to i ostvari. Zato državna vlast koja preuzima vodstvo nad nacijom mora biti totalitarna s centralnom ulogom apsolutističkog vladara kojem su dane sve ovlasti na raspolaganje. Sve ostale varijante u kojima se vladaru na čelu države uskraćuju bilo kakvi oblici apsolutističke vlasti dovode do razvodnjavanja djelotvornosti programa i samim time do neuspjeha u uspješnom provođenju istoga.*

Str. 14: *Vlada nacionalnog opstanka i vladar moraju biti spremni na sve oblike kojim će se pokušati destabilizirati nova vlast, no mora raditi po svojem planu i prema konačnom cilju.*

Kao prva odredba ima se bez obzira na sve okolnosti objaviti i početi trenutno sprovoditi sljedeća uredba o provođenju sljedećih mjera:

- *uvođenje izvanrednog stanja u zemlji*
- *uvođenje radne obveze za cijelo pučanstvo*
- *raspuštanje Sabora, svih skupštinskih tijela i imenovanje povjerenika*
- *zabrana rada političkih stranaka, masonskih loža i svih pripadajućih organizacija (Rotary, Lions i sl.), tajnih društava i sekti*

- *zatvaranje granice da bi se onemogućio bijeg odgovornih za izdaju nacije i pljačkanje nacionalnog bogatstva*
- *uspostava radnih logora u kojima će osuđeni izdajnici, pljačkaši i svi ostali prijestupnici odraditi svoj dug naciji*
- *nacionalizacija bankarskog, mirovinskog i osiguravajućeg sektora; zatvaranje i raspuštanje burze*
- *poništenje pretvorbe, nacionalizacija zatečenog i pravična preraspodjela u skladu s nacionalnim interesima*
- *otkazivanje suradnje sa Haaškim sudom i poništavanje svih štetnih ugovora koje su prihvatile prijašnje vlasti*
- *protjerivanje svih inozemnih nadzornih elemenata i agentura*
- *uvođenje sustava opće solidarnosti i potrebnih socijalnih mjera ugroženom pučanstvu*
- *zabrana pobačaja*
- *iskazivanje dobre volje za njegovanjem dobrih odnosa sa svim suverenim državama na temelju ravnopravnosti, poštivanja suverenosti i ne miješanja u unutarnje poslove drugih zemalja.*

Državni tajnik za znanost Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa dr. Dražen Vikić Topić za „Jutarnji list“ je komentirao dodjelu novčanih sredstava tom projektu.

- “Recenzenti su prosudbenim skupinama dali svoje ocjene. No, konačnu su odluku donosile prosudbene skupine koje su ocjenjivanje radile nezavisno od MZOŠ-a “- rekao je za “Jutarnji list” Vikić Topić te dodao da će MZOŠ ove godine financirati projekt Ante Lauca iznosom od 45.000 kuna.

Lauc tvrdi da ne podržava te ideje

Bivši redovni profesor Ekonomskog fakulteta, prof. dr. Ante Lauc, nositelj projekta,

za "Jutarnji list" je rekao da niti jedan segment njegova projekta "Sinergija ljudskog, fizičkog i financijskog kapitala za autopoetični razvitak Hrvatske", za koji je dobio 45.000 kuna potpore Ministarstva, ne podržava ideje uvođenja radnih logora, radne obveze i izvanrednog stanja u državi.

"Moj projekt predmet je rasprave prije svega zbog mojih suradnika, poput Marka Franciskovića, koji nije službeno prijavljen na projektu, ali će i dalje biti moj suradnik. On razvija kristocentričnu ekonomiju koja se ne zasniva na novcu kao primarnom kapitalu, nego na Bogu", rekao je Lauc.

- Navedene ideje kose se s osnovnom odrednicom koju zastupam u svom radu, ne samo u ovom projektu, a to je - sloboda. Te mjere su iznesene u samo jednom neslužbenom radu, 'Program nacionalnog opstanka', mog suradnika Marka Franciskovića. Njega iznimno cijenim kao velikog radnika, ali s tim tezama se, naravno, ne slažem. One nisu ni iznesene u mom projektu - istaknuo je Lauc za "Jutarnji list", koji je aferu o pojavi Franciskovićeva rada u kontekstu njegova projekta pokušao objasniti kao čisti nesporazum.

"Sporni rad je interni radni materijal, koji se nalazi samo na mom portalu gau.psp.efos.hr. Taj rad nije nigdje službeno objavljen. Dapače, Francisković je na temelju toga materijala, koji ima 140 stranica, objavio knjigu od 800 stranica u kojoj tih ideja nema. On je dobar istraživač, no mlad je i ponekad izleti s malo radikalnijim zaključcima. I sam je to shvatio pa ga se neću odreći kao suradnika", prenosi Lauceve riječi "Jutarnji list".

I na kraju opaska: Zora Dirnbach pisala je u vezi ovog slučaja ministru znanosti, obrazovanja i športa Draganu Primorcu i Željki Antunović. Za sada nije dobila odgovore....

80 GODINA AŠKENASKE SINAGOGE U BEOGRADU

Mladi istoričar umetnosti, Ivan Marković, održao je početkom prosinca predavanje u Beogradskoj sinagogi na temu „Arhitektura Aškenaske sinagoge u Beogradu“

Neverovatno toplo i prijatno vreme u Beogradu, 05. decembra 2006. Veče je već palo, praćeno paljenjem uličnih svetiljki i iskrama tek poneke zvezde. U dvorištu sinagoge u Beogradu okuplja se masa ljudi. Ima ih od svake fele: starih, mladih, Jevreja i onih koji to nisu, radnih ljudi i penzionera, onih čija je struka na neki način povezana sa arhitekturom, pa su bili profesionalno zainteresovani za temu predavanja, kao i onih koji su prosto došli da obogate svoja znanja jednom novom i interesantnom pričom. Pričom o nastanku, istoriji i arhitekturi zgrade u kojoj su se nalazili i tako radosno uvek okupljali, zgradi koja je znameniti građeni svedok postojanja Jevreja u Beogradu i Srbiji.

U Hramu nas, sa širokim osmehom na licu, dočekuje elegantno odeveni rabin, g. Isak Asijel. Poziva nas da se udobno smestimo. Iz pozadine dopiru prijatni zvuci **Jidiš** muzike. Čitava atmosfera odiše posebnim svećanim mirom.

Okupljeni slobodno biraju mesto sa „najboljim pogledom“, u uzbuđenom žamoru, ovoga puta ne poštujući stroga pra-

vila sedenja. Sreću se draga, poznata lica sa kojima uvek želimo da razmenimo poneku reč, i upoznaju se sasvim nova. Koliko god međusobno različiti, sve nas je te večeri povezivala jedna ista ideja: radoznalost. Ona iskrena, detinja. Želja da se nauči nešto novo o sebi i svojim neposredim susedima, čija široj javnosti nedovoljno poznata kultura toliko obogaćuje naš zajednički, multikulturalni Beograd. Budući arhitekta po struci, rođena Beograđanka, prvi put u Hramu jevrejske veroisposti, poževela sam da, kroz prikaz ovog predavanja, saopštim šta sam sve novo saznala ove, po svemu fascinantne večeri.

Uvodnu reč drži rabin Isak. Toplo pozdravlja sve prisutne, upućujući nam „šalom“, i ne krijući oduševljenje što nas vidi okupljene u tolikom broju. Predstavlja predavača, mladog ali već iskusnog istoričara arhitekture, Ivana Markovića. Svetla se gase i predstava počinje...

Ivan nas, s obzirom na mešovit sastav publike, najpre upoznaje sa dugom i bogatom istorijom jevrejskog naroda uopšte, kao i istorijom Jevreja na prostoru Balkana. Mnogi u publici nisu znali da prvo prisustvo Jevreja na Balkanu istoričari beleže još u prvoj polovini IX veka. Prva veća naseljavanja se odigravaju u XVI v, kada je tadašnji turski sultan Bajazit pozvao Jevreje proterane ukazom španskog kralja Ferdinanda II i kraljice Izabele da se nasele na području Balkana, u tadašnjoj Turskoj. Razlozi su bili ekonomske prirode - Turska je bila veliko tržište, Jevreji pa vešti trgovci,

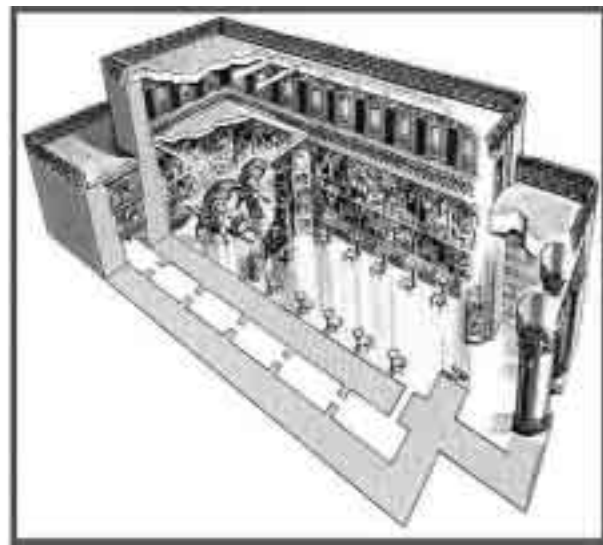
postojala je uzajamna korist, i Tursku uskoro preplavljaju Jevreji i iz svih drugih delova Evrope. Prvopristigli su bili španski Jevreji sefardske kulture, koji su u Beogradu formirali svoju mahalu na području Dorćola, i sagradili dve sinagoge - prvo **“El kal vježo”** (na Ladino jeziku - stara sinagoga) i kasnije **„El kal nuevo”** (nova sinagoga). Ali, sa austrijskim osvajanjem Beograda, 1717. god, Beograd je podeljen Evgenijevom linijom na Dunavski - austrijski, i Savski - srpski Beograd, kome su pripali i Sefardi koji se sada iseljavaju pod pritiskom Austrijanaca u Moravsku. Srbi sada pozivaju Aškenaze, Jevreje sa nemačkog govornog područja, da se dosele, i ovi poziv prihvataju. Broj doseljenika Jevreja koji su govorili Yiddisch (Jidiš) se povećao kada su Austrijanci napustili Beograd 1739. god. Ukazom kneza Miloša i Mihaila Obrenovića regulisano je jevrejsko pitanje, pa su 30-tih godina XVIII veka osnovane sefardska i aškenaska zajednica, međusobno konfrontirane. Kulminacija njihovih sukobljavanja se dogodila 01. oktobra 1869. god. kada su Aškenazi zvanično osnovali svoju opštinu i sinagogu. Versku autonomiju dobijaju 10. decembra iste godine. Novi talas naseljavanja Aškenaza se odigrao 1870. god. U kasnijem periodu u Beogradu je sagrađeno još sinagoga, i aškenaskih (**templ**) i sefardskih (**kal**, skraćeno od **kahal**), tako da ih je bilo ukupno šest, a najstarija je podignuta 1690. god. U kasnijoj istoriji, neke od njih su srušene ili su promenile namenu; jedina koja još postoji i u funkciji je, sa redovnim održavanjem liturgija, jeste ova sinagoga u Ulici Maršala Birjuzova 19 (u vreme građenja zvala se Kosmajska), i to je današnja sinagoga **Sukat Šalom** aškenaske veroispovedne zajednice. Danas se u njoj doduše održava sefardska liturgija, s obzirom na jako mali broj preostalih Aškenaza.

Još 1869. god, sa osnivanjem svoje opštine, Aškenazi su tražili pogodnu lokaciju kako bi sagradili sinagogu, ali pošto je nisu dobili, najpre su zakupili zgradu u Kosmajskoj ulici za verske, upravne, kulturne i druge slične potrebe. Ponovo upućuju poziv gradskim vlastima pred I svetski rat, ali u sveopštem kolapsu zemlje u ratu i siromaštvu koje je usledilo,

on ostaje bez odziva. Sredstva počinju da se prikupljaju početkom 20-tih godina, kada se odaziva veliki broj donatora, što organizacija, poput udruženja Hevra kadiša i Ženskog društva „Dobrotvor“, što ljudi dobre volje i širokog srca, poput Hane i Hermana Flajšera. Konačno, grad Beograd je 15. maja 1924. odobrio izgradnju, poklonivši parcelu na kojoj se objekat i danas nalazi. Ukupna vrednost investicije bila je tri miliona tadašnjih dinara. Spuštanje kamena temeljca odigralo se 15. juna 1924. god. U temelje je pritom položena i dvojezična srpsko - hebrejska povelja, potpisana od kralja Aleksandra Karađorđevića i kraljice Marije na Bledu. U leto 1926. god. završena je izgradnja, i sinagoga je uvedena u funkciju, kao sedište aškenaske zajednice u Beogradu. Predstavljala je prostor za raznovrsne aktivnosti: verske, kulturne, upravne, klub za druženje, čak stambene... A tada dolazi II svetski rat, i Nemci pretvaraju sinagogu u javnu kuću, gde je u glavnoj sali bila organizovana kafana, a na galeriji sobe sa prostitutkama. Posle rata sinagoga se privodi svojoj prvobitnoj nameni. U istoj funkciji je i do danas.

Arhitektura svake sinagoge u svom arhitektonskom konceptu evocira uspomenu na Prvi Hram, Hram kralja Solomona. Po predanju, gradnja Hrama započeta je tokom četvrte godine Solomonove vladavine, i trajala je oko sedam godina, pa se računa da je Hram sigurno završen do 961. god. pne. Gradio ga je arhitekta Hiram Abif iz feničanskog grada Tira, odakle su bile i sve zanatlije koje su učestvovalе u izgradnji. Hram se nalazio u Jerusalemu, na Brdu Hrama, svetom mestu za koje se verovalo da se nalazi u samom centru Zemlje. Stoga je bilo jedino moguće ovde sagraditi Hram kao kuću Božju. (Danas se na tom mestu nalazi muslimanska bogomolja, džamija El Aksa sa zlatnom kupolom).

Prvi Hram je bio longitudinalne osnove, pravilnog pravougaonog oblika, dužine 30 m i širine 9 m. Podužna osa je bila orijentisana pravcem istok - zapad. Ulaz je bio smešten na istočnoj strani, pa je i pristupno stepenište dobilo istu orijentaciju. Važna odlika objekta bila je izdignutost od nivoa tla - Hram je bio sagrađen na velikom postamentu visine 3 m, što u simboličkom smislu predstavlja uzdizanje duha sa prizemnog nivoa svakodnevnog života na viši, na kom smo dostojni da se u Hramu sretimo sa Bogom. Uz sam ulaz u Hram, sa obe strane, nalazila su se dva monolitna stuba, visoka po 12 m, izlivena od pune bronzе, sa ogromnim bronzanim kapitelima prečnika 2 m. Stub sa desne strane zvao se **Jahin**, a sa leve strane **Boaz**. Njihova funkcija bila je čisto estetska i simbolička, budući da

ovi stubovi nisu nosili nikakvo dodatno opterećenje. Jedan od stubova simbolizuje Državu, a drugi Religiju - zajednički, čine državotvorno jedinstvo pod Božjim blagoslovom i zaštitom, koje bi trebalo da ugasi plemenski separatizam. Ulazna zona je bila ogromna, sa vratima visokim 10 m, i širokim 4 m, obloženim u celini zlatom. Organizacija unutrašnjeg prostora je bila tripartitna, sa jasno odeljenim poprečno postavljenim zonama: **ulam**, **hehal(a)** i **devir**.

Ulam je bio pristupni hol, u kojem se čovek polako pripremao za ulaz u hehalu, srce Hrama, prostor za bogoslužje. **Hehala** je bila duga 18 m, široka 9 m, i visoka 13.5 m, sa proporcijama strana 4:2:3, odnosno u osnovi 2:1. To znači da se sastojala iz dva istovetna kvadrata, što je geometrija i proporcija mnogih „prostora sa svetom namenom“. Noseća konstrukcija ploče na tlu je bila od kamena, a pod u enterijeru obložen skupocenim kedrovim drvetom, po nekim autorima sa inkrustacijom u obliku Davidovog štita. Zidovi hehale su takođe bili obloženi talpama od kedrovog drveta, posećenog u Libanu. Od istog drveta bile su i noseće grede tavanice.

Devir je bio prostor Svetinje nad svetinjama. Ovde je bio smešten Kovčeg zaveta. Prostor devira bio je ponovo uzdignut u odnosu na nivo samog Hrama, i pristupalo mu se samo stepenicama, sa istim simboličkim značenjem kao i pristupno stepenište. Devir je imao formu pravilne kocke, sa svim stranicama dužine 9 m. U samom centru devira, bio je smešten Kovčeg, ogroman, napravljen od drveta akacije, sa inkrustacijom od zlatnih ploča, sa po četiri prstena u uglovima u koje su mogle da se smeste grede za nošenje. U Kovčegu se nalazio Mojsijev dekalog - kamene tablice Zakona, koje je Bog dao Mojsiju, a koje su predstavljale osnovu saveza između Boga i Izraela. Stoga je već i sama ideja Hrama od neprocenljivog značaja, ničim zamenjiva za jevrejski narod. I baš zato svaka sinagoga na svetu simbolizuje nanovo sagrađen prvobitni Hram, i nanovo obnovljen Savez sa Bogom, davno učinjen.

Sama reč **sinagoga** je grčkog porekla, i označava „zborište, mesto okupljanja“. Današnje sinagoge su doduše samo evokacija izgleda prvobitnog Hrama. To je i logično, kada se uzme u obzir da se vremenski razmak meri već milenijumima, i da je i sinagoga kao objekat verske namene, pretrpela značajne pozitivne promene, usložnjavajući se u arhitektonskom, kompozicionom i funkcionalnom pogledu. Beogradska sinagoga je takođe projektovana kao multifunkcionalni objekat, koji osim verskog dela sadrži i salu - klub za okupljanja i predavanja,

stambene prostore, kancelarije, po originalnom projektu postojalo je i ritualno kupatilo sa mikvama... I do danas se vode polemike oko idejnog tvorca ovog zdanja. Zvanično, projekat je potpisao arhitekta Franjo Urban. Ali postoje indicije da je projektant zapravo bio Milan Šlang, sin rabina Ignjata Šlanga, koji je studirao arhitekturu, ali budući da nikada nije diplomirao nije mogao da stavi svoj potpis na projekat. Pritom, Šlang je bio Urbanov učenik i pomoćnik, stoga nisu uopšte bez osnova pretpostavke da je veliki deo rešenja zapravo došao iz Šlangovog pera.

Bilo kako bilo, ovo je jedino Urbanovo delo sakralne arhitekture, rezultat njegove eksperimentalne faze. Ovaj objekat ima višestruke arhitektonske i stilske vrednosti. Slobodnostojeći je na pripadajućoj parceli, čija je lokacija u samom centru grada. Povučena je u odnosu na regulacionu liniju, što je učinjeno zarad efekta reprezentativnosti - objekat se u celini tako bolje sagledava sa ulice dok mu se pristupa. U pristupnoj zoni postoji trokrako stepenište (dakle, hram je izdignut od tla); na desno je ulaz za vernike, a na levo za rabina i kantora; vernici najpre ulaze u prostor ulama, da se pripreme, svuku kapute, pomole se i, pozdravljajući mezuzu, udju u hehalu. Hehala je podužnog, pravougaonog oblika, postavljena pravcem istok - zapad, uzdužno tripartitno podeljena kolonadom stubova. Nad stubovima su postavljene arhitravne grede koje nose opterećenje sa gornje galerije - ovo je ophodna galerija za žene. Galerija sa pratećim pomoćnim prostorima, je organizovana u obliku čiriličnog slova P. Na gornja dva sprata su stambeni prostori, kojima se iz prizemnog nivoa pristupa posebnim ulazom, tako da su oni potpuno odvojeni od verskog prostora. U nivou na kom je hehala, iza nje su smeštene pomoćne prostorije za rabina, gde on može da se presvuče, odmori i pripremi za bogoslužje ili predavanje. Na desnom zidu hehale nalaze se četiri velika portala koja vode u prostore škole, gde deca uče hebrejski. Ove portale je naknadno probio Milutin Jovanović, takođe Urbanov učenik. Prostorije kluba za okupljanje i košer - kuhinju su u suterenu. Ovom

prostoru se pristupa sa nivoa ulice, posebnim ulazom sa desne strane, ispod stepeništa, odakle se stepeništem spušta na suterenski nivo.

Konstrukcija je u celosti od armiranog betona, ispunjena zidovima i fasadnih zidova od opeke. Konstruktivni sistem je masivni, sa nosećim zidovima, a u prostoru hehale osim zidova postoje i stubovi kao vertikalni noseći elementi. Ovi stubovi su osmougaonog poprečnog preseka, i simbolizuju stablo badema, *božansko drvo* - kapitel je obrađen u obliku bademovog lista. Najsvetiji deo je svakako **Aron Hakodeš**, u kom se čuvaju svetinje Zakona. Prostorno on predstavlja nišu u istočnom zidu hrama.

U ovom trenutku predavanja rabin je raskrilo parohet (somotsku, simbolima i hebrejskim slovima izvezenu zavesu, koja „krije“ Hakodeš) da nam pokaže kako to izgleda, i dodatno objasni; publika je ostala zadivljena. Svici svetih knjiga, aškenaskih i sefardskih Tora, Biblije Starog zaveta, zauvek su se urezali u moje sećanje, čineći predavanje i ovo veče nezaboravnim.

Aron Hakodeš je uvek orijentisan ka istoku, i sa tri stepenika je uzdignut od nivoa hehale. Sa obe strane pored njega nalaze se po dva stuba istovetno oblikovana kao stubovi hehale, samo što su kružnog poprečnog preseka. Ovi stubovi nose veliki mermerni kubus - koji je reminiscencija Mojsijevog kovčega sa dekalogom. Dekoracija okolo je svedena - plafon nad kubusom je ovde ukrašen tako da podseća na zvezdano nebo. Iznad njega, na nivou galerije, smešten je prostor za hor. Greda koja deli ova dva prostora je ukrašena hebrejskim natpisom: „*Šiviti Hašem lenegdi tamid*“, u značenju „*Svagda vidim pred sobom Gospoda*“. Skroz na vrhu galerije nalazi se šestokraka zvezda - Davidov štit, i svud unaokolo su brojne menore. **Menora** je specijalni sedmokraki svećnjak, izvorni hebrejski simbol, još iz vremena pre Hrama, kada se bogoslužje obavljalo u šatoru. Ima sedam krakova jer je broj sedam sveti, savršeni božanski broj. Sastoji se od jednog vertikalnog centralnog kraka sa po tri kraka sa svake strane; podnožje je bilo obrađeno kao dva međusobno ukrštena stabla mas-

line, tako da menora potiče sa Božjeg drveta, odnosno ima istu simboliku kao i stubovi u sinagogi.

Uprkos tome što je objekat slobodno stojeći, samo je prednja fasada obrađena. Stoga odaje utisak zamrznute slike, i to monumentalne i reljefne pritom. I krajnje fantastične, ako se prisetimo ideje da „arhitektura predstavlja okamenjenu muziku“... Razbijena je na više vizuelnih celina, na kojima je primenjen metod stepenovanja kubičnih masa. Obrada fasade je u eklektičkom maniru, sa romantičarskim pretenzijama - primenjeni su oblici neorenesanse i arhitekture srednjevekovnih fortifikacija. Stepenište je prostrano, ceremonijalnog karaktera, trokrako, nastalo pod uticajem francuskog neoklasicizma (dvorište Malog Trijagona u Versaju). Fasada je radjena u malteru, monohromna, siva, ožvljena ogromnim uzdužno postavljenim prozorima sa polukružnim gornjim završetkom (što je neorenesansni uticaj); na prozorima se jasno vidi pozicija grede koja nosi gornju galeriju. Sada su ovi prozori zastakljeni običnim prozirnim staklom, ali po originalnom rešenju ovde su bili postavljeni prelepi vitraži radjeni po specijalnoj narudžbini u Belgiji, od stakla bojenog pre ugradnje, sa prikazom nekih biblijskih motiva, danas se ne zna više kojih. Sem ovih velikih postoje i manji prozorski otvori - kružni okulusi u prizemnom delu, čija je funkcija da osvetljavaju stepenište i klub u suterenu (mada su ovi suterenski okulusi zazidani posle II svetskog rata).

U gornjem delu fasade postoje dve izbačene kubične forme koje podsećaju na kule osmatračnice, sa po dve trostra-

no otvorene lođe, koje su kasnije zazidane. Ovaj fortifikacijski oblik podseća na namenu prvobitnog Hrama, koji nije bio samo kuća Božja i mesto za molitvu, već i utvrđenje za odbranu od vojske cara Navuhodonosora (a i sama reč „*templ*“ u jidišu označava hram, ali i utvrđenje). Sami prozori imaju dekorativnu profilaciju, ukrašeni su i holkelj, ograde su kasetirane, a najdekorativniji element na celoj fasadi je venac akantu-

sovog lišća na timpanonu, sa Davidovim štitom u sredini.

U enterijeru malo šta je danas prisutno od originalne opreme; burni tokovi istorije su uglavnom odneli sa sobom sve prvobitno postavljeno, a današnji mobilijar predstavlja naknadno rešenje od elemenata donetih sa raznih strana. Klupe za sedenje su drvene, plafoni i zidovi su malterisani i bojeni u krem boju, tavanica kasetirana sa floralno -

geometrijskom dekorativnom profilacijom, oktogonalni stubovi su obloženi mermerom, pod je obrađen u parketu...

Nakon predavanja, obogaćeni novim znanjima, pozvani smo da se osvežimo u prostorijama Dnevnog kluba, kako smo kasnije saznali, novootvorenog i sa funkcijom košer-trpezarije, da se okrepimo kafom ili sokom i da probamo fantastičnu košer-tortu, spremljenu po recepturi iskusnih i po dobrim kolačima poznatih jevrejskih domaćica. Pitki i veseli razgovori su u opuštеноj atmosferi nastavljeni još neko vreme, a na rastanku, sa osmesima na licu, svi stari i novostečeni prijatelji su se dogovorili da će u najskorije vreme ponoviti susret, na istom mestu, samo nekim drugim povodom.

Predavanje Ivana Markovića je u tolikoj meri obogatilo moje stručno znanje da nisam odolela da ga podelim sa vama, sa skromnom željom da vas podsetim na ono što već sigurno znate i dodam ono što sam i sama prvi puta čula, videla i naučila.

Uz iskrenu zahvalnost istoričaru umetnosti Ivanu Markoviću, rabinu Isaku Asijelu i dragoj prijateljici Ružici Galac Popović,

Kristina Mah
apsolvent arhitekture

DAVID ALBAHARI IZABRAN ZA ČLANA SANU

Kako prenosi „Most“, bilten useljenika u Izrael iz bivše Jugoslavije, u svom broju za prosinac 2006. godine, u srpsku Akademiju nauke i umjetnosti izabran je David Albahari, književnik iz skupine onih koji borave u inozemstvu.

David Albahari je rođen 1948. godine i bavi se književnošću od mladih dana, kada su mu u raznim časopisima izlazile priče, eseji i kritike. Prvi roman „Porodično vreme“ objavljen je 1973. u izdanju Matice srpske. Od tada do 1997. (za ostalo razdoblje nemam informacije) objavljeno mu je 13 knjiga. Od 1992. godine David Albahari živi s obitelji u Kanadi, u mestu Calgary, a uz pisanje bavi se i prevodenjem s engleskog jezika.

U knjizi „Mamac“, koja je objavljena 1997. godine, kao dodatak objavljena je i njegova bibliografija iz koje se vidi da je osim knjiga od 1969. objavio ukupno 189 priča, a raznih priloga u zbornicima i antologijama ukupno 20.

Mnogi od nas ga se sjećaju kada je u okviru tadašnje kulturne sekcije Općine dolazio i držao predavanja, a oni mlađi ga se sjećaju iz kolonija Saveza, gdje je također sudjelovao u kulturnom radu.

Želim mu na ovaj način čestitati na izboru u SANU, što je svakako veliko priznanje za njegov cjelokupan doprinos na polju književnosti.

Nada Rajner

PROMOCIJA KNJIGE BRANKA POLIĆA

“IMAO SAM SREĆE”

Ideju prof. Branka Polića da u Domu zaklade Lavoslava Schwarza održi promociju svoje knjige mi, stanari Doma, dočekali smo s veseljem i zanimanjem. Tako je 18. siječnja održana promocija njegove knjige “Ima sam sreće” (autobiografski zapisi od 1. studenoga 1942. do 22. prosinca 1945. godine), izdavača Durieuxa.

Prigodnu uvodnu riječ održala je na vrlo lijepi način dr. Nada Reiner, a prof. Polić u svom je skromnom i nenametljivom stilu pročitao nekoliko odlomaka iz knjige u kojima je spomenuo naše stanarke: gospođe Elzu Goldner, Evu i Branku Akerman koje su s njime dijelile sudbinu u talijanskim logorima.

Razvila se rasprava tijekom koje su evocirane uspomene na mjesec provedene u logorima koje je prof. Polić svojim osebnim načinom vjerno opisao, kao i bijeg na oslobođeni teritorij, gdje su u partizanima Židovi iz logora na Rabu našli spas od progona nacista nakon kapitulacije Italije 8. rujna 1943. godine.

Mogu zamisliti da je pisanje te druge knjige autoru predstavljalo teži zadatak u odnosu na njegovu prvu knjigu pod naslovom “Vjetrenjasta klepsidra” (Durieux, 2004.) u kojoj je fascinantnom memorijom i pristupačnim stilom opisao svoje uspomene od rođenja do konfinacije u Kraljevici 1942. godine. Sadržaj te knjige pobudio je u nama, njegovim suvremenicima, uspomene na našu mladost vjernim opisima zagrebačkog života, opisima kazališnih predstava, koncerata,

pjevača, glumaca, književnika, profesora i poznatih Zagrepčana - jednom riječju na doba kad je Zagreb bio posve drugačiji grad od današnjeg.

Želimo prof. Poliću, nezamjenjivom uredniku “Novog Omatuta”, da smogne snage i da napiše zamišljenu treću knjigu

koja treba obuhvatiti njegove studentske dane provedene na Sorboni, a zatim na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, te na njegov rad na zagrebačkoj radio-stanici od 11. studenog 1950. do umirovljenja 1. srpnja 1985. godine.

Ne želimo da ta treća knjiga izađe posthumno. Zato mu želimo dobro zdravlje i dug život!

Ljerka Magdić

Razvila se rasprava tijekom koje su evocirane uspomene na mjesec provedene u logorima koje je prof. Polić svojim osebnim načinom vjerno opisao, kao i bijeg na oslobođeni teritorij, gdje su u partizanima Židovi iz logora na Rabu našli spas od progona nacista nakon kapitulacije Italije 8. rujna 1943. godine.

Prijevod knjige “Mussolinijevi logori”, talijanskog povjesničara Carla Spartaca Capogreca, predstavili su u prosincu u Zagrebu recenzenti knjige akademik Petar Strčić i Damir Grubiša.

Knjiga o internaciji civila u fašističkoj Italiji

Akademik Petar Strčić u svom je govoru istaknuo da knjiga govori o talijanskome fašističko-kraljevskom zlu nad samim Talijanima, a još više o nanošenju teškoga zla drugima, pa tako i brojnim Hrvatima, od godine 1940. do 1943.

“Djelo može poslužiti kao uzor i hrvatskim znanstvenicima - kako izbjeći nacionalističku komponentu, u nas i danas prisutnu, kako objektivno pisati o veoma delikatnim i tragičnim, davnim povijesnim sadržajima, ali isto tako i o nedavnim događajima”, rekao je Strčić, koji je napisao pogovor hrvatskom izdanju te knjige.

Strčić je također upozorio da autor, između ostaloga, otkriva da su u jednoj antologiji 1963. godine objavljene dvije fotografije djece u Auschwitzu, a zapravo se radilo o djeci snimljenoj u logoru na Rabu.

U knjizi autor, uz logore na Apeninskom poluotoku, u posebnim poglavljima govori o logorima “za Slavene” i “za bivše Jugoslavene” te o “glavnim logorima na anektiranim jugoslavenskim područjima”, koncentracijskim logorima na Rabu, Molatu, Prevlaci i Zlarinu.

Ističući kako je knjiga dragocjen doprinos modernoj historiografiji u rasvjetljavanju fašizma, Damir Grubiša je rekao da to mračno razdoblje nije dovoljno razotkriveno jer Talijani nisu doživjeli defašizaciju kao što su Nijemci doživjeli denacifikaciju.

“Ova knjiga nam otkriva mračno lice fašizma koje se često želi zaboraviti”, istaknuo je Grubiša, dodajući kako je to prvo sustavno djelo o Mussolinijevim logorima koji otkrivaju

bit fašizma. Pišući tu knjigu autor je želio razbiti mit, a posebice Berlusconijevu izjavu iz 2003. godine, koja je zapanjila mnoge u Europi, o tome kako Mussolini nije nikoga ubio, a protivnike je upućivao na ladanje.

Talijansko izdanje knjige “I campi del duce” objavila je 2004. u šest tisuća primjeraka poznata izdavačka kuća “Einaudi”, a knjiga je rasprodana u samo tri mjeseca.

Hrvatsko izdanje knjige (389 str.) s podnaslovom “Internacija civila u fašističkoj Italiji (1940. - 1943.)” objavio je “Golden marketing - Tehnička knjiga”, a s talijanskog je preveo Mirko Šikić, koji je napisao predgovor.

Carlo Spartaco Capogreco (1955.) profesor je moderne političke povijesti na Fakultetu političkih znanosti u Kalabriji. Smatra ga se najboljim stručnjakom za talijanski građanski fašistički pokret.

Uz klasične pjesme o 'Nano tehnologiji' i 'Sponzorima', te direktne kritike medija koji govore 'Jedno te isto, te jedno te isto, te jedno te isto...', Rambo je u *Aquariusu* napravio lijepu priredbu. Pozdravio vojnički 'ovce i čobane', te upriličio ekskluzivni intervju za nas novinarke 'Hak-kola' - kako je nazvao ovaj naš list. Za one koji žele znati više, Rambo Amadeus imenom je Antonije Pušić rođen 1963. kao naočit umjetnik i krasan dečko iz Crne Gore. Mnogi mladi ŽOZ-a razvili su svoje moždane vijuge uz njegove provokativne stihove koji su uvijek na strani dobra i slobode mišljenja. Kako nam je glavna urednica Nataša, dala zadatak da povežemo mega cara sa Židovima, evo kako smo mi to indirektno učinile:

Ha-kol: Možete nam prokomentirati svoje izjave od užeg interesa za širu javnost objavljene 2006. u *Nezavisnim novinama* (prvi nezavisni dnevni list Bosne i Hercegovine) "U svima nama čuči po jedan čoban i po jedna ovca. Zavisni od spleta okolnosti mi postajemo ili ovca ili čoban." Referirate li se na političku situaciju, položaj intelektualaca ili..?

Rambo Amadeus: Problem je što se ovce ne oslanjaju na statistiku, pa na prvi pogled misle da stradaju od vuka češće nego od sopstvenih čobana. Statistika je majka svih nauka. Primitivni refleksi homo sapiensa otežavaju mu mogućnost da uspostavi nešto sofisticiranija pravila igre u ljudskom društvu.

Ha-kol: Sad malo direktnije pitanje. Koja je vaša poveznica sa Židovima?

Rambo Amadeus: Pa valjda to, kada se zamisle scene holokausta, sebe nisam nikad zamišljao kao onog koji pušta plin. Uvijek sam sebe vidio unutra, užasnuto i bespomoćno, trpeći uplašeni pogled mojih najbližih, koji kao da traže spas od mene, a ja ih ne mogu spasiti. Iz nekog meni ne znanog razloga, uvijek sam na strani žrtve.

Ha-Kol: Ove ste godine postali ambasador Unicefa za Crnu Goru, što vam znači ta uloga?

Rambo Amadeus: Dvostruku čast. Čast i od Unicefa i od Crne Gore što su me predložili i prihvatili.

Ha-Kol: Koja su zaduženja ambasadora Unicefa?

Rambo Amadeus: Pa, na izgled prilično jednostavna. Trebam doživotno, u svakoj prilici, kada se obraćam medijima, da istaknem važnost posvećivanja pažnje djeci i njihovom odgoju. Rečenica koju gospodja Swenson izgovara kao svetinju je 'Svako dijete ima pravo da svoje sposobnosti razvija bez ograničenja'. Moj je posao da doprinosim tom svetom cilju, kako znam i umijem. Za početak, pomažem u implementaciji programa 'škola

NANO, NANO, NANO...

Pridružene novinarke Ha-kola uputile su se na koncert mega cara Ramba Amadeusa, koji je odlučio da više to neće biti, već sitan kukac - bičlaš koji će se zavući u rupu i preživjeti smak svijeta koji nas očekuje zbog globalnog zatopljenja i ekološke krize.

bez nasilja' koji se sprovodi i u Hrvatskoj, moj uvaženi kolega Gibonni također je ambasador Unicefa.

Ha - kol: Zanima nas, kakvo je stanje u Crnoj Gori sada nakon osamostaljenja?

Rambo Amadeus: Mnogo su manje tenzije.

Ha - Kol: Gdje vi sada živite?

Rambo Amadeus: U Beogradu, ljeti sam u Herceg Novom, a sad zbog obaveza u Unicefu jednom mjesečno idem u Podgoricu.

Ha - kol: Postoje li Židovi u Crnoj Gori?

Rambo Amadeus: Naravno.

Ha - kol: Koliko poznajete Židovsku zajednicu u Crnoj Gori?

Rambo Amadeus: Pa moja mama je bila odlična prijateljica sa gospodjom Goldstein. Bile su profesorice u istoj školi, pa su se tamo zbližile, valjda zbog sličnih stavova, otkud znam. Ona se na žalost iselila u Izrael početkom devedesetih, jer je njen muž bio musliman, uz to i uvaženi ginekolog, pa su kažem, otišli u Izrael. Evo, poručujem im, ako slučajno čitaju ove novine, izuzetno mi je žao što su otišli, volio bih da se vrate. Sada je nivo međuetničke tolerancije zadovoljavajući.

Ha - kol: Kakva je atmosfera u pogledu Židova u vašem gradu?

Rambo Amadeus: Ja živim u Beogradu u ulici Braće Baruh, djeca mi idu u školu Braća Baruh. U paralelnoj ulici se nalazi REX, stara zgrada koju su dobili mladi za umjetnički centar. Sinagoga kod Bajlonove pijace preuređena je u noćni klub. Dakle, jasno je da živim u jevrejskom kraju, međutim, Jevreji ili svoja vjerska obilježja ne izlažu javno (nisam nikad vidio da vozač okači Davidovu zvijezdu umjesto krsta na retrovizor, niti sam vidio ljude sa karakterističnim bradicama i kapicama kako prolaze ulicama). Ili ih nema puno.

Ha - kol: Stvara li zajednica tamo neka otvorena kulturna događanja za širi puk?

Rambo Amadeus: Pa vidim, kad dolazi neki veli dirigent ili instrumentalnista, izvodjač ozbiljne muzike, jevrejsko udruženje kao sponzora događaja. Takođe i kad su u pitanju jazz muzičari, kad malo bolje razmislim.

Ha - kol: Kakav je Vaš stav o matrijarhatu u židovstvu, odnosno koje je Vaše mišljenje o tome što se židovstvo prenosi po majci?

Rambo Amadeus: To je fenomenalan patent, onda čovjek može da ima, ako želi, dva identiteta, onaj koji je dobio od majke i onaj koji je dobio od oca. To mu omogućuje da se mnogo brže kreće kroz strukture društva. Takođe, pošto su rodoslovne knjige pisane uglavnom po očevima, otvara mogućnost odluke da li želite da budete Jevrej ili ne. U svim ostalim slučajevima vam prebiraju po rodoslovu, u ovom

slučaju, to je nemoguće. Zato je ta ideja genijalna. Drugi je razlog, sa sigurnošću možemo znati samo 'ko nam je majka. Ne vjerovatno je kakva dijagonalna se stvara u glavi kada čovjek u ovom patrijarhalnom okruženju zamisli svoje matrijarhalno porijeklo.

Ha-Kol: Kako Vam se sviđa židovski humor?

Rambo Amadeus: Humor je kraljica logike. On pripada Židovima koliko i gravitacija Isaku Newtonu.

Ha-Kol: U kojim Vašim pjesmama aludirate na nacionalizam, te kakav je vaš stav u pogledu antisemitizma?

Rambo Amadeus: Ja sam kosmopolita. Za mene su najljepše žene na svijetu iz Venezuele. Zašto? Tamo su se trgovački putevi ukrstili, izmješale su se sve rase. Oženjen sam, imam troje djece, ali tajno maštam o odlasku u Venezuelu, da svoj zametak ostavim tamo, među najljepšim ženama svijeta. Svi drugi stavovi podložni su mojoj

pjesničkoj kritici. Bog je jedan, pred njim smo svi jednaki.

Intelektualac činjenica znalac

Ha - Kol: Što kažete na to da su mnogi mladi Židovi u našoj zajednici odrasli i razvili se na vašim pjesmama?

Rambo Amadeus: Nadam se da je to dobro za sve nas.

Ha - Kol: Što kažete na današnje stanje i položaj intelektualaca, ima li ih uopće?

Rambo Amadeus: Ima ih svuda, uvijek, ali oni su po pravilu malo dalje od masovnih medija. Masovni mediji su, strožije gledano - nepristojni. Strogo vaspitan čovjek ih se kloni. Slučaj sa mnom je kompleksan, imao sam nesreću u djetinjstvu, pa su mi roditelji prilično popuštali.

Ha - Kol: Smatrate li sebe intelektualcem?

Rambo Amadeus: Ne. Možda nekim seoskim filozofom, ali intelektualcem nikako. Neke sam imao priliku da sretnem, nisam im ni do gležanja.

Ha - Kol: Imate li glazbenog idola?

Rambo Amadeus: Lutoslavski, Bella Bartok, Stravinski, i Betoven, zašto da ne.

Ha - Kol: Što kažete na to da Vas većina intelektualaca sluša?

Rambo Amadeus: Pa, ponekad puste i da im Ciganka gata u kafu, iz rasonode, to opet ne obavezuje gitaru ni na šta.

Ha - Kol: Jesmo li mi Vaše ovce, a Vi naš čoban? Trebaju li danas intelektualci čobana?

Rambo Amadeus: Intelektualac mora biti samostalan u svom promišljanju. Pravi intelektualac priznaje samo mrtve autoritete. Sa živima voli da raspravlja.

Ha - Kol: Jeste li skloni tome da priredite koncert za članove, pridružene članove i prijatelje Židovske općine Zagreb?

Rambo Amadeus: Zamislite da imam pekaru, da li možete da zamislite da bih postavio neka ograničenja u vezi toga 'ko taj hleb ima pravo da kupi? Ili da sam

doktor? Moj je posao da sviram. Ako me pozovete, svirat ću sa velikim zadovoljstvom.

Ha - Kol: Bili Vam bilo nelagodno da Vas prozovu ljubiteljem Židova?

Rambo Amadeus: Ha ha ha, zaista dobro pitanje, međutim, takav epitet čovjek može dobiti samo u antisemitskom okruženju. Samo antisemitsko okruženje može da obrati pažnju i da kroz tu prizmu sagledava stvari. Srećom, ne živim ni u antisemitskoj epohi ni u antisemitskom društvu, pa su samim tim i slični epiteti suvišni.

Ha - Kol: Imte li neki stih kao poruku za mlade u Židovskoj općini?

Rambo Amadeus: Moderatto, ma non troppo! - Možda nisam spelovao najbolje, ali to je neka moja poslovice koju sam izmislio. «Treba biti umjeren u svemu, naročito u pretjerivanju!»

U avanturu se bacile „hak-koluše“, djevojke koje nikad ne pretjeruju.

70. GODIŠNJICA IZRAELSKOG FILHARMONIJSKOG ORKESTRA

Izraelski filharmonijski orkestar proslavio je krajem prosinca 70. godišnjicu svog osnutka spektakularnim koncertom u Tel Avivu pod ravnanjem dirigenta Zubina Mehte s pijanistom Danielom Barenboimom i violinistom Pinchasom Zuckermanom. Na koncertu su izvedena djela Mozarta, Brahmsa i Schumanna, a uživo ga je prenosila i izraelska televizija.

Proslava 70. godišnjice Izraelskog filharmonijskog orkestra trajala je dva tjedna, a ukupno je bilo prodano 24.000 ulaznica. Izraelski filharmonijski orkestar prvi je put nastupio 26. prosinca 1936. godine u Tel Avivu, a posebno se pamti njegov prvi dirigent Arturo Toscanini koji je ostvario nezaboravan koncert s djelima Rossinija, Brahmsa, Schuberta i Mendelsohna.

Toscanini je u Tel Aviv došao u znak solidarnosti sa 75 čuvenih glazbenika Židova koji su iz Europe pobjegli na inicijativu violinista Bronislava Hubermana. Dolaskom nacista na vlast u Njemačkoj on je bio shvatio da je za glazbenika Židova, poput njega, nužno napustiti stari kontinent i budućnost potražiti u Palestini. "Toscaninijeva solidarnost bila je najbolja stvar koja se mogla dogoditi novom orkestru", kaže Ghilad Mishori, jedan od glazbenika filharmonijskog orkestra. "Jer nakon njega niti jedan dirigent nije osjećao da je nedostojno pojaviti se pred publikom u Tel Avivu bez obzira što se grad tada još gradio", kaže Mishori.

Tijekom desetljeća svog postojanja orkestar je dijelio nevolje izraelske države u čije je ime znao nastupati i kao "veleposlanik". Glazbenici iz Tel Aviva svirali su u Kairu, Berlinu, Moskvi, New Yorku, Londonu i Parizu uspijevajući održati se na međunarodnoj razini čak i u trenucima krize. Tijekom šestodnevnog rata 1967. godine, kada je izgledalo da će židovsku državu poraziti arapska vojna koalicija, orkestar je u amfiteatru

Tijekom desetljeća svog postojanja orkestar je dijelio nevolje izraelske države u čije je ime znao nastupati i kao "veleposlanik". Glazbenici iz Tel Aviva svirali su u Kairu, Berlinu, Moskvi, New Yorku, Londonu i Parizu uspijevajući održati se na međunarodnoj razini čak i u trenucima krize.

Monet Scopus u Jeruzalemu pod ravnanjem Leonarda Bernsteina održao koncert pred izraelskim vojnicima ranjenima u borbama.

Glazbenik koji je više od svih drugih ostavio svoj trag na Izraelski filharmonijski orkestar ostaje Zubin Mehta - sveukupno je orkestrom ravnao 1955 puta, a najomiljeniji skladatelj orkestra nedvojbeno je Beethoven (izveden 3510 puta), nakon kojeg slijede Mozart (3323 puta), Brahms (1923 puta), Mendelsohn (1021) i Dvoržak (1009).

Izraelska filharmonija je prošle godine pod ravnanjem Zubina Mehta nastupila u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog na obilježavanju 200. godišnjice

Židovske općine Zagreb i proslave Dana grada Zagreba kada je izvela orkestralne skladbe Beethovena, Berlioza i Richarda Straussa te kao dodatak Tibaltovu smrt iz "Romea i Julije" Sergeja Prokofjeva.

Izraelski filharmonijski orkestar se zagrebačkoj publici prvi put predstavio 13. kolovoza 1994. godine pod vodstvom Mehte, a u ljeto 1998. godine gostovao je u Zadru, Dubrovniku i na Zagrebačkim ljetnim večerima. Iste su godine u listopadu izraelski filharmoničari ponovo nastupili u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskoga pod dirigentskim vodstvom Lorina Maazela.

Izraelska filharmonija je 2004. godine održala koncert u pulskoj areni pod ravnanjem Zubina Mehte.

VINKOVAČKA SINAGOGA

Izvori o gradnji vinkovačke sinagoge

Piše: **Mr.sc. Dragan Damjanović**

Kao nadopunu prethodnom članku donosimo prijepis pronađenih izvora vezanih uz izgradnju vinkovačke sinagoge. Oni nam svjedoče i o pripremama za gradnju objekta i o tijeku same gradnje. Danas kad izvorna arhivska građa vinkovačke Židovske općine više ne postoji, rijedak su izvor iz kojeg se može rekonstruirati povijest ove građevine. U ovom članku skupljene vijesti svjedoče kako se vijest o podizanju velikoga vinkovačkog hrama pronijela po cijelom sjevernom dijelu Kraljevine SHS, od lokalnih tiskovina u Vinkovcima i obližnjem Vukovaru do Zagreba i Novog Sada. Razumljivo je da su tada brojne židovske tiskovine obratile najveću pozornost na gradnju hrama, no i nežidovski listovi, poput tada vjerojatno najčitanijeg lista na njemačkom jeziku u cijeloj državi, Agramer Tagblatta, donijele su kratku vijest.

*** **Novi izraelitički hram, „Vinkovci i okolica”, Vinkovci, br. 46., 12. 11. 1911., str. 4.**

«Saznajemo da se u krilu upravnog odbora izraelitičke bogoštovne općine ozbiljno radi na tom, kako bi se sagrađio što prije novi hram, jer da današnji ne zadovoljava ni svojim opsegom, a još manje higijenskim propisima. I dok su u načelu svi složni da se hram ima sagrađiti - dakako tek onda kad bude dovoljnog građevnog kapitala - razilaze se u pitanju mjesta, o čemu ima različitih predloga.»

*** **Novogradnja izraelitičkog bogomoljnog hrama u Vinkovcima, „Svjetlost”, Vinkovci, br. 17., 26. 4. 1914., str. 5.**

«U četvrtak, dne 23. o. mj. sastao se po upravi izraelitičke bogoštovne općine nominirani odbor za novogradnju izraelitičkoga hrama u Vinkovcima, te konstatirajući se budu izabrani: za predsjednika R. Gross, za potpredsjednika g. Dr. A. Bresslauer, za tajnike g. J. Reich, a nadalje u pripravi

uži odbor gg M. Augenfeld, J. Dežma, G. Herzog, J. Pick i L. Stein. - kako dosadašnja izraelitička bogomolja niti u nutarnjem prostoru, a niti u vanjštini, nikako ne odgovara svojoj svrsi, to se nadamo i želimo da agilnom odboru rad uplodi i da dobije ovdašnja izraelska bogoštovna općina naskoro novi hram Božji, koji bi u svemu odgovarao današnjim zahtjevima i bio bi također na ures našega mjesta.»

*** **Jüdisches Leben in Vinkovci, „Jüdisches Volksblatt”, Novi Sad, br. 11., 16. 3. 1923., 28. Adar 5683, str. 2**

(Izdvojen je dio koji se odnosi na gradnju sinagoge u Vinkovcima) ... «Der Bau der neuen Synagoge ist bereits bis zur Dachgleiche gediehen und soll mit Beginn des schönen Wetters fortgesetzt werden. Die Opferwilligkeit unserer Gemeindemitglieder hat sich hier - mit vereinzelt Ausnahmen - im schönsten Lichte gezeigt. Die enormen Kosten, die sich auf cca. 4 Millionen Kronen belaufen, sind fast ausschließlich aus eigenen Mitteln aufgebracht. Besonders hervorzuheben ist aber die Großherzigkeit, des auch sonst als wohlthätig bekannten Großkaufmanns und Dampfmühlenbesitzers Herrn Jakob Schlesinger, der allein. Million in Baarem und außerdem 4 Fenster und die Haupteingangstüre gespendet hat. Der Bau ist im maurischen Stile gehalten und wird sich als Prachtbau repräsentieren. Bei dem konservativen Geiste, der in unserer Gemeinde herrscht, braucht es wohl nicht erst vermerkt zu werden, daß bei der Fertigstellung der Synagoge auf alle in Betracht kommenden religiösen Vorschriften

Rücksicht genommen wird und daß die Arbeiten am Sabbath und an den jüdischen Festtagen vollkommen ruhen. Es ist zu hoffen, daß an den kommenden Jomim nauroim der Gottesdienst bereits in der neuen Synagoge stattfinden wird.»

*** **Svečano otvorenje hrama, „Cibalis”, Vinkovci, br. 7., 1. 11. 1923., str. 9.**

«Ne bude li nepredvidivih zapreka naši će sugrađani Jevreji na 3. prosinca t. g. prvi puta obaviti službu Božju u svome novome hramu, kojega su, gotovo bez ičije pomoći sami svojom požrtvovnošću podigli. Otvorenje novoga hrama obaviti će se nešto svečanim načinom. Naročito su sa strane izrael. kultur. i human. društava poduzete pripreme kako bi se u predvečerje, dakle u nedjelju dne 2. prosinca priredila ugodna i interesantna zabavna večer. U pripravi je mnogo toga. Hoće li sve to poći za rukom kako je zasnovano, hajdemo da vidimo! Drugi decembar nije baš daleko!»

Dr. Lavoslav Šik, Slava u Vinkovcima, „Židov”, 1923., br. 52., str. 2-3.

«Na blagdan hanuka posvetila je židovska općina u Vinkovcima svoju novu sinagogu. Usred grada, u Aleksandrovoj ulici, podignut je ovaj hram Božji kao živ dokaz samosvijesti, ponosa i snage Židova u tom najmlađem gradu Slavonije. Vinkovačka slava nema tek lokalno znamenovanje - to je afirmacija, da je svjesno, samostalno istaknuto židovstvo najbolje sredstvo opće sloge, jamstvo napredka i procvata ne samo same jevrejske općine, već i cijelog grada. Nijesu samo modrobijele dekoracije hrama dokazale duh koji provede vinkovačko židovstvo - okolnost, da Židovi pored Hrvata i Srba čine u gradskom zastupstvu posebnu stranku, posvjedočava skroz samostalno opredjeljenje vinkovačkih Židova. Slava u Vinkovcima značila je ali valjanost i uspjeh toga smjera ova-ko zdušno sudjelovanje cijelog stanovništva bez razlike vjer-zakona nijesam još doživio. Hrvatsko pjevačko društvo «Relković» pjeva u novoj sinagogi - uz zvukove hrvatske i srpske himne odzvanjaju i jevrejski zvukovi «Hatikve». Srpsko-pravoslavna općina izašile na tu slavu svoje izaslanstvo sa parohom i crkvenim predsjednikom te starim iskrenim prijateljem nas Židova iz mladih dana, narodnog poslanika kr. Javnog bilježnika

dr. Bogdana Milašinovića. Drugi prokušani prijatelj Židova, gradonačelnik dr. Gjuro Topalović biranim riječima izjavljuje, da će grad Vinkovci uvijek smatrati tu sinagogu, čije on ključeve preuzima svojom te svu zaštitu, koju god može pružiti tom simbolu. Zabava u «Hrvatskom domu» bila je izrazito židovska, gospojinsko društvo, cionistička organizacija i židovsko športsko društvo postigli su zbilja remek-uspjeh. Prek-

rasne žive slike iz Biblije, raskošna atrakcija ljepote i zdravlja, ispunile su tisuće slušatelja udivljenjem, a birani muzikalni i deklamatorni program opet je dao prilike, da se i u židovskom milieuu može nešto veliko postići. Uz novu vanrednu uspješnu proslavu imade posveta novog židovskog hrama i svoje duboko unutarnje značenje. Sve neprilike ratnih i poratnih godina nijesu spriječili ovih 160 općinara vinkovačke židovske općine da nasmognu silna sredstva za tu bogomolju i upravo je dirljivo gledati nastojanje pojedinih obitelji da njihovi prinosi budu što veći. Svakako je svaki pojedinac vrlo mnogo dao - vanjskih prinosi se hotice nije tražilo - i već daljnji plan, da se podigne novi stan rabinu. Požrtvovnost dakle nema granice pa kako je predsjednik općine dr. Armin Lederer u svom spomen-slovu tako dirljivo izveo, današnje pokoljenje je pokazalo da je dostojno svojih predjaka, koji su u tom starom graničarskom gnijezdu pred pola stoljeća osnivali svoju općinu i taj rad bit će najbolje jamstvo za židovski duh pomladka. Židovska općina je u svojoj biti konzervativna - ne samo po vjerskom osvjedočenju rabina dr. Mavre Frankfurtera, već u cijelom bogoslužju. Zbor mladića uzveličuje hram svojim pjevanjem pa se time i u mladeži probudjuje znanje i razumijevanje za bogoslužje. Svijetao je dan za nas Židove u cijeloj državi bilo slavlje u Vinkovcima i tek se može žaliti da su ti pozivi došli u zadnji čas. Mi Židovi sigurno ne žalimo i ne tražimo nikakve svečane

manifestacije, nikakvih svečanih parada, ali neka prevelika plahost opet nije na mjestu. Kao što je začudno, da se naši rabini sastaju na svom zboru u privatnoj kući, izbjegavaju svaki doticaj s općinom u kojoj se sastaju, propuštaju čak svečanu službu Božju, koja do sada kod nijednog židovskog kongresa nije uzmanjkala, tako nije trebao ovaj dan u Vinkovcima proći u krugu općine i nas par izaslanika iz Beograda, Zagreba, Osijeka, Vinkovaca i Rume. Ovakove zgode su rijetke

Dragan Damjanović rođen je 1978. u Osijeku. Diplomirao je povijest umjetnosti i povijest u rujnu 2002. na Filozofskome fakultetu u Zagrebu. Tijekom studija dobiva nagradu rektorata Zagrebačkog sveučilišta s radom „Sakralna arhitektura Đakovačko-srijemske biskupije u vrijeme biskupa Josipa Jurja Strossmayera”. Poslijediplomski studij povijesti umjetnosti upisuje 2002. godine, a od 1. ožujka 2003. počinje raditi kao znanstveni novak na Odsjeku za povijest umjetnosti na projektu Hrvatska umjetnost XIX. i XX. stoljeća u europskom kontekstu, prof. dr. sc. Zvonka Makovića. Magistrirao je u ožujku 2005. na istome fakultetu s temom „Vukovarski arhitekt Fran Funtak” (mentor prof. dr. sc. Zvonko Maković). U proljeće 2002. uključen je u Intenzivni tečaj Istočno-europskog instituta Slobodnoga sveučilišta u Berlinu u organizaciji Pakta stabilnosti Južne Europe. Glavno područje interesa vezano mu je za povijest arhitekture sjeverne Hrvatske i Slavonije u 19. i prvoj polovini 20. stoljeća, o čemu je već objavio niz radova.

- i u našim redovima treba ponos dignuti. Ne razumijem nika-
da zašto kod nas Židova uvijek samo i isključivo domaći ra-
bin obavlja funkcije - zašto ne bi rabini iz daleka ili bliza sudj-
elovali, zašto se ne bi i kod nas u takvim zgodama i uopće
što češće čula riječ gosta. Zauzeo pojedinac ma kakvo poli-
tičko stajalište, židovstvo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovena-
ca je cjelina i zato bi morali k ovakovoj slavi biti pozvani iza-
slanici svih općina, sudjelovati Židovi iz bliza i daleka. Neka
to ne bude omalovaženje tog zbilja prelijepog dana - boli me
srce kad znadem koliko dobri Židovi bi se sa mnom veselili
kad bi i oni mogli da učestvuju kod tako lijepe sla-
ve. Vinkovačka jevrejska općina koraca uspješno napred
međ prvima naše države - opetujem riječi svog pozdravnog
govora, da se na napredku židovstva zrcali i napredak
dotičnog grada, a da bez blagostanja Židova ne može ni
grad procvasti. Vinkovci, to kulturno, napredno i prometno
središte zapadnog Srijema imade sjajnu veliku budućnost, a
s njim i njegovi svjesni Židovi.»

*** *Die neue jüdische Synagoge in Vinkovci*, „Agramer Tag-
blatt“, br. 284., 12. 12. 1923., str. 3.

«wurde auf feierliche Weise am 9. d. M. eröffnet. Aus Zag-
reb wohnte Dr. Šik dieser Feier bei.»

*** *Posveta novog židovskog hrama*, „Cibalis“, Vinkovci, br.
10., 15. 12. 1923., str. 7.

«Naši sugrađani Židovi posvetiše u nedjelju 9. o. mj. svoj
novi, krasni hram na svečani način u 3 sata popodne. Hram
je bio tom zgodom dupkom pun vinkovačkog građanstva bez
razlike vjere. Nakon govora predsjednika židovske bogoštovne
općine dr. Lederera, otpjevao je «Reljković» hrvatsku i srpsku
himnu. Nakon toga je izrečeno više lijepih govora, u kojima
je mnogo isticana sloga, ljubav i vjerska snošljivost vinkova-
čkih građana (što je konačno i istina. Vjerski smo tolerantni,
ali smo u zadnje vrijeme postali politički, zapravo partijski,
vrlo nesnošljivi ili bolje - nesnosni). Iza samog obreda pos-
vete je opet «Reljković» otpjevao lijepu židovsku himnu «Ha-
tikva». Naveče su mjesna židovska društva priredila lijepu
zabavu sa programom. O prvoj (zapravo drugoj) točki progra-
ma ne bi se dalo mnogo reći - O g. Arminski pak nije nužno
mного govoriti. O njemu su već mnogi stroži kritičari mnogo li-
jepa rekli. - Izvedenih 10 živih lika iz židovske historije je vrlo
uspjelo, pa bi bilo poželjno, da to ne ostane osamljen primjer
u Vinkovcima. Pauze malo preduge. Pogled na općinstvo u
dvorani to veče pružao je pozornom posmatraču i jedanaestu
- vrlo elegantnu - sliku. Nova velika dvorana «Hrvatskog do-
ma» sasvim puna.

*** *Izraelitski hram u Vinkovcima*, „Srijemski Hrvat“, Vukovar,
br. 18., 15. 12. 1923., str. 2.

«U nedjelju dne 9. o. Mj. Obavljena je na osobito svečan
način posveta novosagrađenog hrama. Požrtvovanošću
domaćih vjernika, sabrali su potrebnu svotu za izvedenje ove

lijepe gradjevine, kojom se Vinkovci može doista ponositi.
Hram je sagrađen u modernizirano maurskom slogu, balko-
ni, kor, stupovi i lukovi su od armiranog betona. Ukupni troš-
kovi dosele iznašaju oko 4 i pol milijuna kruna. Čim bude
sadanji stan nadrabina uklonjen, parkirati će se cijeli prostor
pred hramom i time će isti doći do potpunog izražaja. I tako su
Vinkovci ove godine podigli dvije kulturne građevine: Hrvatski
dom i Izraelitski hram, pa im na tim uspjesima čestitamo. Kako
smo obaviješteni, izradio je detaljne osnove za ovaj hram g.
Ing. Fran Funtak, dok je gradnju vodio g. Ing. Makso Bernath.»

*** *Redovita glavna skupština izraelitičke bogoštovne općine
u Vinkovcima*, „Vinkovački tjednik“, Vinkovci, br. 24., 16.6.
1928., str. 1-2

Glavna skupština židovske općine pod predsjedanjem Ig-
njata Langa održana je 14. 6. 1928. Rješavali su mnoge zna-
čajne poslove. Donosi se tekst koji se odnosi na podizanje
novog rabinovog stana i rušenje starog, koji je zaklanjao
pogled na sinagogu.....«Tako je općina prema odredbi grad-
skog gradjevnog ureda imala da poruši današnji rabin-
ski stan, kako bi bilo vidno pročelje lijepog novog hrama, a i sa-
graditi novi stan za rabina. To se je pitanje vuklo godinama,
ali je zapinjalo radi pomanjkanja sredstava. Sada kada se je,
sabiranjem dobrovoljnih priloga došlo do neke svote, moglo
se pristupiti rješavanju ovoga krupnijeg pitanja. Zaključeno je
jednoglasno da se ima porušiti današnji rabin-
ski stan na zem-
ljištu kupljenom od «Hrvatskog doma», a u novoj ulici sagrađiti
novi a da bude potrebna svota potpuno osigurana zaključuje
skupština spontano i jednodušno, da se ima od prinostnika u
osamnaest mjesečnim obrocima sakupiti 50 postotni pririz
na prinos raspisan za godinu 1928. zaključeno je nadalje, da
se za školske i kancelarijske svrhe, a na prostoru iza novog
hrama ima podići podesna zgrada. Kasnije će se još demolira-
ti stari hram, a kuća uz stari hram će se adaptirati u stambene
svrhe. Kolikogod su prednji zaključci o grdnjama i popravcima
bili krupni, to je potonji zaključak o rušenju staroga hrama,
koji je kroz decenije bio nijemim, a ipak rječitim svjedokom
razvoja ove općine, izazvao sentimentalne osjećaje općina-
ra, jer im se je teško bilo rastati š njime.»...

*** *Smrt Jakoba Schlesingera*, „Vinkovački tjednik“, Vinkovci,
br. 44., 4.11.1933., str. 2.

ČU utorak, 31. pr.mj. sahranjen je na vinkovačkom židovs-
kom groblju Jakob Schlesinger, poznati vinkovački trgovac i
industrijalac. Umro je u 74. godini život. Pokojnik je bio u na-
šem gradu vrlo viđena i uvažena ličnost, a uz to veliki prijatelj
i podupiratelj siromaha. Bio je dugogodišnji odbornike vinko-
vačke židovske bogoštovne općine i stekao si je velikih zas-
luga oko podizanja novoga židovskog hrama u našem gradu.
Sprovodu je prisustvovalo veliko i nepregledno mnoštvo na-
šega građanstva. Od pokojnika su se oprostili g. g. nadrabin
dr. Frankfurter, predsjednik dr. Lang i Jaffa. Vječna mu uspo-
mena!»

ZASTAVE IZRAELA

Piše: **Željko Heimer**

Ovaj tekst sažetak je knjige Zviya Rudera: „The National Colors of the People of Israel: Tradition, Religion, Philosophy and Politics Interwined“, Samir Publications, Jerusalem 1999. - 5759., izrađen i otisnut uz dozvolu autora.

PLAVA I BIJELA

Danas mnogi Židovi, ali i nežidovi, smatraju očiglednim da su „židovske boje“ plava i bijela. I u Izraelu i u dijaspori te su dvije boje izuzetno popularne i koriste se u mnoštvu prilika. Suverena židovska država koristi ih u svojoj državnoj i nacionalnoj zastavi, a u dijaspori je Židovi koriste u zastavi Cionističkog pokreta (koja je jednaka zastavi Države Izrael, kao što smo pisali u prijašnjim brojevima). Osim toga, u dijaspori su danas plavo-bijele zastavice postale „židovske zastave za svaku priliku“, pa tako i za označivanje židovstva kao vjeroispovijesti (Sl. n1). Plavo-bijele zastavice se često zovu samo na hebrejskom „*tekhelet-lavan*“ ili u posljednje vrijeme „*kakhol-lavan*“. Naime, u suvremenom hebrejskom jeziku riječ „*tekhelet*“ opisuje svijetlo plavu ili nebesko plavu boju, a riječ se „*kakhol*“ koristi za tamnije, dublje plave nijanse kao što su indigo, mornarsko plava ili kraljevsko plava. Razlika između tih izraza donekle je slična hrvatskim izrazima plavo i modro te, kao i u hrvatskom, točna granica između njih nije jasna u govoru, pa su izrazi višeznačni. Uglavnom, razlika između „*tekhelet*“ i „*kakhol*“ nema korijene u židovskoj tradiciji i sasvim je „suvremena“ izmišljotina, vjerojatno pod utjecajima suvremenih jezika kojim govore židovski useljenici. Kombinacija plave i bijele poslužila je kao temelj za brojne druge židovske i izraelske gradske, društvene, političke i druge zastave i simbole. Ne bi

1. „Židovska zastava“ kao dio seta vjerskih zastava jednog proizvođača zastava u SAD (s lijeva na desno): kršćanska (tj. protestantska), papinska (tj. rimokatolička), episkopalna i židovska. (www.flagline.com)

Kombinacija plave i bijele poslužila je kao temelj za brojne druge židovske i izraelske gradske, društvene, političke i druge zastave i simbole. Ne bi bilo pretjerano reći da su te boje među najvažnijim simbolima suvremenog židovstva i to prihvaćene kao takve ne samo među Židovima, nego i u nežidovskom svijetu.

bilo pretjerano reći da su te boje među najvažnijim simbolima suvremenog židovstva i to prihvaćene kao takve ne samo

među Židovima, nego i u nežidovskom svijetu.

U biblijskim tekstovima naziv „*tekhelet*“ upotrebljava se za naziv boje koja se dobivala posebnom tehnikom iz izlučevina određene morske životinje nazivane „*hila-lazon*“. Ta boja i platno obojeno njome kod nas se najčešće prevodi kao purpur, grimiz i skrlet, ali se općenito smatra da se zapravo radi o određenoj nijansi plave boje. No, niti je pouzdano utvrđeno koja je životinja biblijski „*hila-lazon*“ niti kojim se postupkom dobivala boja niti o kojoj se nijansi radi. Upravo su ta pitanja, kao i veliko značenje „*ta-khelet*“ u židovskom vjerskom životu, naznačena se u ovom tekstu.

Talit

Vjerojatno je glavni razlog popularnosti plave i bijele boje u suvremenom židovstvu, jednako među onom religioznom kao i među sekularnom, jest čvrsto uvjerenje širokih krugova da se njihova vjerojatno svaki Židov koji je barem jednom u životu kročio u sinagogu, široko je prihvaćen kao iskonski simbol židovske nacionalne kulture, povijesti i vjere (Sl. 8). Što se dizajna zastave tiče, to je vjerojatno točno, no o bojama se mora raditi o nekoj zabuni. Tko god je vidio razne talite vjerojatno je svjestan da njihove boje prilično variraju. Dok je kod većine talita podloga zaista bijela, pruge uz rubove uopće ne moraju biti plave. Zapravo, u većini slučajeva su crne (kao što je to i bilo kod većine talita tijekom srednjeg vijeka [32]) ili pak tamno ljubičaste! Osim toga, postoje i „moderni“ taliti kod kojih se koriste sve moguće dugine boje (Sl. 9). Stoga je, čini se, snaga legende nevjerojatno jaka u održavanju tog popularnog mišljenja. I dok se osnovni uzorak pruga na nacionalnoj zastavi zaista

temelji na molitvenom šalu - prema jednoj „službenoj priči“ koja opisuje nastanak izraelske zastave (Wolfsonovo isticanje talita na Cionističkom kongresu koje je opisano u prethodnim brojevima) - s duge strane uopće nema sumnje da se povijesna privrženost židovskog naroda plavoj boji treba pripisati resama tradicionalne židovske odjeće, koje se na hebrejskom zovu „*cicit*“, a ne samom talitu. Rese - *cicit* zaista kombiniraju bijelu i plavu boju u jedinstvenu cjelinu koja ima duboko filozofsko, vjersko i povijesno značenje. Kao što G. Scholem kaže u [11a], „iz zajednice bijelih i plavih resa, plavo-bijele boje Izraela su nastale.“ Biblijska zapovijed o nošenju *cicita* nalazi se u Knjizi brojeva [33]: „Reče Jahve Mojsiju: ‘Govori Izraelcima i reci im: neka od naraštaja do naraštaja prave rese na skutovima svojih haljina, a za resu svakoga skuta neka privezuju ljubičastu vrpcu. Imat ćete rese zato da vas pogled na njih sjeća svih Jahvinih zapovijedi. Vršite ih, a ne zanosite se svojim srcem i svojim očima, što vas tako lako zavode na bludnost. Tako ćete se sjećati svih mojih zapovijedi, vršiti ćete ih i biti ćete posvećeni svome Bogu.’“ I u Ponovljenom zakonu [34]: „...Na četiri rogla ogrtača kojim se zaogrćeš napravi rese. ...“ Bit tih zapovijedi jest zahtjev da svi odrasli muškarci Židovi [35] dodaju rese na sva četiri ugla njihovih haljina. U biblijsko vrijeme nema nikakvih naznaka da su *cicit* dio nekog posebnog molitvenog šala, niti nema dokaza da je talit (kakva ga poznajemo danas) bio dio svakodnevnog nošnje Hebreja (15). Naprotiv, rese su se uobičajeno nosile na sva „četiri rogla ogrtača“, kako kaže Ponovljeni zakon. Taj „ogrtač“ bio je najobičniji plašt kao u javnosti obavezni dio narodne nošnje Židova muškarca. Židovski vjerski izvori naglašavaju da je u biblijska (a i talmudska) vremena, većina odjeće bila četverostrana te je ispunjenje te zapovijedi bilo prilično jednostavno [36, 37, 38]. Dakle, nije bilo potrebe za nekim posebnim četverokutnim „šalom“ na kojem bi se isticali *cicit*. Talit je kao molitveni šal „izum“ nekih kasnijih vremena [39], kada se uobičajena odjeća razvila u razne nečetverokutne oblike. Takav razvoj potaknuo je potrebu za nošenjem posebnoga četverokutnog ogrtača, pored

uobičajene odjeće, čime se omogućuje Židovu da ispunjava zapovijedi [40, 41, 42]. Također, treba biti svjestan da su, nakon nestanka židovske države i slobodnog vjerskog života u Judeji, objavljene rabinske odluke koje ograničavaju nošenje talita samo u sinagogi i u židovskom domu tijekom jutarnje molitve te u posebnim prilikama (kao što je Dan pomirenja - *Jom Kipur*). Tako je odjeća s resama postala „molitveni šal“ koji danas poznajemo. Zaista u naše doba većina Židova uistinu nosi *cicit* samo za vrijeme službe u sinagogi, dok se pokrivaju talitom, pa je posve jasno zašto su u njihovim pojmovima talit i *cicit* postali „jedno“. Tako su plava i bijela boja, pa

Vjerojatno je glavni razlog popularnosti plave i bijele boje u suvremenom židovstvu, jednako među onom religioznom kao i među sekularnom, čvrsto uvjerenje širokih krugova da se njihova zastava temelji na bojama molitvenog šala - talita.

prema tome i zastava, postali povezani s talitom koji je mnogo bolje od *cicita* poznat i među Židovima i među nežidovima (16).

Nadalje, zapovijedi određuju da se rese *cicita* sastoje od niti koje su obojene u dvije boje: „tekhelet“ i „lavan“. Zapravo, iako se boja „lavan“, koja se obično prevodi kao bijela, ne spominje eksplicitno u zapovijedima, implicirana je tekстом, kao što tumači Majmonides: „druge niti *cicita* [tj. one koje nisu „tekhelet“] su bijele jer nema zapovijedi da ih treba bojati...“ [43]. Tradicionalno, rese *cicita* izrađuju se od dugih svijenih niti koje su provučene kroz rupicu na par centimetara od ruba tkanine. *Cicit* se sastoje od osam kraćih niti. S obzirom na to da odnos niti obojenih „tekhelet“ i lavan“ nije određen u Tori, postoje razlike u mišljenjima. Majmonides predlaže da treba biti jedna nit „tekheleta“ i sedam niti „lavan“. Raši i Tosafot (17) određuju

9. Talit „Jakobove ljestve“ izraelskog umjetnika Yaakova Agama (r. 1928.)

odnos na četiri i četiri, a Ravad (18) inzistira na dva prema šest [44].

Kao što je prikazano dalje, židovska je tradicija dala veliku važnost tom pravilu, za koje se drži da ima i praktične i mistične aspekte. Majmonides kaže u [45], „osoba mora u svako doba biti svjesna značenja resa, jer je Sveti, Blagoslovljeno Njegovo Ime dao tako značenje da su sve zapovijedi ovisne o njima, kao što je rečeno [u Knjizi brojeva 15:39]: ‘Imat ćete rese zato da vas pogled na njih sjeća svih zapovijedi Gospodinovih.’“ Drugim riječima, na zapovijed o *cicit* gleda se jednakom važnosti kao na svih ostalih 613 zapovijedi koje Tora propisuje Židovima! Dapače, potreba da se ta zapovijed održava „od naraštaja do naraštaja“, za sva vremena, postavlja je na istu razinu kao i zapovijed o održavanju svjetlosti Menore „stalno i uvijek“ [46]. S tim filozofskim i vjerskim okvirom, svrha i simbolika *cicita* smatra se očitovanjem samih zapovijedi odnosno da služi kao podsjetnik židovskom narodu njegovoga posebnog odnosa s Bogom. Kao što Talmud kaže [46]: „Gledanje [na „tekhelet“] uzrokuje prisjećanje [na zapovijedi]; prisjećanje uzrokuje provođenje...“ Rabi Soloveitchik bilježi [49] da su generacije i generacije Židova na plavo i bijelo obojani *cicicijsku* oznaku... i protuotrov za zaborav.“ Važan rabinski izvor [50] navodi da se simbolika i funkcija *cicita* kao podsjetnika na zapovijedi Tore može naći već u samoj riječi *cicit*, čija je gematrija (numerička vrijednost) 600 (19). Naime, zajedno s osam niti i pet čvorova, to je 613, kao broj zapovijedi u Tori danih Židovima.

Boja tekhelet

Ipak, postoji prilično neslaganje židovskih mudraca iz vremena nakon rušenja Hrama oko boje zvane „tekhelet“. Taj je izraz izazvao možda najljuće diskusije u odnosu na sve druge boje, upravo zbog važnosti zapovijedi o *cicitu* i drugih zapovijedi u kojima se boja „tekhelet“ navodi u kontekstu velike važnosti. Ne samo da se spore oko značenja boje, nego je i nijansa plave boje koju određuje izraz „tekhelet“ bila predmet dubokih nesuglasica. Zapravo, ne mogu se složiti niti oko toga da li se uopće radi o plavoj boji. Osim toga, čak i tehnikalije oko načina izrade te boje bile su predmetom priličnih kontroverzi. Na primjer, Raši u svojem komentaru Izlaska kaže: „A vuna boje ‘tekhelet’ bila je bojana krvlju ‘hilazona’ (o toj biblijskoj životinji vidi dalje), koja je bila zelena...“. Ibn Ezra savjetuje: „moramo se osloniti na naše mudrace koji tvrde da je ona [zavjesa Zavjetnog šatora] bila zelena i izrađena od vune [53]. Nadalje, Jeruzalemski Talmud [54] kaže: „Boja ‘tekhelet’ sliči boji mora, a more sliči bojom travi [vegetaciji], a trava slič bojom nebu (21), a nebo nalikuje Tronu [Božje] Slave...“. Pa i u Rašijevu komentaru Babilonskog Talmuda [55], ‘tekhelet’ se interpretira kao nijansa zelene, različita od druge nijanse koja se na hebrejskom zove „karti“ (22). S druge strane, u Midrašu nalazimo mišljenje da „tekhelet“ zapravo nije plava nego crna! Na primjer, Raši citira Rabija Mošea „Ha-Daršana“: „Boja ‘tekhelet’ sliči boji nebesa (tj. neba, odnosno biblijskim riječima „*rakiah*“) kada se mračni, blizu zalaska sunca ili čak nakon pada noći [56].“ Nadalje, Babilonski Talmud raspravlja o boji „tekhelet“, ali bez ikakve reference na „travu“ ili „vegetaciju“: „Rabi Meir kaže: ‘Zašto je *tekhelet* izabrana među svim bojama? Zato što slič moru i more slič nebu („*rakiah*“), a nebo nalikuje Tronu Slave, jer je rečeno: ‘I vidio si Boga Izraela, a tlo pod Njim bilo je popločano sjajnim safirima poput boje čistog neba [57], a i rečeno je: ‘...kao izgled kamena safira, poput Trona...’ [58]“ Iz toga se zaključuje da je „tekhelet“ zaista plava. [59]

Uzevši u obzir sasvim različite i kontradiktorne opise boje „tekhelet“ u rabinskoj i drugoj tradicionalnoj literaturi, Rabi Herzog (22a1) [60] postavlja dva vrlo logična pitanja:

1. Jesu li židovski mudraci bili slijepi na boje ili su jednostavno ignorirali boje do te mjere da nisu znali da „boje mora“ i „boje neba“ nisu homogene i nepromjenjive? Nisu li bili svjesni da su te boje ovisne o mnoštvu lokalnih faktora kao što su recimo koncentracija planktona, dubina podmorja, vremenski uvjeti itd.? Nisu li bili sposobni opaziti razliku između „boje trave“ i „boje Mediterana“?
2. Kad su htjeli usporediti „tekhelet“ s Tronom Slave, zašto li je trebalo navoditi dugačke popise sličnosti s morem, nebom, travom itd.? Nisu li jednostavno mogli reći da je „tekhelet“ nijansa poput kamena safira koji je poput Trona Slave?

Stoga, slijedeći striktno tradicionalne izvore i pisanje mudraca, može se zaključiti da biblijska boja „tekhelet“, koja se prvo pojavljuje u zapovijedi o cicitu u Knjizi brojeva 15:37-40 i koja je poslije, kroz tisućljeća, dospjela do boje nacionalnog i državnog simbola židovskog naroda u smislu „židovske plave boje“, može biti bilo koja od slijedećih pet boja: zelena, tamno plava odnosno ljubičasta, crna, svijetlo plava odnosno azurna te plavo-purpurna.

Rabi Herzog kaže da je pravi razlog to što Rabi Meir i drugi učenjaci nisu nikada ni imali na umu dati točnu definiciju boje „tekhelet“, već je njihova je namjera objasniti njezin duboki smisao. Drugim riječima, ne radi se o tome da je nijansa „tekhelet“ istodobno jednaka boji i boji mora i neba i trave, nego se radi o simboličkom značenju za narod Izraela. Na primjer, Raši objašnjava

x. Školjke volka, tvrdog morskog puža: *Murex brandaris*, L. i *Murex trunculus*, L. (www.manandmollusc.net)

referencu na more kao sjećanje na Božja čuda koja je izveo za djecu Izraelovu na Crvenom moru: „Zašto se zove ‘tekhelet’? Jer su Egipćani uništeni u moru...“ [61]. Prema drugoj Rašijevoj verziji boja je „tekhelet“ simbol desetog zla kojima je Bog kaznio Egipćane u vrijeme izlaska. Također, navodi da je riječ „tekhelet“ slična aramejskoj riječi „tilkha“ („uništenje“), prema masovnoj smrti Egipćana kao rezultat desetog zla. To se desilo u noći, kad je nebo crno, ili barem vrlo tamno plavo, i zato je „tekhelet“ boja „neba kad je mrak u noći“ [62]. Dajući objašnjenje o značenju simbolicke „tekheleta“ kao općenito Božjih čuda (na moru, na nebu i na zemlji), Rabi Meir je htio označiti jedinstvo Boga i njegovo posebno značenje za izraelski narod. Nadalje, Rabi Herzog napominje da se ni Rabi Meir ni drugi učenjaci Tore ne mogu sumnjati da su bolovali od daltonizma, osobito zato što se u određenim ritualnim postupcima i u diskusijama o njihovu provođenju traži izuzetno rafiniran osjet za boje. Stoga, zaključuje da se reference na razne boje, kao što su crna, zelena, itd. mogu objasniti pogrešnom interpretacijom „suvremenog koda boja“. Zaista, u biblijskim i talmudskim vremenima, gradacije boja mogle su biti (a i bile se) prilično različite nego danas. Na primjer, hebrejska riječ „*shakhor*“ koja se danas prevodi kao crna, koristila se u značenju i crna i tamno plava; a riječ „*yarok*“, danas u značenju zelena, koristila se za zelenu, žutu i za neke nijanse plave. Što se tiče trave spomenute u opisima „tekheleta“, tu se zapravo možda radi o plavim cvjetovima ili biljkama koje su

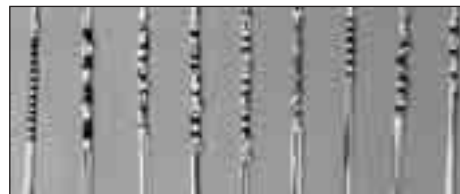
bile svima znane u to doba da nije bilo potrebno daljnjih objašnjavanja [63]. Majmonides (Rambam) je posvetio interpretaciji zapovijedi o *cicitu* i osobito o boji „tekhelet“ jedno cijelo poglavlje svojega glavnog više svešćanog djela „Mišne Tora“. On objašnjava [64] da se „rese dodane na krajeve ogrtača i načinjene od istog materijala zovu ‘cicit rese’, jer su kao rese kose na glavi i jer se kaže ‘i uhvatio me je za pramen (u hebrejskom isto *cicit*) na glavi’ [65]“. I dok je detaljna Majmonidesova rasprava izvan okvira ovoga rada, njegovo objašnjenje boje „tekhelet“ nam je bitno. „Nit vune obojena je u boju neba i njome se omotaju rese. Ova nit zove se „tekhelet“. U Tori nije propisano koliko puta ova nit treba biti zavijena [66]... ali, „jedna od osam niti treba biti ‘tekhelet’, a sedam trebaju biti ‘lavan’“ [67]. „Niti ‘tekheleta’ i ‘lavana’ mogu se udvostručiti, ako se želi. Pa i ako se nit sastoji od osam niti presavijenih i udvojenih tako da nastane uže, i dalje se treba smatrati kao jedna jedina nit“ [68]. Majmonidesova interpretacija „tekheleta“ izražena je u [60]: „Boja tekhelet gdje god da je spomenuta u Tori odnosi se na vunu obojanu s ‘*patur she-ba-kokhel*’, boju nebeskog svoda kako izgleda kad sunce sja...“ [70]. Ta tvrdnja sama je po sebi izvor kontroverze jer se hebrejska riječ „*patur*“ može prevesti kao „azur“, tj. boja čistog neba, ali i kao „vrlo tamno plava“. Bez obzira na njezinu točnu nijansu, očito je da Majmonides smatra „tekhelet“ *plavim*. Nadalje, u [73] opisana je tehnika proizvodnje boje, gdje kaže: „kako se niti „tekheleta“ koji se koriste u *cicitu* trebaju bojiti?

Cicit obavijen plavom niti
(www.tekhelet.com)

U biblijskim i talmudskim vremenima, gradacije boja mogle su biti (a i bile se) prilično različite nego danas. Na primjer, hebrejska riječ „shakhor“ koja se danas prevodi kao crna, koristila se u značenju i crna i tamno plava; a riječ „yarok“, danas u značenju zelena, koristila se za zeleno, žuto i za neke nijanse plave.

Vuna se namače u vapno i zatim pere. Potom se kuha u otopini stipse i sličnih tvari... da bi mogla primiti boju. Uzme se krv ‘hilazona’ - ribe koja je plave boje dok je njezina krv crna tinta... Krv se stavi u kotao i zamiješa s drugim sastojcima... te se prokuha kad uzavre. Vuna se namače u kotao dok ne poprimi nijansu neba (tj. nebesa, hebrejski „*rakiah*“). Ta je „*tekhelet*“ koji se koristi u resama...“ U svojim drugim spisima Majmonides opisuje „*tekhelet*“ kao boju sličnu safiru i kao mediteransko plavu boju [74]. U [75] uspoređuje „tekhelet“ sa bojom siline (*Isatis Tinctoria*), biljke od koje se proizvodi plava boja te tvrdi da slični na svijetli indigo. Slične tvrdnje nalaze se i u Zoharu [76]. Unatoč svemu, čak i Majmonides u svojoj Mišne Tora sugerira da u određenim okolnostima boja „tekheleta“ može biti različita od plave: „...Ako je ogrtač u cijelosti crven ili zelena, ili koje druge boje, rese koje su inače bijele boje (‘lavan’) trebaju biti iste boje kao i ostatak ogrtača; zelene ako je zelen, crvene ako je crven. Ako je ogrtač cijeli obojen u „tekhelet“, obične rese trebaju biti bilo koje druge boje osim crne *jer ova suviše slični na „tekhelet“*. Jedna se nit obojena u „tekhelet“ provlači oko ostalih niti kao i kad se radi s drugim resama kada nisu obojene...“ [77]. Stoga, slijedeći striktno tradicionalne izvore i pisanje mudraca, može se zaključiti da biblijska boja „tekhelet“, koja se prvo pojavljuje u zapovijedi o *cicitu* u Knjizi brojeva 15:37-40 i koja je poslije, kroz tisućljeća, dospjela do boje nacionalnog i državnog simbola

Načini vezivanja plave niti u cicitu (s lijeva na desno): Rambam Temainim, Rambam Radziner, Rambam dvostruki čvorovi, Hinuch, Gaon iz Vilne, Gaon Rabbi Amram, Tosafot (1), Tosafot (2). (Mois A. Navon, 1999, www.tekhelet.com)

židovskog naroda u smislu „židovske plave boje“, može biti bilo koja od slijedećih pet boja: zelena, tamno plava odnosno ljubičasta, crna, svijetlo plava odnosno azurna te plavo-purpurna.

Reference:

- [6-32] Klasični tekstovi: Berakhot 9b, Pri Migdanim, poglavlje 9; u suvremenoj literaturi: A. Kaplan: „*tsitsit - A thread of Light*“, NCSY/ Orthodox Union, New York, 1984; „*The History of the talis*“, ZTMCI, 1996.
- [6-11a] G. Scholem: „*Color and Their Symbolism in Jewish Tradition and Mysticism*“, u Diogenes, vol. 108, 1979, pp. 84-111.
- [6-33] Knjiga brojeva 15:37-40.
- [6-34] Ponovljeni zakon, 22:12.
- [6-35] Majmonides: Mišne Tora, Hilchot Tsitsit, 3:10, citirano prema engleskom prijevodu Mosesa Hyamsona, Feldheim Publishers, Jerusalem/New York, 1981.
- [6-36] Talmud, Menahot 43a; Zevachim 18b; Sifri (234) o Ponovljenom zakonu 22:12; Yad, Tsitsit 3:1; Orakh Haiim 10:1.
- [6-37] Tosafot, Arkhin 2b; s.v. Ha-Kol, Tosafot; Jerusalem Talnum, Shabbat 32b s.v. Be-Avon, Abarbanel o Knjizi brojeva 15:38.
- [6-38] Kaplan, navedeno djelo, str. 14, 27.
- [6-39] Usp. „*Talith*“ u N. Ausbel: „*The Book of Jewish Knowledge*“, pp. 439-441, Crown Publishers, New York, 1964.
- [6-40] Talmud, Menahot 41a; Tosafot Pesachim 113b s.v. VeAin, Tosafot Yeshenin; Rokeach 361 (p.247); Orakh Haiim 24:1.
- [6-41] Abarbanel, komentari o cicitu.
- [6-42] Kaplan, navedeno djelo, str. 28.
- [6-43] Majmonides, nav. dj. 1:1
- [6-44] Rabbi Joseph B. Soloveitchik: „*Symbolism of Blue and White*“, u: „*Man of Faith in the Modern World: Refle-*

ctions of the Rav“, prema predavanjima Rabija Soloveitchika uredio Abraham R. Besdin, Ktav Publishing House, Inc., Hoboken, NJ, 1989. Str. 28.

- [6-45] Majmonides, nav. dj. 3:13
- [6-46] Levitski zakoni 24:2, Izlazak 27:20
- [6-49] Soloveitchik, nav. dj. str. 25.
- [6-50] Sefer Ha-Hinukh 386; isto Soloveitchik, nav. dj. citat 3a
- [6-53] Komentari Rašija i Ibn Ezre o Izlasku; isto Mordechai Eliav: „Le-Koroto shel Ha-Degel Ha-Zioni“, u: „Kivunim - Ktav-Et La-Yahadut Ve-Le-Zionut“, Br. 3, str. 49-54, 1979.
- [6-54] Jeruzalemski Tlamud, Berakhot 81:45.
- [6-55] Raši, komentari Babilonskog Talmuda, Berakhot 9:72, citiran Rabi Eliezer.
- [6-56] Raši, komentari na „paraša šelah“, u ime Rabija Moše Ha-Daršana.
- [6-57] Izlazak 24:10
- [6-58] Talmud, Hullim 89a; Menahot 43b; Tosafot, Sotah 17a i drugdje.
- [6-59] Rabi Isaac Herzog: „Hebrew Porphyrology“, London, 1913, u: „The Royal Purple and The Biblical Blue: Argaman and Tekhelet. The Study of Chief Rabbi Dr. Isaac Herzog on the Dye Industries in Ancient Israel and Recent Scientific Contributions“, Ehud Spanier, ed., Keter Publishing House, Ltd. Jerusalem, 1987. str. 60; isto Eliav, nav. dj.
- [6-60] Herzog, nav. dj.
- [6-61] Talmud, Hagigah, 13899 i Megillah 25a, vidi i Herzog, nav. dj.
- [6-62] Raši o BaMidbar 15:41, vidi i Soloveitchik, nav. dj.
- [6-63] Herzog, nav. dj. str. 93.
- [6-64] Majmonides, nav. dj. 1:1
- [6-65] Ezekijel 8:3
- [6-66] Majmonides, nav. dj. 1:2
- [6-67] Majmonides, nav. dj. 1:6
- [6-68] Majmonides, nav. dj. 1:10
- [6-70] Talmud, Manahot, 40:2.
- [6-73] Majmonides, nav. dj. 2:2
- [6-74] Yad, Tsitsit 2:1; Klei Ha-Mikdash 8:13; Rambamov komentar Berakhot 2:1; Kelayim 9:1. Talmud, Hullin 91b i Bamidbar Rabbah 2:7. Vidi i Kaplan, nav. dj. str. 89.
- [6-75] Yad, Tsitsit 2:1; Rambam o Sheviit 7:1; Megillah 4:7; Rambam o Kelayim 2:5; Rambam o Shabbatu 9:5; Talmud, Manahot 41b; Baba;etzia 41b; Tosafot Hullin 47b; Rabbenu Yonah, Nerahot etc. Vidi i Kaplan, nav. dj. str. 89 i Herzog, nav. dj.
- [6-76] Zohar, II 227; M. Eliav, nav. dj. str. 53.
- [6-77] Majmonides, nav. dj. 2:8

Pismo iz Londona

Dan u Londonu obavezno počinjem slušanjem trosatnog programa „Today“, na BBC-jevu Radiju 4. U tijeku dvosatnog programa vijesti i komentiranja događaja pozivaju se na razgovor članovi oporbe i odgovorna lica na vlasti, uglavnom ministri, u vezi nekog gorućeg problema, događaja ili vladinih kontroverznih odluka. Pitanja su brza, oštra i nesmiljena. Političarima se ne piše dobro kad se ogluše pozivu i ne dođu na rešetanje pred ranojutarnju savjest nacije. Tu se moraju vaditi kako znaju da bi opravdali, ili objasnili, probleme iskrsnule na području njihove nadležnosti. Primirje u programu nastupa pet minuta prije vijesti u 8 kad ide rubrika „Misao dana“, kad u tonu tolerancije i općeg mirotvorstva govori koji vjerski čelnik. Izmjenjuju se anglikanski ili katolički klerici, imami, predvodnici Sikha ili Hindusa. Svi iznose lijepe misli, stare bajke i mitove na koje ih asocira neki skori događaj ili situacija, naravno uz obaveznu moralnu pouku. Najradije slušam nadrabina reformističkih sinagoga, dr. Johnatana Sachsa, jer njegov vedar glas, duhoviti stil, mudre i humanistički orijentirane misli u stanju su svakomu podići jutarnje raspoloženje.

Kojoj sinagogi pripadate?

Neki dan, u okviru tog programa, komentiralo se kako porast vjernika u džamijama raste, dok statistički podaci pokazuju pad polaznika crkvi svih određenja, ali i sinagoga, posebno među mladima. 87 posto anketiranih o tom pitanju u Britaniji drži da su religije štetne i da stvaraju razdor među stanovništvom. U istom izvješću saznala sam da pripadanje nekoj sinagogi ima klupski karakter i da se može ići na molitvu jedino u sinagogu za koju se plaća članarina. Pretpostavljam da to mnogima nije nikakva novost, ako se malo dublje promisli, čak je

logično. Neupućena (možda jer potječem iz zemlje u kojoj je poslije divljeg razaranja za vrijeme holokausta i dodatno, opravdane ili ne, poslijeratne protuvjerske politike, ostalo sačuvano samo nekoliko starijih sinagoga, uglavnom u Dalmaciji) saznala sam da ovdje pripadnost određenoj sinagogi nije samo stvar vjere već da ima društveni karakter, da se sinagogu bira prema stilu života odnosno prema imovinskom stanju. Ako želite pripadati određenom krugu, stanovati na boljoj adresi, slati djecu u određene škole ili odlučiti s kime će se ona družiti, jako je važno proučiti u koju ćete se sinagogu upisati jer vam se tada život može odvijati samo u sigurnosti njezina kruga, a tu onda možete sklapati poslove, školovati djecu, zbrinuti starije, naći zaposlenja, obavljati vjenčanja i dr. Međutim problem je u tome da velik broj mladih ljudi naprosto nije u mogućnosti izdvajati za članarinu sinagoga u pojedinim dijelovima Londona, posebno kad se uzme u obzir otplate visokih hipoteka za kupnju vlastite kuće ili stana, cijene školarina i općenito života u jednom od najskupljih gradova na svijetu. Pozitivno gledajući klupska uloga sinagoge može se tumačiti kao znak blagostanja, prosperiteta i društvenog uspjeha ovdašnjeg židovskog stanovništva, no s druge strane ona ukazuje na prestanak ili opadanje kvalitete opće socijalne skrbi i povlačenje privilegiranih slojeva u ograđene zajednice.

Zajedništvo - odgovor na siromaštvo i progone

A da donedavno nije bilo tako, svjedoče mnoge pisane povijesti britanskih Židova. Za razliku od drugih europskih zemalja gdje je sve bilo razoreno, holokaust je u Britaniji pridonio židovskom životu. Zemlja je na području svih umjetnosti, znanosti i ekonomije neprocjenjivo

profitirala dolaskom Židova iz Austrije, Čehoslovačke, Njemačke, Poljske i drugih europskih zemalja. No pri tom ne treba zaboraviti da su ondašnje vlasti nametnule protekcionističku imigracijsku politiku i numerus clausus, zbog čega su prihvaćane izbjeglice bili uglavnom iz elitnih slojeva odnosno imućnije obitelji koje su već od ranije imale poslovne ili

siromaštvom, progonima, rasizmom, izbjeglištvom, velikom bijedom i zaostalosti, jedino se zajedništvom moglo stati na kraj problemima. U to vrijeme su se u sinagogama imućniji vjernici molili zajedno s ostalima, bez obzira na imovinske razlike te su mogli pomagati komu i gdje je to bilo potrebno. Mnoge židovske dobrovoljne socijalne i druge udruge upravo su nastale u to vrijeme iz velike potrebe. Na sreću, vremena su se promijenila, no u našem postmodernističkom duhu naglašenog individualizma ponekad gledamo unatrag u potrazi za vlastitim identitetom, korijenima i porijeklom. To rezultira bogatstvom povijesnih istraživanja i mnogim radovima na temu židovske starije, kao i nedavne, povijesti.

Židovsko nasljeđe u Engleskoj - Arhitektonski vodič

Izobilje djela na tu temu najbolje je ilustrirano na godišnjem sajmu Židovske knjige održavanom redovito početkom ožujka. Mislim da razlog gledanja unatrag ima također jednu drugu psihološku pozadinu. Suočeni danas s nesagledivim morem tragičnih sukoba i nerješivih problema na području Bliskog istoka, mnogima od nas se lakše baviti prošlim vremenom, nego neprekidno se suočavati s užasnim krvoprolićem i nepravdama čija besmislena stravičnost ranjava holokaustom i ratovima naše teško, ili nikad, zaliječene psihe. No moramo biti

svjesni da uz sve probleme koje ima Izrael danas, već samo postojanje židovske države i njezinih institucija, mogućnosti obrazovanja koje one pružaju, bolje izražajne sposobnosti kao i komunikacijske pogodnosti doprinose stvaranju velikog interesa koji vlada za židovstvo, kakvo se posebno očituje u okviru otvorenih mogućnosti i multikulturalizma zapadnih demokracija. Pri tome ne treba zaboraviti da manifestacije antisemitizma itekako postoje, premda se, što se Britanije tiče uglavnom radi o pojedinim

Kad se uđe u Freudov studio čini se kao da je papa Freud samo na čas izašao iz prostorije, sve je ostalo kako je bilo u vrijeme njegovih psihoanalitičkih seansi. Na postolju pred bibliotekom njegov je portret u drvu, rad Oskara Nemon.

ekscesima. Da je to tako pokazuje veliko zanimanje što su ga pobudili i zabilježili razni programi i djela koja su popratila obilježavanje 350-te godišnjice povratka Židova u Britaniju godine 1656., poslije 4 stoljeća srednjovjekovnog progonstva. Osvrnut ću se na jedno od njih. Radi se o vodiču Židovsko nasljeđe u Engleskoj - Arhitektonski vodič. Autor je Sharman Kadish, za izdavača English Heritage, 2006. (Jewish Heritage in England; Architectural Guide). U toj knjizi praktične džepne veličine (može ju se lako ponijeti u obilazak) sadržani su opisi, podaci i osvrt na sve značajne lokacije, groblja, sinagoge i ostale građevine od židovskog interesa u Engleskoj, a ukratko su navedene građevine u Welsu, Škotskoj i Irskoj. U svakoj natuknici vodič daje detaljan opis, ime i biografske podatke arhitekta, vrijeme gradnje, povijesnu pozadinu, bar po jednu fotografiju uz naznaku kada i kako se određenu lokaciju može posjetiti. Priložene su karte pojedinih regija Engleske s naznačenim mjestima od važnosti, kao i sugestije i upute za pojedine šetnje. Zabilježene su i mnoge građevine ili groblja koja danas više ne postoje. Na

kulturne veze i bile u stanju naći pokrovitelje na otoku. Normalno je da se mnogi ljudi s nostalgijom danas sjećaju vremena prije holokausta, no posebno se mnogo piše o vremenu prijelaza 19. u 20. stoljeće. Premda obilježeno

žalost još do sedamdesetih godina 20. stoljeća nije se držalo mnogo do lokacija od židovskog interesa. Ta su mjesta prečesto sravnjivana radi nove izgradnje, posebno u istočnom Londonu. Očuvanje židovske baštine nije posebno kotiralo, premda se ni danas ne može tvrditi da se sve promijenilo na bolje, usprkos novo probuđenom interesu. Neki dan sam tako pročitala u „Jewish Chronicleu“ o prodaji najstarijih mikhvi u Britaniji koje datiraju iz 11. stoljeća.

Sir Nicolaus Pevsner i njegova serija vodiča

Sir Nicolaus Pevsner značajni povjesničar umjetnosti (i sam izbjeglica od nacizma iz Njemačke odakle je utočište našao u Engleskoj) zadužio je svoju novu domovinu izvanredno obrađenom serijom vodiča u kojima je s gledišta svoje struke sistematizirao i valorizirao sve značajnije građevine na otoku u seriji od 12 knjiga, koje je u suradnji s njim i sveučilištem u Cambridgeu izdavala izdavačka kuća Penguin pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća. Ti su vodiči postali klasično i obavezno štivo za svaki stručni obilazak V. Britanije.

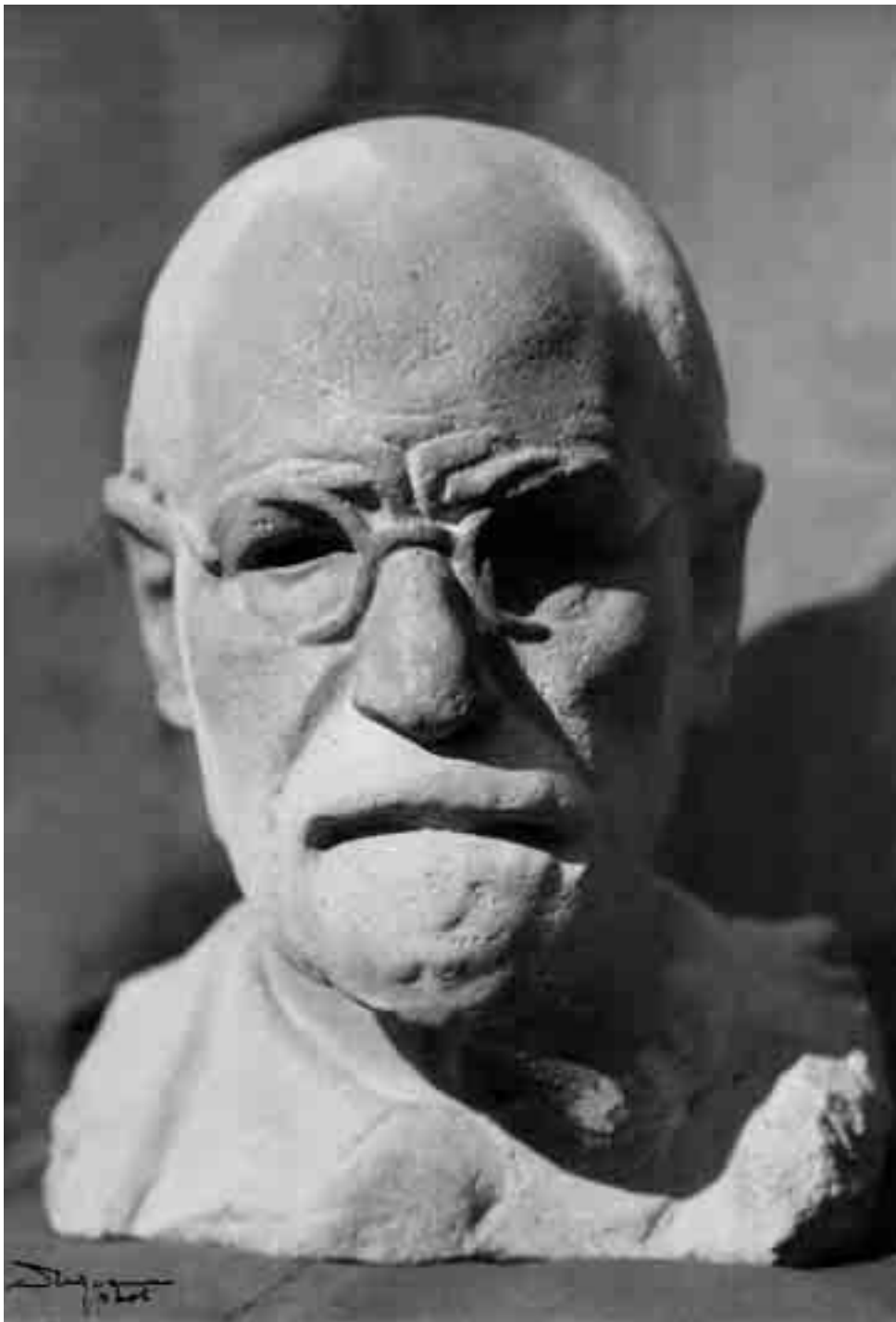
Pevsner pripada generaciji asimilacijskih shvaćanja moderne, baš kao i Sir Ernst Gombrich i mnogi drugi židovski izbjeglice iz srednje Europe koji su se ovdje skrasili. Bilo je općenito takvo vrijeme te Pevsner nije posvećivao posebno pažnju građevinama od židovskog interesa budući da većina njih datira iz kasnijeg razdoblja odnosno 19. ili 20. stoljeća, a arhitekturu tog vremena općenito se tada smatralo imperijalnom i opresivnom, nije ju se tada posebno čuvalo, niti bilježilo. Moglo bi se reći da je tek u postmodernističkom vakuumu porasla vrijednost arhitekturi viktorijanskog i post viktorijanskog razdoblja. Sada je posebna zasluga ovog vodiča u tome što je popunio tu veliku prazninu otkrivajući izričitu vitalnost, bogatstvo i raznolikost židovskog života u Engleskoj. David Clark, predavač turizma na Metropolitan sveučilištu u Londonu, drži (Jewish Renaissance, vol 6, January 2007) da je porast zanimanja za židovsku baštinu porastao od početka 1990- tih radi otvaranja istočnoeuropskih zemalja i obnovljenog

zanimanja za holokaust. To je produbilo svijest o potrebi očuvanja židovskih spomenika u Europi općenito, a turističko promoviranje je još više potaklo podizanje svijesti o njihovoj važnosti. U Britaniji je tek nedavno došlo do potrebe da se ostvari pregled cjelokupne židovske baštine, sačuvaju podaci, arhivira grada i fotografske zbirke te stvori baza podataka. Dakle, vodič Jewish Heritage

- Židovske baštine u Engleskoj rezultat je svega toga pa bih ga svakako preporučila kao obaveznu opremu svakom posjetitelju Engleske kojeg zanima židovska baština.

NEMON I FREUD

U sjenovitoj ulici sjevernog Londona, u aveniji Fitzjohn, na povišenom postolju, vis-a-vis Mansfield vrtova nalazi se

kamena statua oca psihoanalize Sigmunda Freuda u sjedećem položaju. Kip pomalo asocira na Rodinova Mislia, a rad je osječkog kipara Oskara Nemona koji je također našao utočište od nacizma u Engleskoj. Nekako istovremeno kad je Nemon stigao u Englesku, i dr. Freud je bio prisiljen u poznoj životnoj dobi bježati iz Beča pred nacizmom. Već prije Freudova dolaska u London, njegov sin arhitekt preuredio je jednu veliku kuću u toj ulici, učinivši je potpuno nalik njihovom bečkom stanu u Bergasse 19. Nastala je prekrasna sinteza bečkog intelektualnog šarma i engleske neformalnosti stanovanja s vrtom i ostakljenom verandom na kojoj je Freud rado boravio. Zbog njegova međunarodnog ugleda, Freudu su nacisti ipak dopustili preseliti pokretnu imovinu u cijelosti, pa je u toj mirnoj londonskoj kući mogao nastaviti svoj rad. Tu je mirno proživio posljednje godine života, zajedno s kćerkom Annom, i samom poznatom dječjom psihologinjom i autoricom znanstvenih djela iz svog područja. Nakon Annine smrti njihova je kuća pretvorena u Freudov muzej, danas otvoren posjetiteljima. Kad se uđe u Freudov studio, čini se kao da je papa Freud samo na čas izašao iz prostorije, sve je ostalo kako je bilo u vrijeme njegovih psihoanalitičkih seansi. Na postolju pred bibliotekom njegov je portret u drvu, rad Oskara Nemona.

Kustos muzeja, g. Michael Molnar, govori da su Freudu taj njegov portret poklonili za njegov 80-ti rođendan. Pitali su ga želi li ga u bronci, glini ili drvu, na što je Freud odabrao ovaj u drvu.

Bečko poznanstvo Nemona i Freuda

Kustos muzeja, g. Michael Molnar, govori da su Freudu taj njegov portret poklonili za njegov 80-ti rođendan. Pitali su ga želi li ga u bronci, glini ili drvu, na što je Freud odabrao taj u drvu. Nemonovo poznanstvo s Freudom datira još iz tridesetih godina 20. stoljeća. Kao talentirani mladić Oskar Nemon odabrao je zarana poziv kipara, a kad mu je bilo 20 godina otišao je iz Osijeka u Beč s namjerom da se upiše u umjetničku školu. Zbog tek uvedenog numerusa claususa tada nije primljen, no unatoč tomu nastavio je raditi kao kipar. Njegova rođakinja u Beču imala je lijevaonicu pa je mogao raditi medalje, a jednu je ponudio bečkom Kunsthistorische Museumu koja mu je na njegovo iznenađenje i otkupljena. U Beču se sprijateljio s krugom Freudovih učenika te je neke od njih

portretirao. Neki od njih nagovarali su Freuda da dopusti Nemonu da ga portretira, ali je on to iz skromnosti odbijao. Nemon je iz Beča otišao u Bruxelles gdje se ubrzo renomirao svojim radom. Jednoga je dana dobio poziv od jednog Freudova učenika da odmah dođe u Beč da bi portretirao Freuda. Sam Nemon o tom impresivnom događaju i kako je teklo nagovaranje Freuda piše u svojim sjećanjima: „Vidio sam ga u nekoliko navrata, uvijek u kratkim intervalima između njegovih pacijenata. Bio je uvijek rezerviran i nekomunikativan. Nakon jedne od tih šutnji pogledao me s osmijehom i primijetio: ‘Znate li da je vaše zanimanje najstarije na svijetu?’ Bio sam zatečen jer sam držao da ta čast pripada arhitekturi. ‘Znate li da je bog stvorio čovjeka iz gline?’ No prema tonu kojim je to rekao učinilo mi se da je namjeravao reći blata umjesto gline.”

Izvori:

U ovom članku služila sam se slijedećim materijalom:

Program Today, BBC Radio 4, Jewish Heritage in England, Architectural Guide, Sharman Kadish, English Heritage 2006 Časopis Jewish Renaissance, vol 6, 2007

Posjetila sam Freudov muzej u 20, Mansfield Gardens, London NW3

Posebno zahvaljujem na susretljivosti kustosu muzeja g. Michaelu Molnaru.

Neke sam podatke saznala od kćeri Oskara Nemon, lady Aurelije Young koja upravo piše knjigu o svom ocu i drži o njemu predavanja.

Dopisivala sam se sa snahom Oskara Nemon, Alice Nemon Stewart. Ona je upravo poklonila Modernoj galeriji u Zagrebu brončani odljev portreta Sigmunda Freuda, Oskara Nemon.

I na kraju, neovisno o svemu gornjem, preporučila bih svakako knjigu Joška Belamarića: Freud u Splitu, koju je povodom godine Freuda izdala izdavačka kuća Ex Libris, Zagreb, 2006.

Vesna Domany Hardy

REPUBLIKA RABLJANINA MARINA

Gaj Valerije Aurelije Dioklecijan služio se titulom Dominus et deus i kao Gospod i bog vladao na prijelazu iz III. u IV. stoljeće pr. n. e. Valjda se i ne bi skrasio u posebno izgrađenoj palači budućeg Splita, nadomak mjestu svojeg rođenja, da nije bio reumatičar, a tamošnje su mu klimatske prilike odgovarale. Tako barem neki misle. Nije ga se smjelo vidjeti u javnosti, pa čak niti u audijencijama nitko ga od podanika nije smio pogledati. Kao teokrat i autokrat obavio se velom tajne i mistike, a legende kazuju da je upravo on bio zaslužan za nastanak područja koje danas poznajemo kao najstariju republiku na svijetu.

Sve je, kažu, započelo daleke 257. godine kad je car Dioklecijan naredio obnavljanje zidina Riminija, koje je prethodno razorio liburnski kralj Demonsten. Među stotinama kamenorezaca, koji su se u potrazi za poslom našli u Riminiju, bila su i dvojica pridolšica iz Dalmacije. Ne znamo odakle je bio Leo, ali Marin je stigao s Raba (Rimljani su i taj dio današnje hrvatske obale nazivali Dalmacijom). Kažu da su se osim predanim radom kao kamenoresci, istaknuli i širenjem vjere. I upoznao se tako Marin s Verissimom i majkom mu Felicissimom - vlasnicima brda Titana, a Verissimo mu je blagonaklono dopustio da se naseli na njegovu zemlju. Kad je ostao paraliziran, Marin mu je svesrdno pomagao, štoviše, i njega i njegovu majku obratio na kršćanstvo. U znak zahvalnosti, mati i sin brdo Titan darovali su njemu i svim njegovim potomcima. Marin je i u svojem novom domu nastavio sa životom kakav je provodio i dotad: moleći se i radeći dočekao je smrt, koja ga je zadesila jednog 3. rujna nepoznate godine. Danas je taj datum "fešta od republike" upotpunjena velikim natjecanjem u gađanju, a čime drugim, nego samostrelom!

Teško je odvojiti legendu od stvarnosti: kralj Demonsten Liburnski jamačno nikad nije postojao, Dioklecijan je dao obnoviti zidine Riminija, ali to nikako nije bilo godine 257. Istraživanja upućuju da je Marin živio negdje između 500. i 700. godine. Ako je tako, mogao je biti i Hrvat, no godine 300. na Rabu nije bilo još nijednoga. Možda je cijela povijest pomalo romansirana i uljepšana, a isto tako i kronološki „uštimana“ da se očuva teritorijalno naslijeđe *Samostana svetog Marina* prema kojem je riminski biskup prečesto iskazivao svoje pretenzije.

Sjedište vlade

Gdje su Sanmarinci?

Od Marinovih vremena, ma koja to vremena bila, San Marino se, barem u teritorijalnom smislu, nije jako promijenio. Država se i dalje proteže na samo 61 četvorni kilometar, a što se slikovitosti tiče, malo se koja s njom može mjeriti. Na tri su vrha brda Titana tri tvrđave s kojih puca prelijep pogled, osobito prema Riminiju i Jadranu. Za lijepa i bistra dana, vide se hrvatski otoci. Tri su sanmarinske utvrde na Titanu postale svojevrsnim zaštitnim znakom zemlje: u grbu su smještene ispod krune kao simbola neovisnosti, a sastavni su dio i registarskih pločica automobila, koje upravo zbog tog heraldičkog dodatka, spadaju u najljepše u Europi. U prve dvije utvrde smješteni su muzeji i dojmljiva zbirka starog oružja u kojoj su brojčano i tipološki najzastupljeniji upravo samostreli.

Sanmarinaca nema mnogo: najviše 26.000 - toliko ih je, naime, pokazao posljednji popis stanovništva. Sudeći prema jezicima kojima se služe prodavači u bezbrojnim dućanima za turiste, nema ih više uopće. Jer na ulicu dopiru uglavnom poljski, ruski, bugarski ili rumunjski. Jezike nekadašnjih istočnih dijelova zajedničke nam države da se ne

spominje. A dućani prepuni suvenira koji vjerojatno nikad i ničemu neće poslužiti. Osim ako nije riječ o prački (znaju li današnja djeca uopće što je pračka?), brojnim replikama pucaljki svih tipova i kalibara, što svoje kuglice ispucajavu uz pomoć zračnog pritiska i samostrela koji se inače mogu vidjeti samo u muzejima ili pak u filmovima o Robinu Hoodu i šerifovim najamnicima.

Nema dućana u kojem na prodaju nisu izložene i poštanske marke. Šarolike, prepune zanimljivih motiva, ne nedostaje na njima vitezova, konja, egzotičnih životinja ili trkačih automobola; nude se uz visoke cijene, a prodaju slabo. Jer pravim filatelistima ti obezglavljeni ni-

Sanmarinaca nema mnogo: najviše 26.000 - toliko ih je, naime, pokazao posljednji popis stanovništva. Sudeći prema jezicima kojima se služe prodavači u bezbrojnim dućanima za turiste, nema ih više uopće.

zovi koji i nisu bili izdani u skladu sa svjetskim poštanskim regulama, ne znače baš ništa, a oni koji se u poštanske marke ne razumiju, ionako radije posežu za nečim većim i opipljivijim. Ipak, ta drevna republika upravo markama i spomen-novcu duguje iznimno mnogo. Markovna im je produkcija velika, ali danas je izdavačka politika mnogo ozbiljnija nego prije nekoliko desetljeća, tako da sanmarinska pošta drži popriličan broj pretplatnika diljem svijeta.

Od svih malih država San Marino je prvi počeo izdavati poštanske marke i prvi je na talijanskom govornom području u promet stavio

prigodnu marku. Nadalje, San Marino je jedini u talijanskom govornom području kovao zlatnike pod nazivom "škude" koji su bili zakonsko sredstvo plaćanja, ali zbog njihove numizmatičke vrijednosti malo tko ih je trošio u okviru označene nominalne vrijednosti. Danas su u prodaji drukčije kovanice: sanmarinski euro među najskupljima je na svijetu i, ma koliko trgovali, sigurno vam trgovci neće vratiti baš nijednu sanmarinsku kovanicu, jer njihova je numizmatička vrijednost u odnosu na nominalnu višestruko veća. Jedna od traženijih kovanica neprijeporno je ona na kojoj je lik Alberta Einsteina, ali i za njega valja izdvojiti pozamašnu svotu.

San Marino je štitio Židove

Već godine 1442. grof Guidantonio od Montefeltra kapetanima - regentima toplo preporuča Židove koji se u San Marinu bave trgovačkim poslom. Židovska populacija nikad nije bila odveć velika, ali ipak dovoljna da se pobrine za svoje vlastito groblje. Židovi su ponajčešće na svojoj odjeći morali nositi posebne oznake, ali uživali su i rijetku povlasticu: sanmarinska ih je vlada i službeno štitila. Izuzme li se groblje, u materijalnom smislu židovskih tragova gotovo i nema, ali baš je sićušni San Marino - ta najstarija republika na svijetu - za vrijeme II. svjetskog rata udomio više od stotinu tisuća Talijana i Židova

Autobusni kolodvor

Židovi se u San Marinu prvi put spominju u drugoj polovini XIV. stoljeća. Iz tog vremena, naime, potječe jedan dokument koji govori o novčanoj transakciji, ali u sljedeća tri stoljeća tih dokumenata je kudikamo više.

koji su pred nacističkim progonima pobjegli iz Italije. Danas je u San Marinu Židova malo. Sva je prilika da ih je više u nedalekom obalnom pojasu oko Riminija. Mnogi se hoteli tamo ističu posebnim košer-ponudama, a brojne su i ture posebno organizirane za Židove koji u okviru organiziranih putovanja i tura dolaze s druge obale Velike bare.

*Želite li vizu San Marina?
Nema problema!*

Nije nevažno da je San Marino jeftiniji od susjedne Italije koja ga okružuje sa svih strana. Ne mnogo, ali u doba kad njime vršljaju horde turista slabije kupovne moći, dovoljno da bude trgovački zanimljiv. Dok je još u uporabi bila talijanska lira, malo je koji od turista - prolaznika opazio da Sanmarinci upotrebljavaju talijanski papirnati novac, ali da su im kovanice dizajnom drukčije i da na njima piše SAN MARINO, a ne ITALIJA. Zabunu i danas znaju izazvati telefonske javne govornice, jer u onima narančastima, koje drži talijanski SIP, upotrijebiti se mogu samo talijanske telefonske kartice, a u onim plavim vrijede samo sanmarinske.

U turističkom uredu tik do glavnog trga za dva eura može se kupiti "sanmarinska viza" i putovnica se na taj način može obogatiti dvjema slikovitim taksenim markama. Izvanredan turistički štos koji će malo tko propustiti. Napokon, barem u smjeru Riminija, San Marino ima pravi granični prijelaz, a komu se i posreći da od vremena do vremena vidi tamo i kakvog policajca ili carinika.

Demokracija u pravom smislu riječi

Pa ipak, San Marino je u potpunosti neovisna država: ima svoje poštanske marke, kuje svoj novac, ima vojsku i

Suvenirnice

policiju, zemlja je članica Organizacije ujedinjenih naroda, a budući da je samostalna ni više ni manje nego od 301. godine, s pravom nosi naziv najstarije republike na svijetu. Sanmarinci su se odavno pokorili tržišnim zakonitostima: napustili su svoje stanove i kuće u krivudavim uličicama stare gradske jezgre i prepustili ih turistima. Sa

San Marino - ta najstarija republika na svijetu, za vrijeme II. svjetskog rata udomio je više od stotinu tisuća Talijana i Židova koji su pred nacističkim progonima pobjegli iz Italije.

svojim dućanima, dakako. Sami žive u ladanjskom okruženju.

Vojska turista u potrazi za starim, lako zaboravlja da je u San Marinu sadašnjost kudikamo zanimljivija od prošlosti. Na čelu države su dva kapetana - regenta koji se biraju između 60 članova Velikog vijeća. (Ne podsjeća li to na ono lijepo vrijeme kad su Rimom upravljala

dvojica konzula...?). Regenti su iz suprotstavljenih političkih stranaka tako da mogu "paziti jedan na drugog". Smjenjuju se 1. travnja i 1. listopada svake godine, a događaj je popraćen velikim mimohodom šaroliko odjevenih sudionika skupa. Ako kao objašnjenje istinske demokratičnosti primjer nije dovoljno ilustrativan, dodajmo da regentima

U smislu društvene skrbi, upravo San Marino ima jednu od najcjelovitijih zdravstvenih zaštita na svijetu. K tomu besplatnu, baš kao i sustav obrazovanja.

mandat traje samo šest mjeseci. Da se ne bi kojim slučajem osilili ili pokušali izgraditi kakav kult ličnosti. A kad im mandat istekne, slijede tri dana u kojima svaki građanin republike ima pravo žalbe ili prigovora na regenta dok je obnašao svoju dužnost. Dokaže li se kakva nepravilnost, slijedi sudski postupak. Takav pristup demokraciji u mnogočemu je jedinstven. U tom je

smislu državljanstvo neobično važno: građani su itekako svjesni da doista sami upravljaju svojom zemljom i svako svoje zaduženje shvaćaju nadasve ozbiljno. U smislu društvene skrbi, upravo San Marino ima jednu od najcjelovitijih zdravstvenih zaštita na svijetu. K tomu besplatnu, baš kao i sustav obrazovanja.

Muzej filatelije i numizmatike

Većina turističkih autobusa na putu od Riminija prema San Marinu samo prozuji kroz mjestašce Borgo Maggiore, koje se smjestilo u njegovu podnožju. S glavnim gradom iznad sebe povezan je žičarom. Filatelisti i numizmatičari u njemu mogu uživati u izvanredno uređenom muzeju *Museo Filatelico e Numismatico*. Mjesto na kojem se mogu vidjeti sve sanmarinske marke od početka njihova izdavanja godine 1877. do danas.

U San Marinu, od autobusnog parkirališta do središta grada, valja proći pokraj živopisno odjevena policajca. Stanovnici Apeninskog poluotoka od pamtivijeka su imali smisao za dizajn i boje: gdje bi drugdje prometni policajac sako azurnomodre boje nosio upotpunjen jarko žutonarančastom košuljom?

Prekrasne palače - mete foto-aparata

Sjedište žandarmerije je na trgu *Piazza del Titano*. Ispred nje pripadnici postrojbe zvane *Guardia di Rocca* u crvenim hlačama i otvoreno zelenim kaputima. Prsa im prekrivena crvenobijelim spletom gajtana, a visoka kapa upotpunjena bijelim perjanicama. Na trenutak se može učiniti da se vratilo vrijeme napoleonskih ratova. Pojedini pripadnici turističkih skupina guraju se da se slikaju s ponekim gardistom: ispred njega, pokraj njega, iza njega, čak obješeni o njega. Prednjače turisti s Dalekog istoka: petstotinjak fotografija po putovanju!

Središte zbivanja je neprijeporno *Piazza della Liberta*. Palača *Mercuri* je nekadašnja sudnica. I danas je čuvaju žandari, jer u njoj je sjedište Ministarstva tr-

Gardisti

govine, industrije i zanatstva. Sredinom trga dominira Kip slobode. Ni najmanje nalik svom američkom istoimeniku, kip je u neku ruku personifikacija Republike. Rad Stefana Galletija, koji je godine 1876. San Marinu darovala *Ottilia Heiroth Wagener*, počašćena plemićkim naslovom "Vojvotkinja od Acquavive". Kažu da kiparu još nije platila ni osnovnu narudžbu, kad je zatražila da joj iskleše i manju inačicu kipa i njezin lik u obliku kamenog medaljona koji danas resi postolje.

Sjedište regenata, neogotička palača firentinskog sloga *Palazzo Pubblico*, jedna je od najprepoznatljivijih građevina. Svečano otvorena 30. rujna 1894., mjesto je zasjedanja Velikog i Generalnog državnog vijeća, Savjeta dvanaestorice te je i tradicionalna rezidencija regenata. Osmerokutni završeci stupova triju lukova na pročelju palače ukrašeni su kamenim grbovima dvoraca Serravalle, Fiorentino, Montegiardino i Faetano. Na samom vrhu, na tornju koji budi sjećanja na Palazzo Vecchio u Firenci, sveti Marin je u društvu Lea i sv. Agate.

Kažu da sanmarinske stalne vojne snage ponajčešće čine dva vojnika i četiri časnika. Svaka im čast, jer sloboda je u toj malenoj republici potrajala već duže od sedamnaest stoljeća.

Jurica Miletić

San Marino je u potpunosti neovisna država: ima svoje poštanske marke, kuje svoj novac, ima vojsku i policiju, zemlja je članica Organizacije ujedinjenih naroda, a budući da je samostalna ni više ni manje nego od 301. godine, s pravom nosi naziv najstarije republike na svijetu.

Ulaz u grad

NEKA NOVIJA IZDANJA

Poštanskih maraka, koje svojom tematikom potpadaju pod zajednički nazivnik JUDAICA, nikada nije nedostajalo, a posljednjih godina ima ih sve više. Na vidjelo izlaze mnogi likovi, događaji i građevine, a neke pak pošte ionako izdaju sve što se može prodati. Činjenica jest da je JUDAICA sve traženija tema, a rječito o tome govore i izložci koji se mogu vidjeti i na velikim i na manjim filatelističkim izložbama diljem svijeta. Dakako, uvijek se nameće pitanje što zapravo čini judaicu, ali i o tome, baš kao i o mnogim drugim stvarima, svaki filatelist ima svoje mišljenje i svoje razloge. Posljednjih godina između ostalih pojavila su se i ova zanimljiva izdanja:

Charlie Chaplin i na albanskim markama

Činjenicu da je engleski Židov i nenadmašan komičar **Charlie Chaplin**, koji je karijeru stvorio u Americi, a dio života u poznijim godinama proveo u Švicarskoj gdje je i umro, tamošnja je pošta iskoristila za pripremu prigodnih maraka. Nije jasno u kakvoj je svezi s popularnim Charlijem bila ili jest Albanija, ali činjenica je

da je i tamošnja pošta niz od tri prigodne marke posvetila istoj osobi. Nominalne vrijednosti maraka su 30, 50 i 250 leka i prikazuju legendarnog komičara u tri izdaleka prepoznatljive i za nj tipične poze. Marke su izašle u arcima od deset komada, a tehnikom višebojnog ofseta tiskala ih je grčka tiskara

ALEX.MATSOUKIS S.A. Albanski poštanski letak, osima araka, spominje i postojanje svešćića kojem je cijena 660 leka.

Židovskim narodnim nošnjama kasnog XIX. i ranog XX. stoljeća posvećeno je izdanje prigodnih maraka Izraela. Premda su Židovi, što se narodnih nošnja tiče, uglavnom bili integrirani s etničkom sredinom u kojoj su živjeli, neka su mjesta zadržala poneku osobitost.

Autor Kipa slobode na francuskoj marki

Frederic Auguste Bartholdi (1834. - 1904.) protivno željama svoje majke studirao je arhitekturu i slikarstvo u ateljeu Aryja Scheffera, koji mu je, vidjevši njegove rane radove, svjetovao da se okrene kiparstvu. Prvi mu je uspjeh bio kip generala Rappa koji je naručio grad Colmar, ali svijet ga je zapamtio kao autora Kipa slobode u New Yorku. Kao model poslužila mu je

supruga Jeanne-Emilie Baheux de Puysieux. Kip je otkrio predsjednik Groover Cleveland 28. listopada 1886., a povijesnim je spomenikom proglašen 15. listopada 1924. Pojavio se na prigodno francuskoj marki vrijednosti 0.90 eura, koja se u prometu pojavila 23. veljače 2004., a koja je bila posvećena stotoj obljetnici Bartholdijeve smrti. Žigovi prvog dana u uporabi su bili u Parizu i Colmaru i, osim oznake datuma i lika kipara i njegova djela, donose i tekst LA LIBERTE ECLAIRANT LE MONDE.

Sam se Bartholdi na francuskoj marki pojavio godine 1959. u okviru izdanja pod nazivom Frederic Auguste Bartholdi i njegova djela - Kip slobode u New

Yorku i lav u Belfortu (Yvert br. 1212). Tiskana lijepom i skupom tehnikom višebojnog dubokotiska, marka je osim judaici, izvanredna dopuna mnogim tematskim zbirkama vezanim uz povijest umjetnosti, kiparstvo, demokraciju, slobodu i sl.

Izraelske marke posvećene kruhu

Kruhu - najvažnijem i osnovnom dijelu prehrane velikog djela čovječanstva posvećen je jedan od novijih nizova izraelskih maraka. Vrlo rječito, na tri su marke prikazani žitni klas ispod srpa, mlinski kamen starinskog mlina i polaganje kruha u pećnicu. Nominalne vrijednosti maraka su 1.50, 2.40 i 2.70 šekela, a prema likovnom rješenju Hayyimija Kivkovicha, marke su tehnikom višebojnog ofseta tiskane u izraelskoj tiskari E. Lewin-Epstein Ltd. Zacijelo nije slučajno da su pšenica i ječam bili pri samom vrhu popisa najvažnijih kultura drevnog Izraela i da se riječ koja je na hebrejskom, arapskom i još ponekom jeziku označavala kruh, nerijetko rabila da se njome označi hrana uopće. Divlja pšenica i ječam tamo su bili poznati i prije dvadesetak tisuća godina, a za vrijeme tzv. poljoprivredne revolucije prije

nekih devet tisuća godina, čovjek je i pšenicu i ječam počeo sijati, mljeti, mijesiti i peći kruh. Danas je zemljoradnički posao mnogo lakši, a kruh se u svijetu proizvodi od svih mogućih mješavina, u nebrojenim oblicima i bojama. Neki su kruhovi baš onakvi kakve zamišljamo, a poneki se svedu tek na korice i praznu unutrašnjost. Na glasovitu izreku "Dao sam ti kruh u ruke", taj podatak ni najmanje ne utječe.

Židovsko nasljeđe u Portugalu

Ljubitelji opere (makar samo na markama) nisu mogli poželjeti bolje izdanje: pošta San Marina je arčič od šesnaest maraka nominala 800 lira, ili 0.41 eura svaka, posvetila najpoznatijim opernim djelima i njihovim skladateljima. Štoviše, na markama su, osim likova skladatelja, i dijelovi inscenacije nekih od njihovih najpoznatijih ostvarenja. I tako na njima osim likova Monteverdija, Purcella, Glucka, Mozarta, Rossinija, Bellinija, Donizettija, Verdija, Gounoda, Bizeta, Wagnera, Musorgskog, Puccinija, Prokofjeva, Gershwinia i Bernsteina, možemo vidjeti i prizore iz Orfeja i Euridike, Don Juana, Seviljskog brijača, Norme, Lucije di Lammermoor, Aide, Fausta, Carmen, Prstena Nibelunga, Borisa Godunova, Tosce, Porgy i Bess, Priče sa zapadne strane itd.

Među zanimljivija portugalska izdanja neprijeporno valja ubrojiti i niz od šest maraka popraćen spomen-blokom koji se godine 2004. pojavio pod nazivom *Židovsko nasljeđe u Portugalu*. Nominalne vrijednosti maraka su 0.30, 0.45, 0.56, 0.72, 1 i 2 eura, a nominala spomen-bloka je 1.50 eura. Kompletnih nizova ima samo 250.000 (naklada triju vrednota), a blokova je samo 68.000. Dok spomen-blok prikazuje unutrašnjost sinagoge Shaare Tikva, na markama su različiti primjerci rukopisnog blaga, preuzetog iz nekoliko poznatijih biblioteka. Pozornost plijene menora, Davidov štit i oštećeni kamen na kojem je prikazana još jedna menora. Vrlo ukusno, svi premeti dani u obliku obrađenog fotografskog predloška, na pozadini s natpisima na hebrejskom.

George Sand ovjekovječena i u filateliji

Pravim imenom Aurore Dupin, rodila se 1. srpnja 1804. kao kći carskog časnika koji je umro kad joj je bilo tek pet godina. Brigu o njezinu odgoju preuzela je tad njezina baka u Nohantu. Školovanje je završila u Parizu, a onda se vratila u Nohant i kao osamnaestogodišnjakinja udala za baruna

Dudevanta s kojim je imala dvoje djece: Mauricea i Solange. Ubrzo se udaljila od muža, prešla na judaizam i, zahvaljujući Julesu Sandeau s kojim je napisala *Rose et Blanche*, otkrila svoj pravi poziv, istodobno uzevši umjetničko ime George Sand. Tridesetih godina XIX. stoljeća objavila je romane *Indiana*, *Valentine*, *Lelia* i *Mauprat*, izvrsno se snalazeći u opisivanju ljubavi i njezine snage, ali i prosvjedujući protiv jarma, kojemu su, po njezinu mišljenju, žene njezina vremena bile izložene u brakovima.

Izraelska marka donosi Herzlov portret nastao 1903. godine - djelo Hermanna Strucka rođenog u Berlinu 1876. Tik do njegova lika je naslov njegove knjige "Židovska država", ispisan na hebrejskom, njemačkom i mađarskom jeziku.

U kasnijem stvaralačkom razdoblju okrenula se socijalnim temama, primjerice u romanu *Le Meunier d'Angibault*, a sve veća ljubav prema selu i ladanjskom načinu života potaknula ju je na pisanje romana poput *Mare au Diable*, *La Petite Fadette* i *Francois le Champi*, no okušala se i u pisanju političkih djela. Novelom *Les Maitres Sonneurs* pokrenula je novi žanr. Skandalizirajući društvo svojim ponašanjem i ljubavnim aferama, posvetila se radu u dobrotvornim organizacijama, nikad ne prekinuvši s intelektualnim radom.

Dobroj ženi iz Nohanta koja se družila s Dumasom-sinom, Goncourtom, Saint-Beuveom, Taineom, Gautierom, Flaubertom i Turgenjevom, glazbenike da se i ne spominje, francuska je pošta prigodnu marku nominalne vrijednosti pola eura posvetila sredinom ožujka 2004., obilježivši tako 200. obljetnicu njezina rođenja.

Stjepan Betleheim - psihoanaliza u Zagrebu

Profesor dr. Stjepan Betleheim (1898. - 1970.) rodio se u Zagrebu, u židovskoj trgovačkoj obitelji. Medicinu je diplomirao u Beču godine 1922. gdje je na klinici prof. Wagnera-Jaureggga specijalizirao neuropsihijatriju, nastavivši kasnije specijalizaciju u Zurichu, Parizu i Berlinu. Godine 1928. postao je članom Bečkog psihoanalitičkog društva, a u suradnji s glasovitim psihoanalitičarom H. Hartmannom napisao je djelo "O parapraksama u Korsakovljevoj psihozi". U drugom dijelu svoje knjige "Tumačenje snova", taj rad navodi i sam Freud. Vrativši se u Zagreb, Betleheim se trudio popularizirati Freudu i psihoanalizu što je moguće više i osnovao diskusijsku skupinu intelektualaca koja je raspravljala o različitim vidovima psihoanalize, ali daljnju mu je aktivnost prekinuo rat. Od nacističkih se progona sklonio u Bosnu, a neposredno nakon rata bavio se liječenjem ratnih neurotičara i o tome pisao u stručnim časopisima. Godine 1953. osnovao je ambulantni psihoterapijski odjel na Neurološko-psihijatrijskoj klinici Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, prvi u bivšoj Jugoslaviji. Bolesnike je liječio psihoanalizom i različitim psihoterapijskim

metodama (hipnoza, autogeni trening, analitička psihoterapija, skupna psihoterapija). U nastavu na Medicinskom fakultetu uveo je predmet Medicinska psihologija koji je tad bio rijedak i na medicinskim fakultetima Europe.

Obilježavajući 150. obljetnicu njegova rođenja, tadašnji HPT je prigodnu marku nominalne vrijednosti 1.50 kuna u promet stavio 22. srpnja 1998.

Herzl na markama Izraela i Mađarske

Stotu obljetnicu smrti Theodora Herzla (1860. - 1904.) Izrael je prigodnom markom nominalne vrijednosti 2.50 novih šekela obilježio 6. srpnja 2004., odužujući se tako čovjeku koji

je u velikoj mjeri pridonio stvaranju samostalne izraelske države. Herzl se rodio u Pešti u ulici Dohany, blizu velike sinagoge. Kao dječak pohađao je židovsku osnovnu školu i uvelike se bavio pisanjem priča i pjesama. U Beču, kamo se s obitelji preselio, doktorirao je pravo, a u godinama 1891. - 1895. u Parizu je djelovao kao dopisnik vodećeg bečkog lista *Neue Freie Presse*. Koncept njegove politike dozrio je u vrijeme rastućeg antisemitizma u Beču i glasovite "afere

Zacijelo nije slučajno da su pšenica i ječam bili pri samom vrhu popisa najvažnijih kultura drevnog Izraela i da se riječ, koja je na hebrejskom, arapskom i još ponekom jeziku označavala kruh, nerijetko rabila da se njome označi hrana uopće.

Dreyfus", pa je tzv. "židovsko pitanje", koje se dotad uglavnom držalo vjerskom odnosno socijalnom temom, postalo nacionalnim. Vrativši se u Beč, postao je urednikom novina za koje je dotad radio tek kao vanjski dopisnik i taj je položaj

zadržao do smrti. Pamflet *Židovska država* objavio je 1896., a godinu dana kasnije u Baselu je organizirao Prvi svjetski cionistički kongres prilikom kojeg je usvojen bio tzv. "Bazelski program". Izraelska marka donosi Herzlov portret nastao 1903. godine - djelo Hermann Strucka rođenog u Berlinu 1876. Tik do njegova lika je naslov njegove knjige "Židovska država", ispisan na hebrejskom, njemačkom i mađarskom jeziku, a na privjesku se pojavljuje moto iz Herzlove knjige *Stara-nova zemlja*: "Ushtjedneš li, neće biti bajka". Naime, kao i većina izraelskih prigodnih maraka, i ova se pojavljuje u arku od devet komada, a tri

marke u najdonjem redu imaju spomenuti privjesak s tekstom. Tiskanje je tehnikom višebojnog ofseta još jednom uspješno obavila tiskara E.Lewin-Epstein Ltd. Stoljetnicu Herzlove smrti obilježila je istodobno i mađarska pošta, pa su se tako i Izrael i Mađarska našli na popisu zemalja koje su se odlučile za združeno izdanje.

Židovske narodne nošnje na markama

Združena izdanja maraka u suvremenoj su poštanskoj stvarnosti danas mnogo češće pravilo nego iznimka. U takvoj izdavačkoj politici nekoliko se puta okušala i naša pošta. Na sličan su se pothvat nedavno odlučile pošte Italije i Izraela, pa su tako obje zemlje 20. svibnja 2004. u promet stavile marke posvećene stoljetnici inauguracije velike rimske sinagoge, poznate pod nazivom *Tempio Maggiore*. Talijansko izdanje čine dvije marke nominalnih vrijednosti 0.60 i 0.62 eura. Dok je na nižoj vrednoti sinagoga prikazana izvana, druga donosi i dio unutrašnjosti: menoru sa sedam krakova. Marke su se pojavile u pristalim i zanimljivim arcima od dvanaest komada i sva je prilika da će i arci postati traženim predmetom skupljanja: donji dio arka u mnogočemu podsjeća na izraelska izdanja u kojima upravo najdonji red maraka u arku ima i dodatni privjesak pa se te marke zbog njega razlikuje od ostalih. U ovom slučaju riječ je o privjescima na kojima je natpis CENTENARIO TEMPIO MAGGIORE ROMA. Bez oznake nije niti gornji dio arka koji spominje (na talijanskom jeziku) koliko je maraka u arčiću i kolika mu je nominalna vrijednost. Tempio Maggiore pojavljuje se i u središtu žiga prvog dana koji je u uporabi bio u Rimu (ROMA FIALTELICO), a tiskanje je uspješno obavila talijanska državna tiskara *Officina Carte Valori dell'Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato S.p.A.*

Židovskim narodnim nošnjama kasnog XIX. i ranog XX. stoljeća posvećeno je izdanje prigodnih maraka Izraela. Premda su Židovi, što se narodnih nošnja tiče, uglavnom bili integrirani s etničkom sredinom u kojoj su živjeli, neka su mjesta zadržala poneku osobitost. Marke su posvećene nošnjama u Buhari u Maloj Aziji i Maroku. Jezik buharskih Židova bio je i ostao perzijski dijalekt *tajik* i njihovi su običaji ostali u tijesnoj svezi s perzijskom kulturom. Marka posvećena nošnjama marokanskih Židova donosi nošnju iz pokrajine Seus iz jugozapadnog dijela zemlje, iz okolice gradova *Tiznita* i *Tahla*. Nominalne vrijednosti novih izraelskih maraka su 2.30 i 3.40 novih šekela, a tehnikom višebojnog ofseta izrađene su u tiskari izraelske vlade.

Jurica Miletić

Juedische Allgemeine objavio je 11. siječnja ove godine razgovor s predsjednikom Židovske općine Zagreb Ognjenom Krausom. Prenosimo prijevod intervjua:

NAŠ PRIMJER JE BEZ PRIMJERA

Zagreb: Ognjen Kraus, predsjednik Židovske općine, o svađi i gluhim ušima

Gospodine Kraus, Židovi u Zagrebu su posvađani. Sada je Bet Israel čak osnovao drugu općinu. Kako je moglo doći do toga?

KRAUS: Ni posvađeni ni raskoljeni. Zagrebačka općina ima 1482 člana, a do danas nitko nije istupio. Sukob između Bet Israela i Židovske općine eskalirao je nakon odluke da se ne obnovi ugovor s rabinom Kotelom Da-Donom. To je bila tema skupštine članova na kojoj se samo 57 članova izjasnilo da se obnovi ugovor s rabinom. A to nije 75 posto koje navodi Ivo Goldstein. Kampanji Ive Goldsteina pomoglo je to što se umiješao predsjednik države: zahtijevao je da se revidira više puta potvrđena odluka da se ne produlji ugovor s rabinom. To je eklatantna povreda demokratskog načela nemišanja države i politike u unutrašnje stvari vjerskih i nacionalnih zajednica. Skandal nije nanio veliku štetu samo ugledu naše općine, nego je izazvao i val antisemitizma i rasizma.

2. Zašto nema suradnje?

KRAUS: Ivo Goldstein i njegovi sljedbenici iznijeli su protiv mene, mojih kolega u predsjedništvu i naših suradnike teške optužbe: od diktatorskog stila upravljanja, preko tobožnje korupcije sve do kriminalnih radnji. Te optužbe odavno je sud odbacio kao neutemeljene. Zatražili su čak da se naša općina briše iz registra vjerskih zajednica RH. Dokument je potpisao rabin Da-Don kao osoba s pravom potpisa Općine, što nije bio. Zbog toga smo podnijeli krivičnu prijavu protiv njega. Rabin Kotel Da-Don pokušava preko suda iznuditi da ga se nanovo primi u našu Općinu, koju istodobno želi likvidirati. To je paradoks.

3. Bet Israel tvrdi da za neproduljenje ugovora s rabinom Da-Donom nije bilo temelja. Zašto se izabrali Zvi Alonija kao novog rabina?

KRAUS: O radu rabina Da-Dona postoji niz konkretnih primjedaba, koje su bile više puta izložene. Neki su kritizirali da se kao konzervativni ortodoksni rabin nije mogao ili htio prilagoditi tradiciji naše Općine. Od samog početka upletao se u stvari izvan svog djelokruga, stvarao napetosti, bavio se samo svojim profitabilnim projektima i zanemarivao ostale općine. Iako je bio nadrabin u Hrvatskoj, nikada nije posjetio većinu od 10 općina. Uz njegovo znanje, njegova supruga je pismima elektroničkom poštom upućenima svim članovima Općine

prije izbora pokušala lobirati za Goldsteinovu grupu. I on se sam umiješao u kampanju, što je za rabina nedopustivo. O njegovu moralu najbolje svjedoči činjenica što ne želi napustiti stan koji mu je naša općina dala na raspolaganje bez ikakve naknade, a istovremeno čini sve da je uništi.

4. Zvi Alonije je upitan. Bet Israel mu predbacuje da nije priznat prema židovskom zakonu. Jeste li to provjerili?

KRAUS: Bet Israel mu čak predbacuje da je krivotvorio diplomu. Zvi Elieser Alonije došao je iz Mainza. Prije nego što je namješten, podnio nam je svoju dokumentaciju. Dali smo je ispitati u Izraelu i uvjerali smo se da je autentična i ispravna. U našoj je općini stekao poštovanje i simpatije i unio u nju atmosferu mira i harmonije. Za neutemeljne objede odgovoran je rabin Kotel Da-Don i njegovi izvori.

5. Između Bet Israela i Vaše općine nema suradnje. Hoće li to tako ostati i nadalje?

KRAUS: Bet Israel je grupa čiji je jedini cilj preuzimanje Židovske općine Zagreb i njezine imovine. Tu nam problematičnu zajednicu politika želi nametnuti kao partnera, i to u realizaciji najvećeg projekta: izgradnje židovskog centra i sinagoge na mjestu našeg hrama srušenog u doba ustaškog režima 1941./42. Takvim inicijativama pokušava se Bet Israelu dati legitimitet druge zagrebačke općine i omogućiti napokon Ivi Goldsteinu da bude predsjednik židovske općine. Bilo kakvom kontaktu ili čak suradnji mora prethoditi javna isprika zbog štete koju su nanijeli ne samo zagrebačkoj općini, nego svim Židovima u Hrvatskoj. A to je malo vjerojatno.

6. Prijete li u Zagrebu «praške prilike», gdje je između članova općine došlo do pravih borbi?

KRAUS: Ne. Razlozi sukoba u Pragu i Zagrebu posve su različiti. U Pragu se politika nije umiješala u probleme općine. Naš je slučaj je bez presedana u demokratskim europskim državama, koje poštuju autonomiju vjerskih zajednica. Visoki predstavnici Europskog židovskog kongresa (EJC) i B'nai B'rith Europa dali su nam svoju podršku. Na poziv naše općine došli su u Zagreb i razgovarali s najvišim predstavnicima političke vlasti u Hrvatskoj. Ali njihov zahtjev da se politika ne smije miješati naišao je ovdje na gluhe uši. To je situacija u kojoj živimo.

Razgovor vodio: Baruch Rabinowitz.

AFERA DREYFUS: OD PONIŽENJA DO POMIRENJA

Piše: Jurica Miletić

Pod naslovom J'accuse (Optužbeno pismo), u vrijeme borbe za njegovo rehabilitiranje, Emile Zola je tadašnjem francuskom predsjedniku Félixu Faureu napisao javno pismo, objavljeno na naslovnici dnevnih novina L'Aurore.

Optužba za veleizdaju

Stjecajem okolnosti u ispitnom je povjerenstvu bio i neki general Bonenfant koji je otvoreno tvrdio kako "Židovi tamo nisu poželjni" i potrudio se da mu i snizi ocjene i o njemu podastre iznimno loše karakteristike. Jednako je tako postupio i prema drugome židovskome kandidatu, poručniku Picardu. Svjesni učinjene im nepravde, oba su se časnika potuži-

Alfred Dreyfus, rođen 9. listopada 1859. u gradu Mulhouse u Alzasu, bio je najmlađi od sedmero djece u obitelji židovskog trgovca suknom koji je, kad je njemačko carstvo godine 1871. anektiralo tu pokrajinu, ostao u Francuskoj i uzeo francusko državljanstvo. U svakom slučaju, nije nevažno da je ta obitelj tada već dugi niz godina živjela baš u Alzasu.

Odlučivši se za vojni poziv, Alfred je bio primljen u glasovitu parišku vojnu akademiju École Polytechnique i diplomiravši izišao iz nje s činom potporučnika. Čini se da je na njegovu odluku da se posveti vojnoj karijeri uvelike kumovao baš ulazak njemačkih trupa u njegov rodni grad, a tad mu je bilo samo 11 godina. Vojni je nauk nastavio u Fontaineblauu, specijalizirajući se za topničkog časnika i napokon s činom poručnika bio dodijeljen 32. konjičkoj regimenti. Četiri godine kasnije postao je pomoćnikom ravnatelja pirotehničke škole u Bourgesu i bio promaknut u čin kapetana. 18. travnja 1891. oženio se Luciom Hadamard s kojom će kasnije dobiti i sina i kćer, a samo tri dana kasnije primio je obavijest da je primljen u Višu ratnu akademiju. U njoj je kao izvrstan student i deveti u svojem razredu, diplomirao dvije godine kasnije i odmah bio imenovan za instruktora u vrhovnom stožeru u kojem je bio i jedini Židov. Nekako u to vrijeme umro mu je i otac Raphaël.

la direktoru škole, generalu Lebelinu de Dionne, koji je doduše izrazio žaljenje zbog takva postupka, ali odmah i ustvrdio kako tu ništa ne može učiniti. Taj prosvjed u kasnijoj će aferi biti uperen protiv Dreyfusa. Naime, listopada 1894. po kratkom postupku bio uhićen i ubrzo optužen za veleizdaju, jer je, prema navodima optužnice, francuske vojne tajne prenosio njemačkom veleposlanstvu u Parizu. Presuda se temeljila na rukom pisanom dokumentu kojim se i ubuduće nudio pristup francuskim povjerljivim informacijama. Taj komad papira je u košari za otpatke u uredu njemačkog vojnog atašea, majora Maxa von Schwartzkoppena pronašla čistačica, i sama iz Alzasa, k tomu, suradnica francuske tajne službe.

Francuskoj se obavještajnoj službi odmah učinilo da je autor tog popisa neki topnički časnik, jer je izrijekom govorio o novom francuskom tipu topa koji je imao i jedan novi mehanizam za okidanje. Premda je Alfred Dreyfus bio član glavnog stožera, njegovo alzaško porijeklo i njegovo relativno česti odlasci bolesnome ocu u Mulhouse koji je tada bio njemački grad, učinili su ga glavnim sumnjivcem. Štoviše, čak je i rukopis na tom komadu papira bio interpretiran kao njegov. Bojeći se da desničarski i antisemitski tisak ne optuži vojsku da prikriva nedjelo jednog židovskog časnika, vrhovno zapovjedništvo na čelu s generalom Mercierom požurivalo je i suđenje i presudu. Kad su napokon shvatili da protiv Dreyfusa imaju

vrlo malo dokaza, a i oni koje su imali bili su na vrlo klimavim nogama, politički je već bilo nemoguće zaustaviti sudski postupak, jer bi takav čin prouzročio skandal, pad francuske vlade i vrhovnog vojnog zapovjedništva. Drugim riječima, optužbe protiv kapetana Dreyfusa prerasle su u izmišljotine koje su trebale zaštititi one koji su ga lažno optuživali. Naime, za Dreyfusa kobni komad papira pronađen u košu za otpatke, napisao je francuski pješadijski časnik, major Ferdinand Walsin Esterhazy koji se ili nadao da će od njemačkog atašea izvući nešto novaca ili je pak njemačku pozornost želio usmjeriti na taj tip topa, kako se ne bi otkrio drugi projekt odnosno radovi na drugom topu, koji je bio posvemašnja tajna. Premda je bio otkriven kao autor tog teksta, ništa mu se nije dogodilo, već mu je čak bilo dopušteno da se s pristojnom mirovinom povuče u Englesku.

“J'accuse”

Sud je Dreyfusa optužio za špijunažu, proglasio krivim i osudio na doživotni zatvor na Vražjem otoku u Francuskoj Gvajani. K tomu, bio je javno degradiran, što u praksi znači da su mu s odore bile istrgnute epolete i puceta, a oduzetu su mu sablju slomili. Na ponovljenom

Sredinom ljeta, točnije 12. srpnja ove godine, francuski je predsjednik Jacques Chirac predvodio službenu državnu ceremoniju kojom se obilježavala stota obljetnica službene Dreyfusove rehabilitacije. Svečanost se održavala na popločenom dvorištu pariškoga vojnog učilišta École Militaire, na istom mjestu gdje su Dreyfusu trgali epolete i lomili sablju.

sudnju kazna mu je bila smanjena na deset godina robije, a obje su presude bile poništene tek 1906. kad je oslobođen, ponovo primljen u vojsku i proglašen vitezom Legije časti. Godine I. svjetskog rata, u činu topničkog potpukovnika, uglavnom je proveo služeći u pozadini, a ne na prvoj crti bojišnice.

Pod naslovom *J'accuse* (Optužujem), u vrijeme borbe za njegovo rehabilitiranje, Emile Zola je tadašnjem francuskom

predsjedniku Félixu Faureu napisao javno pismo, objavljeno na naslovnici dnevnih novina L'Aurore.

Sto godina od Dreyfusove rehabilitacije

Premda je danas općeprihvaćeno mišljenje da je Dreyfus bio nevino osuđen, od vremena do vremena dolazi do vandalizama na njegovim spomenicima. Afera Dreyfus - naziv pod kojim je cijeli taj slučaj postao poznat najširoj javnosti temeljito je razrađen u djelu “*Izvori totalitarizma*” Hannah Arendt.

Godine 1985. predsjednik François Mitterrand je od kipara Louisa Mitelberga naručio Dreyfusov kip, namjeravajući ga otkriti u vojnom učilištu École Militaire, ali tadašnji ga je ministar obrane odbio postaviti. Francuska vojska formalno nije priznala Dreyfusovu nevinost sve do 1995.

Sredinom ljeta, točnije 12. srpnja ove godine, francuski je predsjednik Jacques Chirac predvodio službenu državnu ceremoniju kojom se obilježavala stota obljetnica službene Dreyfusove rehabilitacije. Svečanost se održavala na popločenom dvorištu pariškoga vojnog učilišta École Militaire, na istom mjestu gdje su Dreyfusu trgali epolete i lomili sablju. Tom je prilikom predsjednik Chirac između ostaloga izjavio *kako tamne snage netolerancije i mržnje još nisu konačno pobijeđene* i kako je kapetan Dreyfus bio *primjermi časnik i domoljub koji iskreno volio Francusku*. Istog dana, francuska je pošta u promet stavila prigodnu marku nominalne vrijednosti 0.53 eura, a pod nazivom RÉHABILITATION DU CAPITAINE ALFRED DREYFUS.

Francuske poštanske marke možda i nisu izdanja koja bi svojim izgledom na prvi pogled osvajala srca mnogobrojnih filatelista, ali tehnika dubokotiska kojom je većina njih izrađena, tematska raznovrsnost i likovnost, neprijeporno ih svrstavaju u traženija. Pridodaju li se tomu dodatna izdanja francuske pošte, kao što su tzv. filatelistički dokumenti odnosno komadi finog tankog kartona formata A4 koji osim marke, donose žig prvog dana, nerijetko crnotisak, a uvijek pregršt informacija o povodu i izdanju, iskušenju se doista teško oduprijeti.

JACOB KAPLAN

Što se na markama obrađenih tema tiče, nemali broj njih potpada u zbirku *judaice*, a jedno takvo izdanje pojavilo se prije otprilike godinu dana. Riječ je o prigodnoj marki nominalne vrijednosti 0.53 eura (nominalna vrijednost odgovara cijeni poštarine za pošiljke u inozemstvo), s likom glavnog rabina Jacoba Kaplana koji je umro 5. prosinca 1994., a široj javnosti ostalo je uglavnom nepoznato da je tada bio u svojoj stotoj godini života.

Kaplan je bio i glavni rabin Francuske

Kad je započeo I. svjetski rat Jacob Kaplan baš je započeo studij. Umjesto da mu se posveti, našao se u rovu na bojišnici, bio ranjen, a potom odlikovan ordenom zvanim *ratni križ*. Kao veteran, do kraja života ostao je vjeran svojoj 411.

regimenti. Kad je veliki rat završio, mogao je završiti svoj studij i već 1922. našao se na službi kao rabin u Mulhouseu, gradu blizu švicarskog grada Basela, u području u kojem se mjestimice mnogo više govori njemački negoli francuski. Sedam godina kasnije bit će u Parizu, u kojem će ga zateći izbijanje novoga svjetskog sukoba i ponovo će se naći u vojnoj službi, ali sad kao vojni rabin, a kad je nastupilo primirje, vratio se na položaj pomoćnika glavnog rabina Francuske i bio dovoljno hrabar i odlučan da reagira na prisilnu registraciju Židova koja se u Francuskoj počela provoditi: Xavieru Vallatu, čovjeku koji je bio imenovan generalnim povjerenikom za židovska pitanja, uputio je pismo jasno mu kazujući kako se ponosi time što je Židov i dodao da

„Nije na nama tek da obnovimo samo kamenje; kudikamo je važnije da obnovimo svoje duše!“, rekao je Kaplan nakon Drugoga svjetskog rata.

U šezdesetim godinama prošlog stoljeća, tad već kao član Akademije, pozornost je privukao kao autor nekoliko djela u kojima do izražaja dolaze njegovo vjerovanje u ljude, u Francusku i u židovsku vjeru.

je *Vichyjevski režim* tek neznatna epizoda u cjelokupnoj francuskoj povijesti.

U ta teška i opasna vremena našao se i na položaju glavnog rabina Francuske, a kad je rat bio gotov, obnavljajući judaizam na pepelu i zgarištima, ostao je zapamćen po izjavi:

Nije na nama tek da obnovimo samo kamenje; kudikamo je važnije da obnovimo svoje duše!

Židovsko-kršćanski dijalog

Godine 1950. bio je imenovan za glavnoga rabina Pariza, a pet godina kasnije ponovo za glavnoga rabina

Francuske. Zajedno sa svojom ženom Fanny stekao je poštovanje i ljubav svih. Godine 1947. sudjelovao je u radu konferencije u Seeelisbergu koja je u izvjesnom smislu podgrijala židovsko-kršćanski dijalog, sudjelovao u dočekivanju

Francuza koji su se vraćali iz sjeverne Afrike, ali se i dostojanstveno nosio s de Gaulleovom deklaracijom o Židovima. U šezdesetim godinama prošlog stoljeća, tad već kao član Akademije, pozornost je privukao kao autor nekoliko djela, među njima *Justice pour la Foi juive* i *Un enseignement de l'estime* u kojima do izražaja dolaze njegovo vjerovanje u ljude, u Francusku i u židovsku vjeru. Kad je godine 1988. bio odlikovan Velikim križem Legije časti, francuski

mu je predsjednik Jacques Chirac rekao: “Vi ste pravi čovjek, i u svojoj zemlji i u svojoj vjeri.”

Jurica Miletić

KAKO SE RODILO JEDNO VELIKO I ISKRENO PRIJATELJSTVO KOJE TRAJE...

U teškim trenucima našeg izbjeglištva i progonstva iz Sarajeva nismo imali vezu s našim najdražima.

Doktorica Depolo Bučan bila je te godine zaposlena u Rektoratu Sveučilišta u Zagrebu. Jednog dana je preko satelitske veze dobila poruku od veleposlanika Republike Hrvatske u Sarajevu, prof. dr. Zdravka Sančevića da dočeka mojeg sina, prof. Davida Kamhija sa suprugom na aerodromu u Zagrebu. David je bio imenovan za atašea za kulturu u Madridu.

Bio je rat. Doktorica nije poznavala mog sina, ali je žurno saznala da je on profesor violine na Glazbenoj akademiji u Sarajevu. Među putnicima na aerodromu Inga je tražila čovjeka s violinom. Iznenaden dočekom, David je zamolio da ih odvede u Dom Lavoslava Schwarza u kojem se nalazi njegova majka koju nije vidio već dvije godine, otkada je pobjegla iz Sarajeva.

Tužno su pričali i o svojoj djeci Aronu i Mirti koji su uspjeli pobjeći iz pakla Sarajeva u Izrael, a koje dugo nisu čuli jer se iz Sarajeva nije moglo telefonirati. Inga je šuteći vozila svoj auto i dovezla ih u dvorište jedne prelijepe, velike zgrade. Odvela ih je u sobu s plakatima. Tiho je rekla: „Telefon je tu, recite mi broj“. Moji su bili zapanjeni dobrotom nepoznate osobe. Čuli su samo: „Evo mama i tata“. Svi su plakali...

David je želio da i njegova majka upozna doktoricu.

Već pri prvom susretu ja sam zavoljela Ingu kao da mi je kćerka koju nisam imala. Naše poznanstvo postajalo je sve toplije i bliskije. Zbog njezine velike ljubavi prema stranim jezicima, počele smo zajedno učiti i hebrejski. Dolazile smo u Židovsku općinu u Palmotićevoj ulici i po kiši i po snijegu.

Upoznala sam i Ingu majku Mariju, sina Antona i supruga, akademika Borisa Bučana. Na svako otvorenje njegove izložbe odlazim radosno. I sad očekujem veliku izložbu u travnju.

Moja Inga je načelnica u Ministarstvu zdravstva i socijalne skrbi i veselo brine za moje zdravlje. Kada dođe u Dom, s vrata kaže: „Idemo Regina“, što znači da opet moram u šetnju, jer, naučila sam od nje, „Što ne funkcionira - atrofira“.

Nije li prijateljstvo, kao i vrijeme, neponovljivo i neizmjerljivo...

*Regina Kamhi
Dom Lavoslava Schwarza*

AŠNER NIJE SPOSOBAN ZA SUĐENJE?

Austrijsko ministarstvo pravosuđa u siječnju je objavilo da Milivoj Ašner, kojega se sumnjiči da je tijekom Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj počinio ratne zločine, nije sposoban za suđenje.

Kako je objavilo austrijsko ministarstvo pravosuđa, na temelju mišljenja uglednih stručnjaka, trojice psihijatar, utvrđeno je da Ašner (93) nije sposoban za sudski proces.

Milivoja Ašnera se sumnjiči da je kao predstojnik ustaškog redarstva u Požegi 1941. i 1942. počinio ratni zločin nad civilnim stanovništvom, uglavnom Židovima i Srbima.

Županijsko državno odvjetništvo u Požegi nije upoznato s ocjenom austrijskih stručnjaka o Ašnerovoj nesposobnosti za suđenje.

“O tome bi najprije trebalo biti upoznato hrvatsko Ministarstvo pravosuđa koje bi nam moralo proslijediti to stručno mišljenje”, izjavio je u vezi s tim slučajem županijski državni odvjetnik u Požegi Rudolf Maček, podsjetivši da je Državno odvjetništvo u Požegi još u ožujku 2005. godine zatražilo provođenje istrage o Milivoju Ašneru, a Ministarstvo pravosuđa je od austrijskih vlasti krajem rujna 2005. zatražilo njegovo izručenje.

“Ukoliko se utvrdi da je Ašner prestar te da nije sposoban za suđenje, istraga bi se mogla prekinuti, ali se ne bi mogao obustaviti postupak jer ratni zločin ne zastarijeva”, rekao je županijski državni odvjetnik Rudolf Maček.

Ašner se devedesetih godina prošloga stoljeća iz Austrije, gdje je živio nakon Drugoga svjetskog rata, vratio u Hrvatsku. Nakon što je njegova priča objavljena u hrvatskim medijima, Ašner je ponovo pobjegao u Austriju. Austrija ga je, unatoč zahtjevu Hrvatske, odbijala izručiti zbog toga što posjeduje austrijsko državljanstvo.

Zbog slučaja Ašner u više je navrata kod austrijskih vlasti protestirao i direktor Centra Simon Wiesenthal iz Jeruzalema, Ephraim Zuroff.

ODLAZAK TEDDYA KOLLEKA,

LEGENDARNOG GRADONAČELNIKA JERUZALEMA

Neumorni borac za suživot u jednom od najburnijih gradova svijeta, Kollek je jednom rekao: „Moramo dokazati da je Jeruzalem bolji grad kada je ujedinjen nego kada je podijeljen“.

Samo nekoliko dana nakon kraja Šestodnevnog rata 1967. godine, Kollek je naredio rušenje zida koji je dijelio Jeruzalem. Energично je radio na tome da stekne poštovanje, ako ne i ljubav, palestinskog stanovništva Istočnog Jeruzalema. Njegov je san bio nepodijeljeni Jeruzalem pod izraelskim suverenitetom.

Velik je broj onih koji su se Kolleku divili i zbog njegovih napora da uravnoteži zahtjeve i potrebe sekularnih Židova s ultraortodoksnom židovskom zajednicom Jeruzalema. S tim je ciljem, između ostaloga, promovirao izgradnju stanova i kuća za ultraortodoksne Židove, smještajući ih dalje od glavnih prometnica kako bi ih distancirao od prometa na šabat.

Kollek je rođen u blizini Budimpešte, ali je odrastao u Beču. Bježeći pred nacističkom prijetnjom, 1935. se godine preselio u tadašnju Palestinu i pomagao u izgradnji kibuca Ein Gev.

Godine 1952. postao je jedan od najbližih savjetnika tadašnjeg premijera Davida Ben-Guriona.

Tijekom dugih godina koje je proveo kao gradonačelnik Jeruzalema, Teddy Kollek promijenio je slike Jeruzalema - proširio je zeleni pojas grada koji danas uključuje parkove, poznati Izraelski muzej, botanički vrt i biblijski zoološki vrt.

Kollek je 1988. za svoj rad na izgradnji modernog Jeruzalema dobio najviše civilno priznanje u Izraelu - Nagradu Izraela.

„Teddy je bio Jeruzalem, a Jeruzalem je Teddy. Sa svojim duhom i osobnošću, predstavljao je pravu jedinstvenost glavnog grada Države Izrael“, kazao je današnji gradonačelnik Jeruzalema Uri Lupolianski.

Izraelski premijer Ehud Olmert, koji je zamijenio Kolleka na čelu glavnog grada, rekao je da je Kollek imao odlučujući utjecaj na način života, kulture i odnose među stanovnicima Jeruzalema.

Legendarni jeruzalemski gradonačelnik pokopan je na državnom groblju na Brdu Herzl u Jeruzalemu, a počast su mu odale stotine ljudi među kojima i visoki izraelski dužnosnici.

Teddy Kollek, koji je kao gradonačelnik vodio tranziciju Jeruzalema od bliskoistočnog grada s veličanstvenom prošlosti do svjetskoga glavnog grada kulture i politike, preminuo je u siječnju u 95-oj godini života.

Kollek, koji je ime dobio po Theodoru Herzlu, bio je gradonačelnik Jeruzalema od 1965. do 1993. godine. Zgrade koje je izgradio kao i projekti restauracije grada smatraju se najambicioznijim pothvatom u Jeruzalemu otkako je u 16. stoljeću turski sultan Sulejman Veličanstveni podigao zidine Staroga grada.

DONACIJA NAJBOGATIJEG ŽIDOVA NA SVIJETU YAD VASHEMU

Memorijalni centar holokausta u Jeruzalemu Yad Vashem nedavno je dobio najveću privatnu donaciju u svojoj povijesti - američki milijarder Sheldon Adelson, koji se smatra najbogatijim Židovom na svijetu, i njegova supruga Miriam donirali su 25 milijuna dolara.

Na svečanoj ceremoniji uručjenja donacije nazočni su bili i dobitnik Nobelove nagrade za mir Elie Wiesel, izraelski premijer Ehud Olmert te ministar obrazovanja Yuli Tamir.

Taj će novac omogućiti Yad Vashemu da proširi svoje međunarodne aktivnosti u području obrazovanja o holokaustu te da proširi i obnovi svoju bazu podataka na internetu.

Adelson (73) rođen je u siromašnoj imigrantskoj obitelji u Bostonu, a svoje je bogatstvo stekao izgradnjom velikih hotela i objekata u Las Vegasu te nedavno i Kini. Njegova supruga dr. Miriam Adelson, bivša izraelska državljanka, liječnica je.

Prošle godine list Forbes stavio je Adelsona na pedeseto mjesto popisa najbogatijih ljudi na svijetu, a njegova se imovina, prema tom popisu, procjenjuje na 20 milijardi dolara. Forbes je istaknuo da Adelson svakoga sata zaradi milijun dolara. Drugim riječima, donacija koju je dao Yad Vashemu predstavlja za Adelsona dnevnu zaradu.

Adelson je dugogodišnji dobrotvor brojnih židovskih i izraelskih institucija. Član je upravnog odbora Muzeja holokausta u Washingtonu.

Adelsonovi su kazali da njihova najnovija novčana donacija Yad Vashemu samo pokazuje koliku važnost poklanjaju sjećanju na holokaust.

Dužnosnici Yad Vashema sa svoje strane istaknuli su važnost te donacije, posebice zbog toga što Adelsonovi nisu tražili da za taj novac bude izgrađena zgrada koja bi nosila njihovo ime (kao što je to obično želja velikih donatora), nego su pristali da novac bude iskorišten za održavanje memorijalnog centra.

POČAST FRANCUSKIM „PRAVEDNICIMA MEĐU NARODIMA“

Francuska je na velikoj svečanosti održanoj u siječnju u pariškom Panteonu odala počast 2.700 “pravednika u Francuskoj” i neznanih junaka koji su, pod cijenu vlastitog života, u Drugom svjetskom ratu tisuće Židova spasili od nacističkog progona i smrti.

U kripti u Panteonu u kojoj su pokopani najzaslužniji Francuzi postavljena je spomen-ploča francuskim “pravednicima među narodima” i neznanim junacima koji su “pronijeli slavu Francuske, njezine vrijednosti pravde, snošljivosti i humanizma”.

Pred tom se spomen-pločom poklonio i francuski predsjednik Jacques Chirac.

“U ime Francuske, u ime čitave nacije danas vam se klanjam s poštovanjem i zahvalnošću”, rekao je Chirac, te istaknuo : “Uistinu možemo biti ponosni na našu povijest, možemo biti ponosni što smo Francuzi”.

Francuski je predsjednik u svome govoru govorio i o “strašnoj ideologiji nacističkog barbarstva” i o antisemitizmu u Francuskoj koji ju je pratio, kao i o ulozi vlade u Vichyju koja je surađivala s nacističkim okupatorom.

“Vi, pravednici u Francuskoj, vi ste naciji prenijeli važnu poruku koja vrijedi danas i sutra: ne smijemo se pomiriti s ravnodušnošću i sa zaslijepljenošću”, dodao je. Od 300.000 Židova koji su živjeli tijekom rata u Francuskoj, više od 75.000 deportirano je u nacističke logore smrti, ali su tri četvrtine spašene zahvaljujući većinom Francuzima koji su ih skrivali, nabavljali lažne isprave ili su posvajali židovsku djecu. Postotak spašenih Židova u Francuskoj je veći nego u bilo kojoj drugoj zemlji koja je bila okupirana tijekom Drugog svjetskog rata. Prema podacima židovskih organizacija, Nijemci su pobili 102.000 od 140.000 Židova koliko ih je živjelo u Nizozemskoj za vrijeme rata, a u Poljskoj je istrijebljeno 90 posto židovske zajednice.

Procjenjuje se da danas u Francuskoj živi između 600 i 700.000 Židova, od kojih polovica u Parizu i njegovoj okolini.

NOVI ŽIVOT ŽIDOVA NA KUBI

Salomon Mitrani sjedio je tijekom čitave ceremonije svog vjenčanja - budući da je nedavno napunio 84 godine, teško mu je stajati.

Bilo je to najveće vjenčanje kubanske židovske zajednice nakon niza godina, a istovremeno bio je to i znak obnove judaizma u zemlji koja nema stalnog rabina od egzodusa Židova koji su početkom šezdesetih godina 20. stoljeća bježali pred komunističkom vladom Fidela Castra.

Prema kubanskome zakonu, on je sa svojom suprugom Pilar u braku već 55 godina i imaju osmero unučadi. Ali, na ceremoniji održanoj u siječnju konačno se oženio i ispod hupe, prema židovskim običajima.

To nije bila uobičajena ceremonija. Tri rabina, koja su na Kubu stigla iz Argentine, istom su prigodom vjenčali još dvadeset drugih parova razne dobi. Dok je kantor na hebrejskom izricao stoljećima stare blagoslove, mladoženje su nogama zgazili vinske čaše.

Bilo je to najveće vjenčanje kubanske židovske zajednice

nakon niza godina, a istovremeno bio je to i znak obnove judaizma u zemlji koja nema stalnog rabina od egzodusa Židova koji su početkom šezdesetih godina 20. stoljeća bježali pred komunističkom vladom Fidela Castra.

„Uvijek sam se osjećao kao Židov. Godine 1948. otišao sam i borio se za nezavisnost Izraela“, rekao je Mitrani, slikar i kipar čiji su roditelji, sefardi, emigrirali na Kubu iz Turske 1913. godine.

Prije masovnog vjenčanja, u preuređenoj sinagogi Beth Shalom, najvećoj od tri sinagoge u Havani, održano je 70 konverzija, među kojima je bilo i mladih Kubanaca te Mitranijeva supruga Pilar (75).

„Želio sam imati židovsku obitelj poput mojih predaka. Obitelj ima vitalnu važnost za održavanje naših običaja i prenošenje vrijednosti Tore“, rekao je Alberto Behar, kompjutorski analitičar. Njegova je supruga Caridad Morales prije vjenčanja konvertirala na židovstvo.

Kuba ima mješovitu aškenasko-sefardsku židovsku zajednicu - sefardski Židovi uglavnom su stigli iz Turske i s Balkana prije Prvoga svjetskog rata, a aškenaski Židovi stigli su iz istočne Europe, uglavnom iz Poljske i Rusije.

U samo nekoliko godina, nova je vlada nacionalizirala kuće i poslove te povela Kubu prema komunizmu. Reagirajući na novonastalu situaciju, 90 posto članova kubanske židovske zajednice otišlo je u SAD, Meksiko, Venezuelu i Izrael.

EGZODUS

Kada je Castro preuzeo vlast 1959. godine, na Kubi je djelovala vrlo živahna židovska zajednica koja je brojala 15.000 članova.

U samo nekoliko godina, nova je vlada nacionalizirala kuće i poslove te povela Kubu prema komunizmu. Reagirajući na novonastalu situaciju, 90 posto članova kubanske židovske zajednice otišlo je u SAD, Meksiko, Venezuelu i Izrael.

Kuba je postala ateistička država i sinagoge su opustjele. Broj članova židovske zajednice toliko je pao da više nije bilo minjana, a Židovi koji su ostali na Kubi morali su se asimilirati, prestali su svoju djecu učiti hebrejski i izgubili su svoje navike.

Uslijedile su godine izolacije. Castro je 1974. godine nakon Jom kipurskog rata prekinuo diplomatske odnose s Izraelom.

„To su bile teške godine, ali Židovi su se naučili biti otporni. To je naša povijest“, govori Simon Goldsztein, 69-ogodišnji mladoženja.

Stvari su se promijenile nakon raspada Sovjetskog Saveza 1991. godine i Kuba se počela boriti da preživi tešku gospodarsku krizu. Kuba je postala sekularna država i dopustila svojim građanima da budu vjernici sve i ako su bili članovi komunističke stranke.

Siromašni kubanski Židovi počeli su primati pomoć iz inozemstva, posebice iz SAD-a, a ta je pomoć pomogla i u ponovnoj izgradnji zajednice koja danas broji 1.500 članova.

Čelnici židovske zajednice u Havani kažu da je taj broj bio i mnogo veći, ali velik broj mladih kubanskih Židova odlučio je emigrirati u Izrael.

„Ljudi odlaze iz različitih razloga, ali stalno dolaze i novi članovi. Ovo je ključni trenutak obnove naše zajednice“, govori mlada arhitektica Annette Eli.

Kenneth Cohen, rabin koji je u siječnju posjetio Kubu sa skupinom studenata Američkog sveučilišta u Washingtonu, bio je impresioniran mladim kubanskim Židovima.

OPERACIJA „CIGARA“

Početkom devedesetih godina 20. stoljeća počela je operacija „Cigara“. U razdoblju od pet godine više od 400 kubanskih Židova tajno je imigriralo u Izrael. Trenutačno je još 200 kubanskih Židova u procesu preseljenja. Detalji koji su okruživali operaciju „Cigara“ nisu potpuno razjašnjeni, neki tvrde da je Margarita Zapata, rođakinja jednog od najbližih Castrovih suradnika, uvjerila kubanskog vođu da dopusti Židovima da emigriraju.

Prva skupina od 70 kubanskih Židova stigla je u Izrael 1994. godine. Jewish Agency platila je izlaznu dozvolu u visini od 150 američkih dolara, što je bilo 15 puta više od prosječne mjesečne plaće u Kubi.

Cohen je posjetio i izolirane zajednice u provincijskim gradovima koji još uvijek ovise o velikoj pomoći iz inozemstva. U gradu Sancti Spiritus, s vrlo katoličkim imenom, kubanski su Židovi Cohenu rekli da je on u posljednjih pedeset godina drugi rabin koji ih je posjetio.

„Kada sam vidio te židovske zajednice, sa samo 18 članova, koji se trude održati tradiciju, u kojima baka djecu uči kako čitati i pisati na hebrejskome, sve me to dovelo do ruba suza“, kazuje Cohen.

Jedan od velikih problema s kojima se suočavaju kubanski Židovi je lokalna kuhinja, koja se uglavnom temelji na svinjetini. Ali kubanska židovska zajednica danas ima svoju košer mesnicu, na veliko olakšanje mnogih.

(preneseno iz izraelskog tiska)

Prvi Židov Luis de Torres stigao je na Kubu 1492. godine i bio je prevoditelj Christophora Columba.

Nekoliko stoljeća kasnije židovski pirati plovili su plavim karipskim vodama oko Kube. Godine 1898. nekoliko tisuća američkih Židova dobrovoljno se javilo i borilo u španjolsko-američkom ratu, a velik broj njih ostao je nakon rata u Havani. Nekoliko osnivača kubanske Komunističke stranke bili su Židovi.

NAĆI ĆEMO SE NA UGLU...

“Uđi u Wadi Joz, skreni desno, onda u prvu ulicu lijevo, zatim ravno i dođi do džamije”.

Ovo vrlo detaljno objašnjenje, koje mi je dao moj mehaničar iz Wad Jozija, nije mi pomoglo. Izgubio sam se i beskrajno dugo lutao uskim ulicama jeruzalemskoga predgrađa.

Očito sam krivo skrenuo i pronašao krivu džamiju i krivu garažu.

Ponovo sam nazvao svog mehaničara i zamolio za točnu adresu ulice, ali tada su mi kazali da se moram orijentirati prema dobivenim uputama, jer ta ulica, kao i mnoge druge u predgrađu Jeruzalema, nema imena.

Stanovnici predgrađa istočnog Jeruzalema, poput Umm Li-son, a-Suana, Wadi Joz, Beit Safafa, Shuafat, Silwan, Isawiya, Ras el-Amud, Jebel Mukaber i Sura Bahir, naučeni su na tu neobičnu situaciju i redovito se uspijevaju snaći, pronaći ulicu koju traže, dobivaju svoju poštu i uglavnom stignu tamo gdje su i naumili.

Bezimene ulice - problem koji treba riješiti

Ali kada se dogodi hitan slučaj - poput požara, kućnih incidenata ili zdravstvenih problema - nedostatak imena ulica može biti opasan po život. Jer stranci, uključujući i vozače hitne pomoći, mogu na taj način izgubiti važne minute ili čak sate dok ne pronađu određenu adresu koju traže.

I tako su čelnici lokalnih zajednica, dužnosnici općina i grada Jeruzalema odlučili da je potrebna promjena. Izaslanstvo se sastalo s gradonačelnikom Urijem Lupolianskim ubrzo nakon što je on izabran i zatražili da bezimene ulice dobiju imena i adrese.

Lupolianski je uspostavio poseban odbor koji bi trebao riješiti tu situaciju. “Svaka osoba mora imati adresu”, kazao je tada Lupolianski. “Adresa je važna ne samo zbog gradskih pitanja, već ima i simboličko značenje”.

Nakon trogodišnjeg pregovaranja - prve ulice dobile su imena

“Adresa određuje identitet i osjećaj pripadnosti i pomaže svakom građaninu da osjeća gdje pripada i da je željen - da se osjeća kao kod kuće. Ako mi kao država želimo zadržati jedinstvo Jeruzalema, onda prije svega moramo sve građane ovoga grada tretirati jednako i izbjeći osjećaj diskriminacije”, istaknuo je.

Situacija ulica bez imena rezultat je višegodišnjeg zanemari-
vanja tog problema. Prvo je to radio Jordan, a zatim i Izrael.

“Tijekom jordanske vladavine velik broj ulica nije imao ime-
na, druge su bile zaboravljene, a nove ulice su se pojavljiva-
le tijekom godina i nisu dobivale imena. Kao posljedica
toga danas imamo više od 160 ulica u istočnom Jeruzale-
mu koje nemaju imena”, rekao je Yossi Cohen, savjetnik
gradonačelnika za predgrađa i jedan od pokretačkih snaga
inicijative za imenovanje bezimenih ulica.

Nedavno, nakon gotovo tri godine pregovaranja, imena su
odobrena za većinu tih ulica i neke ulice već imaju ploče s
imena koje se nalaze na zidovima i zgradama.

Odabir imena ulice nije bio lak posao

Kako su imena izabrana? Proces je na kraju ispao mnogo
teži od onoga kada se bira ime za novorođeno dijete, prim-
jećuje Cohen, koji je bio direktno uključen u rasprave o tom
pitanju s lokalnim vjerskim i drugim dužnosnicima.

“Želite da ime bude odgovarajuće, da odgovara mjestu i
okolini i da bude znakovito. Recimo samo da ime Herzl ne
odgovara potpuno imenu ulice u Umm Tubi. Ali mi također
nismo željeli prihvatiti imena palestinskih mučenika. Tako
smo morali voditi vrlo zdravo istraživanje kako bi osigurali
da imena budu pažljivo izabrana”, objašnjava Cohen.

Geograf Muhamad Nakhal, također savjetnik gradskih vla-
sti, kaže da se u procesu odabira imena odbor nije savje-
tovao samo s vjerskim i drugim dužnosnicima te sa samim
stanovnicima, već je proučavao i povijesne mape i arhive i
savjetovao se s lingvistima i povjesničarima.

I javnost je bila uključena, dodaje. “Naposljetku, to su mjes-
ta na kojima oni žive. I tako su svi zajedno donijeli odluku.
U drugim slučajevima odlučili su njihovi predstavnici”,
objašnjava Nakhal.

A što je bilo s lokacijama bez stanovnika?

“Morali smo istraživati arhivski materijal, uglavnom mape i
planove grada iz razdoblja britanskog mandata. U drugim

slučajevima otišli smo do starijih članova zajednice i upitali
ih sjećaju li se kako su se ta područja nekada zvala. Dobili
smo nevjerojatne rezultate!”

Imena ulica na hebrejskom, arapskom i engleskom

Prema Nakhalu, većina ulica je imala imena važnih osoba
iz stare islamske i nedavne palestinske povijesti. Među sta-
rim imenima koje se sada ponovno pojavljuju u istočnom
Jeruzalemu, jedna ulica danas nosi ime Imru al-Qaisa, veli-
koga arapskog pjesnika iz 16. stoljeća. Druga po Omaru
ibn al-Hatabu, islamskom kalifu i velikom osvajaču, a treća
po Hatemu al-Tajju, poznatom pjesniku iz predislamskog
razdoblja.

Neke ulice dobile su novija imena. Tako ulica u Sheikh Ja-
rrahu nosi ime Ragheba Nashashibija, gradonačelnika Je-
ruzalema tridesetih godina 20. stoljeća.

Ljudi koji žive u Jebel Mukaberu odlučili su da ulicama daju
imena po velikim klanovima, koji žive u tom području, tako
da će svaki klan dobiti “svoju” ulicu.

Sameer, vlasnik dućana u Wadi Jozu kazao je da je odu-
ševljen odlukom da imena u njegovoj četvrti dobiju imena.

“Često smo imali problema s dobivanjem pošte, posebice
iz inozemstva, a kada su nas ljudi dolazili posjetiti iz razli-
čitih dijelova grada, teško su nas pronalazili”, objašnjava.

Iba, drugi stanovnik Wadi Joza, kaže da se radi o pozitivnoj
odluci od koje će ljudi imati koristi.

Gradske vlasti već su stavile ploče s imenima na neke uli-
ce. Svaka ploča nosi natpis na arapskom, hebrejskom i en-
gleskom. Neke ploče sadrže i kratki opis osobe čije ime uli-
ca nosi. I prema tradiciji, neke sadrže i blagoslov (“Neka
molitve budu s njim”) kada se odnose na Muhameda.

(članak objavljen u veljači u “Jerusalem Postu”)

REGINA ALTARAC

U studenome prošle, 2006. godine prestalo je kucati divno i plemenito židovsko srce naše drage Regine Altarac, rođene Kohen.

Udajom za supruga, pokojnog Marka Altarca, doselila se je 1935. godine iz Sarajeva u Zagreb. Kao i većinu nas, život ju nije mazio, osobito ne u gorkim vremenima holokausta.

No, nije to bila zapreka da svojom dobrotom, humanošću i plemenitošću svima nama ne podari svoju ljubav.

Bila je vrijedan član Ženske sekcije kroz dugi, dugi niz godina, a kasnije, kada je već bila u

pozanim godinama, cijenjeni i voljeni član našeg Senior kluba.

Njezino toplo ljudsko srce, kao i vrata njezina gostoljubivog doma, uvijek su nam svima bila otvorena.

Draga Mama Regina, hvala Ti puno, puno za sve što si nam dala.

Pridružujemo se tuzi kćeri Mire i unuka Ilana, a ti ćeš uvijek živjeti u našim srcima i našim uspomena.

Zihrono Livraha
Lea Fuerth-Kriesbacher

BERTA POSTRUŽNIK, ROĐ. FISCHBACH

*„Smrt dragih prijatelja i rođaka
ostavlja duboku brazdu u nama i svijet,
nekako, postaje manji...”*

*Smrt pravog prijatelja...čini nas ranjivima
mjesecima, ponekad godinama.*

Praznine su ponekad nenadomjestive.“

(Rade Šerbedžija)

Kad premine neka ličnost koja je ostavila traga - ili obilježila naše vrijeme, kad premine neka nesvakidašnja osoba koja iskače iz standardnih kanona, obično se kaže „S njom je otišlo jedno vrijeme“. Jedan pogled na svijet.

Dok smo 5. veljače stajali pred židovskom kapelicom na Mirogoju - rođaci, prijatelji i znanci - u očekivanju početka rituala ispraćaja tete Berte - sigurno su mnogi pomislili baš to: „S Bertom nestaje jedno vrijeme“.

Vrijeme koja nam je dugovječna Berta (preminula je mjesec dana prije svoga 98-og rođendana) toliko puta dočaravala za kavom (najboljom bosanskom kavom u Zagrebu!), prvo u svom stanu u Martićevoj i Barčičevoj, na kraju u apartmanu Doma Lavoslav Schwarz, gdje je proživjela svoje zadnje godine. Cijeli bi se svijet tih popodneva zblio među zidove pune slika Otona Postružnika, njezinog muža - a vanjski svijet bi iščezao u njenim sjećanjima, u razgovorima o prijevodima omiljenih pjesnika, u igranju šaha.

Teta Berta spada u one malobrojne koji imaju zastrašujuću memoriju. Bila je svjedok i suputnik 20. stoljeća, u detalje se sjećala pogroma u svojoj rodnoj Galiciji, putovanja u Bosnu

početkom stoljeća, boravka u Travniku, koji je silno zavoljela i smatrala se Bosankom, predratnog i ratnog Zagreba.

Nezaboravne su njene priče u suživotu nacija i konfesija u tadašnjoj Bosni, o skladnom obiteljskom životu, o šogoru Halidu koji ih je spašavao u vrijeme NDH-a, o životu u partizanskoj umjetničkoj koloniji Cozzanu, južna Italija (s njom je otišao posljednji preživjeli sudionik kolonije), o njenim sretnim brakovima, rođenju kćerke Eve u Splitu. Tragedija smrti kćerke u njezinoj 48-oj godini junački je prebrodila - njena vitalnost i njen snažni ego pomogli su joj da se odupre i takvim udarcima.

Nekadašnja tražena ino-korespondentica, Berta je u svojim poznim godinama počela prevoditi židovske autore s jidiša i njemačkog - knjige je nalazila u svojoj privatnoj biblioteci (Shaloma Ascha, Ilju Ehrenburga i dr.). Ako se ne varam, bila je zadnji aktivni govornik jidiša u zagrebačkoj sredini. Urednik Omanuta može posvjedočiti izvrsnost njenih prijevoda.

Usudujem se reći da se svi mi koji smo posjećivali tetu Bertu, družili se s njome - osjećamo obogaćeni za susret s tom srčanom, duhom bogatom i možda presnažnom ličnošću - i siromašniji zbog njenog odlaska.

(Zanimljivo je da je prije koju godinu jednom prijatelju koji ju je posjetio u njenom apartmanu, rekla „Neću ja doživjeti stotu. Možda do 98-e...“)

Mi vas nećemo zaboraviti, teta Berta!

Mira Altarac Hadji-Ristić

Princes Road
Synagogue / Liverpool

Maurycy Gottlieb (1856-1879):

Židovi mole u sinagogi za Jom Kipur. Beč. 1878. Ulje na platnu. 245x 192 cm.

Tel Aviv Museum of Art. From Jewish Art, edited by Grace Cohen Grossman,

ISBN 0-88363-695-6, page 199. (http://en.wikipedia.org/wiki/Maurycy_Gottlieb)